

« جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى » دىكى نەشرىي ئەپكار
 « شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى » غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار

入选《中国期刊方阵》的刊物
 荣获《新疆期刊奖》的刊物

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

2017.2

ISSN 1008-6498

9 771008 649003

XINJIANG CULTURE • СИНДЖАҢСКИЙ КУЛЬТУРА • シンキョウ カク • مەدەنىيەتنىڭ شىنجاڭ • 新疆文化

ئاتاقلىق رەسسام پامىرتاش ۋە ئۇنىڭ ماي بوياق، ھەيكەلئاشلىق ئىسارلىرى

تۇغقانلار (ماي بوياق)

مۇقامچىلار (موم ھەيكەل)

تەھرىر ھەيئەت مۇدىرى: مۇختار مەخسۇت (ش ئو ئا ر مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى)

تەھرىرات باشلىقى،
دائىمىي نۇتاقچى باش مۇھەررىر:
بەگمەت يۈسۈپ (ئالىي مۇھەررىر)

شونارمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبىلىق، ئوقۇشچانلىق

2017.2

(ئومۇمىي 344 - سان)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى باشقۇرىدۇ
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت تەتقىقات ئورنى چىقىرىدۇ
ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئۈنۈملىك نەدەبىي ژۇرنال

ئىجتىمائىي مۇقىملىق ۋە ئەبەدىي ئەمىنلىكتىن ئىبارەت باش نىشاننى زىچ چۈشىنىپ،
 مەدەنىيىتى يۈكسەلگەن شىنجاڭ قۇرۇپ چىقايلى!

بۇ ساندا

«بىر بەلباغ، بىر يول»

«بىر بەلباغ، بىر يول»دىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەنى قانداق تونۇش

كېرەك ..... جاڭ يۈنلىڭ (3)

مۇھاكىمىدە مۇھىم مەسىلىلەر

ھايات ۋە باشقىلار ..... ئابدۇرەھىمجان يۈسۈپ ئۈمىد (10)

كىلاسسىكىلاردىن ھېكمەت

كىلاسسىكىلار چۈشەنچىسىدە ئەخلاق ..... قۇربانجان ئابدۇقادىر (17)

سەھرادىكى ھېكايىلەر

قارلىغاچ قايتىپ كېلەمدۇ؟ ..... (پوۋېست) ..... تۇرسۇن مۇسا (25)

ئوبزورچىلار مۇنبىرى

روھىيەت دۇنياسىغا پەرۋاز ..... رەيھان قادىر (53)

نەزىمىيە كۆزىنىكى

«تىلماچىلار چايخانىسى»دىكى پاراڭلار .....

..... ئەلجان تۇرسۇن، مۇھەممەت تۇراپ قاتارلىقلار (ت) (56)

ئەدەبىيات گۈلزارى

مۇھەممەد يۈسۈپ شېئىرلىرى ..... (65)

تەپەككۈر كۆزى

..... تەپەككۈر مېۋىلىرى

..... مۇھەممەدجان ئابدۇغېنى، ئابلىمىت قۇربان قاتارلىقلار (72)

دۇنيا دوستلۇق سەپىرىدىن ھاسىلاتلار

ئافرىقا سەپىرى ..... (شېئىرلار) ..... مۇختار مەخسۇت (77)

مۇقاۋىدا: شەرقلق ئايال (ماي بوياق) ..... پامىرتاش سىزغان

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(66-يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۈنۈم بىر سال
 ئەدەبىي ژۇرنال

تەھرىر ھەيئەتلەر
 (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابدۇقادىر جالالىدىن

ئارىلان ئابدۇللا

ئازات سۇلتان

ئادىل مۇھەممەت

بەگمەت يۈسۈپ

جالق خۇمچاۋ

دىلشات پەرھات

قۇربان مامۇت

ئىمىن ئەخمىدى

بۇ ساننىڭ تەكلىپلىك

مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە

تېخنىداكتورى:

ئايگۈل ئەمەت

(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

زۇرنىلىمىزنىڭ قانۇن مەسلىھەتچىسى:

ئابدۇرېشىت مىجىت ئاقيار

(ئادۋوكات)

«بىر بەلباغ، بىر يول»دىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەنى

قانداق تونۇش كېرەك

گۈرۈپپىسى يىغىنىدا «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش مۇزاكىرە قىلىندى. شى جىنپىڭ «بىر بەلباغ، بىر يول» نىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى دەۋرنىڭ تەلىپى، «بىر بەلباغ، بىر يول» سىغدۇرۇشچانلىقى ئىنتايىن چوڭ تەرەققىيات سەھنىسى، تېز تەرەققىي قىلىۋاتقان جۇڭگو ئىقتىسادىنى «بىر بەلباغ، بىر يول» بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ مەنپەئىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈش كېرەك دەپ كۆرسىتىپ، بۇ زور ئىشنى كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ ياخشى قىلىشنى، مۇھىم نامايەندە خاراكتېرلىك قۇرۇلۇشنى چىڭ تۇتۇپ، ئامال بار بالدۇر نەتىجىگە ئېرىشىشنى تەلەپ قىلدى. بۇ، «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشنىڭ كۈنتەرتىپكە رەسمىي كىرگۈزۈلگەنلىكىنى، پىلاندىن ھەرىكەتكە ئايلانغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

جۇڭگو «بىر بەلباغ، بىر يول» قۇرۇلۇشىغا نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئەھمىيەت بېرىدۇ؟ «بىر بەلباغ، بىر يول» نىڭ چوڭقۇر مەنىسىنى زادى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ بۇ زور ئىشنى ھەقىقىي ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا بولغان تونۇشنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا

«بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسى يېتەكلەشچانلىق تەكىتلىنىدىغان ئىستراتېگىيە بولماي، تەشەببۇسكارلىق تەكىتلىنىدىغان ئىستراتېگىيە. جۇڭگوغا قوشنا دۆلەت ۋە رايونلارنىڭ تەرەققىياتى ئاساس قىلىنغان، شۇنداقلا مەزمۇنى تېخىمۇ كېڭەيتىلىدىغان يەر شارى خاراكتېرلىك ئىستراتېگىيە.

رەئىس شى جىنپىڭ 2013 - يىلى سېنتەبىردە قازاقىستاندا زىيارەتتە بولۇۋاتقاندا «يىپەك يولى» ئىقتىساد بەلبېغىنى ئورتاق قۇرۇش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۆكتەبىردە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا دۆلەتلىرى ئىتتىپاقىغا ئەزا دۆلەتلەردە زىيارەتتە بولۇۋاتقاندا 21 - ئەسردىكى دېڭىز «يىپەك يولى» نى ئورتاق قۇرۇشتەك ئىستراتېگىيەلىك تەپەككۈرنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن «بىر بەلباغ، بىر يول» جۇڭگونىڭ يېڭى مەزگىلدىكى دۇنياغا قارىتىلغان ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقتى. يېقىندا ئېچىلغان مەركەزنىڭ مالىيە - ئىقتىساد رەھبەرلىك

«بىر بەلباغ، بىر يول»

ئەندىشىنى تۈگەتتى. جۇڭگو بۇلار ئارقىلىق دۇنياغا تىنچ تەرەققىي قىلىش ۋەدىسىنىڭ قۇرۇق گەپ ئەمەسلىكىنى، ھەمكارلىشىپ ئورتاق پايدا ئېلىشىنى ئەمەلىي ھەرىكەتكە ئايلاندۇرۇش ئارزۇسىنى بىلدۈردى.

تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ تەرەققىي قىلىشى، گۈللىنىۋاتقان ئىقتىسادىي گەۋدىلەرنىڭ قەد كۆتۈرۈشى، تەرەققىي قىلىۋاتقان تېخىمۇ كۆپ دۆلەتنىڭ تەرەققىيات بوسۇغىسىغا قەدەم قويۇشى بۇ دەۋرنىڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى. قانداق قىلغاندا تەرەققىيات ۋەزىيىتىنى قوغداپ، تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرگە ئىمكانىيەتلىك سىجىل تەرەققىيات مۇھىتى يارىتىپ بېرىش دەۋرنىڭ تەلپى. جۇڭگو دۇنيا ئىقتىسادىدىكى چوڭ دۆلەت بولسىمۇ، يەنىلا تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەت. جۇڭگو ئۆزىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىنى چىقىش قىلىپ، تەرەققىياتنى داۋاملىق ئالدىنقى ئورۇنغا قويدى. جۇڭگو دۇنيا بويىچە 2 - چوڭ ئىقتىسادىي گەۋدە، دۇنيا سودىسىدىكى چوڭ دۆلەت، دۇنيا بويىچە تاشقى پېرېۋوت زاپىسى 1 - ئورۇندا تۇرىدىغان دۆلەت بولغاچقا، دۇنيانىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن تېخىمۇ زور تۆھپە قوشۇشى، دۇنيا ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغا تېخىمۇ ياخشى تەرەققىيات مۇھىتى يارىتىپ بېرىشى كېرەك. «بىر بەلباغ، بىر يول» نى تەرەققىيات، ھەمكارلىققا تۈرتكە بولىدىغان چوڭ سەھنە قىلىشقا بولىدۇ. ئۇ، جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى باشقا دۆلەتلەرنىڭ تەرەققىياتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، جۇڭگونىڭ مەبلەغى ۋە ھەرىكەتلەندۈرۈشى ئارقىلىق، ھەرقايسى تەرەپنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاپ، يېڭى تەرەققىيات ئىمكانىيىتى يارىتىدۇ، تەرەققىياتتىكى يېڭى قوزغاتقۇچنى بەرپا قىلىدۇ.

«بىر بەلباغ، بىر يول» ئېچىۋېتىلگەن سەھنە. جۇڭگو بۇ سەھنەدە تۈرلەرنى ئالاقىدار دۆلەتلەر بىلەن بىرلىكتە پىلانلايدۇ. تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرگە نىسبەتەن تەرەققىيات ئۈچۈن مەبلەغ يۈرۈشتۈرۈش، بولۇپمۇ ئۇل ئەسلىھەلەر قۇرۇلۇشى، ئۇزاق مۇددەتلىك قۇرۇلۇشلار ئۈچۈن مەبلەغ يۈرۈشتۈرۈش ئۇزاقتىن بۇيان ئىنتايىن قىيىن بولۇپ كەلدى. خەلقئارا پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىنىڭ ئىقتىدارى چەكلىك، خۇسۇسىي پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىنىڭ مەبلەغ سېلىش ئارزۇسى

توغرا كېلىدۇ. «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنى جۇڭگو تەشەببۇس قىلدى، قۇرۇلۇشتا ئالاقىدار دۆلەتلەرنىڭ چۈشىنىشى ۋە قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. جۇڭگو ئۇلار بىلەن ئورتاق تونۇشقا كېلىشى، زىچ ھەمكارلىشىشى، قۇرۇلۇشقا ئورتاق قاتنىشىشى كېرەك.

«دەۋر تەلپى» نىڭ مەنىسى

«بىر بەلباغ، بىر يول» نېمە ئۈچۈن دەۋرنىڭ تەلپى دېيىلىدۇ؟ مېنىڭ قارىشىمچە، تىنچلىق بىلەن تەرەققىيات بىز تۇرۇۋاتقان دەۋرنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى، يەنى تىنچلىق ۋە تەرەققىيات ھەرقايسى دۆلەت خەلقلىرىنىڭ ئەڭ زور ئارزۇسى.

جۇڭگونىڭ تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىشى دۇنيانىڭ يۈكسەك دېققىتىنى تارتتى. ئۇلارنىڭ ئەڭ دېققەت قىلىدىغىنى «جۇڭگو قۇدرەت تاپسا نېمىلەرنى قىلىدۇ، قانداق قىلىدۇ؟» دىن ئىبارەت بولدى. دۇنيانىڭ ئىلگىرىكى تەرەققىيات تارىخى چوڭ دۆلەتنىڭ چوقۇم تالاش - تارتىش پەيدا قىلىدىغانلىقىنى، كۈچلۈك دۆلەتنىڭ چوقۇم زومىگەرلىك قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. جۇڭگو گەرچە تىنچ تەرەققىيات يولىدا تەۋرەنمەي ماڭىدىغانلىقىنى تەكرار - تەكرار جاكارلىغان بولسىمۇ، باشقا دۆلەتلەر بۇنىڭغا ئانچە ئىشەنمەي، سۆزىنى ئاڭلاش، ھەرىكەتكە قاراش پوزىتسىيەسىدە بولۇۋاتىدۇ، بۇنى چۈشىنىش تەس ئەمەس. كىشىلەر: جۇڭگو كېڭەيمچىلىك ئىستراتېگىيەسىنى قوللانسا، ئامېرىكا بىلەن تەسىر كۈچى تالاشىدۇ، بۇنىڭ بىلەن دۇنيا «فۇكىددا تۇزىقى» غا چۈشۈپ قېلىپ، چوڭ دۆلەتلەر ماجىراسى يۈز بېرىپ، ئاخىرى زور كۆلەملىك ئۇرۇش پارتلايدۇ دەپ ئەنسىرىشىدۇ.

جۇڭگو چوڭ دۆلەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى باش كۆتۈرۈش يولىدا ماڭماسلىقىنى جاكارلاپ، ئامېرىكا بىلەن قارشىلاشماسلىق، سۆھبەتلىشىش ۋە ھەمكارلىشىشتەك يېڭىچە چوڭ دۆلەتلەر مۇناسىۋىتىنى بەرپا قىلىشنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويدى، شۇنداقلا «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنى تەشەببۇس قىلىپ ۋە يولغا قويۇپ، كىشىلەرنىڭ جۇڭگو كېڭەيمچىلىك ئىستراتېگىيەسىنى يولغا قويدۇ، دېگەن

ئاجىز بولغاچقا، «بىر بەلباغ، بىر يول» بويىدىكى دۆلەتلەر ئۇل ئەسلىھەلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئارقىدا قالدى، تەرەققىياتتىكى ئۈنۈپرسال مۇھىتنىڭ ياخشىلىنىشى ئاستا بولدى. «بىر بەلباغ، بىر يول» ئارقىلىق ھەمكارلىق خاراكتېرىدىكى مەبلەغ يۈرۈشتۈرۈش ئاپپاراتى ۋە باشقا شەكىلدىكى پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىنى قۇرغاندا، مەبلەغ يۈرۈشتۈرۈشتىكى توسالغۇلارنى تۈگەتكىلى بولىدۇ، جۇڭگومۇ بۇ سەھنىدە تېخىمۇ زور رول ئوينىيالايدۇ. جۇڭگونىڭ كېسەك ئالتۇن دۆلەتلىرى بانكىسى، ئاسىيا ئۇل ئەسلىھەلىرى سېلىنما بانكىسى، شاڭخەي ھەمكارلىق تەشكىلاتى تەرەققىيات بانكىسى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىشى، مەبلەغ چىقىرىپ «يىپەك يولى» فوندى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى قۇرۇشنى جاكارلىشىدىكى مەقسىتىمۇ مۇشۇ يەردە جۇڭگونىڭ بۇ ھەرىكىتىنى بەزىلەر يېڭى «مارشال پىلانى» دەپ ئاتاۋاتىدۇ، بۇ توغرا ئەمەس. ئەينى يىللاردىكى «مارشال پىلانى» دا ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇشتىن كېيىنكى ياۋروپا ئىقتىسادىنى قايتا گۈللەندۈرۈشى مەقسەت قىلىنغان، مەبلەغ يۈرۈشتۈرۈشتىكى ھازىرقى يېڭى ئاپپاراتلارنى قۇرۇش نەزەرىيەسىدە ئورتاق قاتنىشىش، ئورتاق باشقۇرۇش ۋە بايلىقلاردىن ئورتاق بەھرىمەن بولۇش مەقسەت قىلىنغان. يەنە بەزىلەر جۇڭگو بۇ ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق، ھازىرقى خەلقئارا ئاپپاراتلارنىڭ تەسىسى قىلىنىشىنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتماقچى بولۇۋاتىدۇ دەپ تەنقىدلەۋاتىدۇ، بۇ خاتا چۈشىنىش ياكى تۆھمەت. چۈنكى، جۇڭگو قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان بۇ ئاپپاراتلار ھازىر بار بولغان ئاپپاراتلارنى ۋەيران قىلىشنى مەقسەت قىلمايدۇ، ئەكسىچە، ئۇلارنىڭ تولۇقلىمىسى ۋە كۈچەيتىلىشى ھېسابلىنىدۇ.

«بىر بەلباغ، بىر يول» قارشىلىشىش ئىستراتېگىيەسى بولماستىن، ھەمكارلىق ئىستراتېگىيەسى بولۇپ، ئۇ ئېچىۋېتىش، ھەمكارلىقنى مەزمۇن قىلغان. ئېچىۋېتىش تەپەككۈرى ۋە ھەمكارلىشىش ئىدىيەسى بويىچە «بىر بەلباغ، بىر يول» نى تونۇغاندىلا، دەۋر تەلپىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگىلى ۋە تونۇغىلى بولىدۇ.

ئۇلۇغ ئىستراتېگىيە چىقىش قىلىنغان لايىھە «بىر بەلباغ، بىر يول» ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەلىك لايىھە بولۇپ، ئۈنۈپرسال مەنىگە. ئۇنىڭدا ھەم

جۇڭگونىڭ ئۆزىنىڭ تەرەققىياتى، ھەم رايون ۋە دۇنيانىڭ تەرەققىياتى ئاساس قىلىنغان، شۇڭا ئۇنىڭغا قىسقا مۇددەتلىك ھەرىكەت تۈرى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىشقا بولمايدۇ. «بىر بەلباغ، بىر يول» ئۈچۈن بەزىلەر يول خەرىتىسى سىزىپ چىقتى، بەزىلەر ۋاقىت جەدۋىلى تۈزۈپ چىقتى، بۇنداق قىلىش توغرا ئەمەس. ئەمەلىيلەشتۈرۈش نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنىڭ ھەرىكەت قەدەم - باسقۇچلىرى، تۈرلەرنىڭ يىرىك پىلانى، ئەمەلىيلەشتۈرۈش ۋاقىت جەدۋىلى بولىدۇ، لېكىن بۇنى تارقاق ھەرىكەت پىلانى قىلىشقا بولىدۇ، ئومۇمىي پىلان قىلىشقا بولمايدۇ.

جۇڭگونىڭ تەرەققىيات ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەسىنى چىقىش قىلغاندا، «بىر بەلباغ»، يەنى «يىپەك يولى» ئىقتىساد بەلبېغى تەرەققىياتىنىڭ رايوندىكى تەڭپۇڭلۇقنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان ئىستراتېگىيە، شۇنداقلا خەلقئارا مۇناسىۋەت قۇرۇلمىسىنى تەڭپۇڭلاشتۇرىدىغان ئىستراتېگىيە. جۇڭگودا ئېچىۋېتىش، تەرەققىيات دېڭىز بويىدىكى رايونلاردىن باشلىنىپ، بۇ رايونلار نەچچە ئون يىلدا تېز تەرەققىي قىلىپ، جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى جەلبىكارلىق مەركىزىگە ئايلاندى. لېكىن ئۇ ئىككى چوڭ تەڭپۇڭسىزلىقنى كەلتۈرۈپ چىقاردى: بىرىنچى، دۆلىتىمىزدە شەرقىي رايون بىلەن غەربىي رايوننىڭ تەرەققىياتى تەڭپۇڭ بولماي، غەربىي رايوننىڭ تەرەققىياتى زور دەرىجىدە ئارقىدا قالدى؛ ئىككىنچى، خەلقئارا مۇناسىۋەتتە تەڭپۇڭسىزلىق بولۇپ، شەرققە ئەھمىيەت بېرىلىپ، غەربكە سەل قارالدى. «يىپەك يولى» ئىقتىساد بەلبېغى قۇرۇلۇشى بىرىنچىدىن، جۇڭگونىڭ غەربىي رايونىنىڭ تەرەققىيات ئىمكانىيىتىنى كېڭەيتتى؛ ئىككىنچىدىن، ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا دۆلەتلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان سەھنە ۋە پۇرسەت ئاتا قىلدى. قەدىمكى «يىپەك يولى» جۇڭگونىڭ قەدىمكى پايتەختى چاڭئەن (بۈگۈنكى شىئەن) دىن باشلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرى، ئافغانىستان، ئىران، ئىراق، سۈرىيەلەردىن ئۆتۈپ، ئوتتۇرا دېڭىزغا بېرىپ، رېمىنى ئاخىرقى مەنزىل قىلىدۇ، ئومۇمىي مۇساپە 6440 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ يول ئاسىيا-ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقنى تۇتاشتۇرىدىغان، قەدىمكى غەرب ۋە شەرق مەدەنىيەتلىرىنى ئۇچراشتۇرىدىغان يول، دەپ قارىلىدىغان بولۇپ، سودا يولى بولۇش ئۇنىڭ

يولنىلا مەزمۇن قىلىپ قالماي، تەرەققىيات، ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، ئالاقىدار دۆلەتلەر بىلەن دېڭىز بويىدىكى ئىقتىساد بەلبېغى شەكىللەندۈرىدۇ، پورتلارنى تۇتاشتۇرۇش ئارقىلىق، پورت ئىقتىسادى ۋە دېڭىز بويى ئىقتىسادىدا يېڭى تەرەققىيات ئىمكانىيىتى يارىتىدۇ.

ئۇل ئەسلىھەلەر قۇرۇلۇشىدىكى مەبلەغ يۈرۈشتۈرۈش توسالغۇسىنى يېڭىش ئۈچۈن، ئاسىيا ئۇل ئەسلىھەلەر سېلىنما بانكىسى، «يىپەك يولى» فوندى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى قاتارلىقلارنى قۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

تۇتاشتۇرۇش «بىر بەلباغ، بىر يول» دىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەنى لايىھەلەشنىڭ ئاساسى.

تۇتاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۇل ئەسلىھە، تۈزۈم - قائىدە ۋە ئالاقىدىن ئىبارەت ئۈچ بىر گەۋدىلەشكەن ئۆلىنىشنى شەكىللەندۈرۈش، ھەر تەرەپكە تۇتاشقان ئۇل ئەسلىھەلەر تورى (قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ھاۋا قاتنىشى تورى) نى تەرەققىي قىلدۇرۇش، سىياسەت يول، سودا، پۇل ئوبوروتى، ئەللەر ئارا ئالاقىنىڭ ھەر تەرەپلىمە، ئۆتۈشمە، تورلاشقان راۋانلىقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش كېرەك. تۇتاشتۇرۇش ئۇقۇمىنى ئەڭ بۇرۇن شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇ كېيىن شەرقىي ئاسىيا ھەمكارلىق مېخانىزمى ۋە ئاسىيا، تىنچ ئوكيان ھەمكارلىق مېخانىزمىغا كېڭەيتىلدى. ھازىر «بىر بەلباغ، بىر يول» قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى بولۇپ كالىدى. ئەركىن سودا رايونى بەرپا قىلىش يېقىنقى يىللاردىكى زور بىر يۈزلىنىش. ئەركىن سودا رايونىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى بازارنىڭ ئېچىۋېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئېچىۋېتىش ئارقىلىق ئامىل بايلىقىنىڭ يۆتكىلىشىگە تۈرتكە بولۇش، سودا، سېلىنىمىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇشتىن ئىبارەت.

تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، تەرەققىياتتىكى توسالغۇ ئۇل ئەسلىھەلەرنىڭ قالاق بولۇشى، دۆلەتلەر ئارا ئەشيا ئوبوروتى، سېلىنما، مۇلازىمەت ۋە ئالاقىگە توسالغۇ بولىدىغان چەكلىمىلەرنىڭ بولۇشى بولۇپ، تورنى تۇتاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا ئۇل ئەسلىھەلەر تورىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپلا قالماي، ئالاقىگە توسالغۇ بولىدىغان بەلگىلىمىلەرنى تۈگىتىش، بىرلىككە كەلگەن ياكى ئۆزئارا ئېتىراپ قىلىدىغان يېڭى قائىدىلەرنى تۈزۈش كېرەك. ئۇل

ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى ئىدى. ھازىر يولغا قويۇلۇۋاتقان «بىر بەلباغ» قۇرۇلۇشى تارىختىكى يولنى ئاددىيلا ئەسلىگە كەلتۈرۈش بولماستىن، «يىپەك يولى» نىڭ ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، ئالاقە قىلىش روھىدىن پايدىلىنىپ ئېچىۋېتىلگەن، ھەمكارلىشىدىغان يېڭى ئىقتىسادىي تەرەققىيات بەلبېغى بەرپا قىلىش بولۇپ، جۇڭگو بىلەن بۇ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنى تەرەققىياتتىن ئىبارەت ئاساسىي لىنىيە ئارقىلىق زىچ بىرلەشتۈرىدۇ؛ ئىقتىساد، سىياسىي، بىخەتەرلىك، مەدەنىيەت جەھەتتە ئومۇميۈزلۈك باغلانغان يېڭى مۇناسىۋەت بەرپا قىلىدۇ، ئورتاق مەنپەئەت ئاساس قىلىنغان تەقدىر ئورتاق گەۋدىسى شەكىللەندۈرىدۇ.

«بىر يول»، يەنى 21 - ئەسىردىكى دېڭىز «يىپەك يولى» دا يېڭى دەۋردىكى دېڭىز يېڭى تەرتىپنى تەشەببۇس قىلىش ۋە قۇرۇش مەقسەت قىلىنغان. غەربتىكى چوڭ دۆلەتلەر قەد كۆتۈرگەندىن كېيىن يولغا قويغىنى دېڭىزنى تىزگىنلەشنى ئاساس قىلغان دېڭىز - ئوكيان ھوقوقى نەزەرىيەسىدىن ئىبارەت.

جۇڭگو دېڭىز - ئوكياندىكى چوڭ دۆلەت بولۇش ئۈچۈن، دېڭىز - ئوكياندا زومىگەرلىك تالىشىدىغان، زومىگەرلىك قىلىدىغان كونا يولدا ماڭامدۇ؟ «بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنىڭ تەشەببۇسى بۇنىڭ ئەڭ ئېنىق جاۋابى ھېسابلىنىدۇ: جۇڭگونىڭ بۇ قۇرۇلۇشقا تۈرتكە بولىدىغان دېڭىز قاتنىشى جەھەتتىكى ئېچىۋېتىش، ئەركىنلىكىنى ئاساس قىلغان دېڭىزدىكى ئورتاق بىخەتەرلىك ۋە دېڭىز - ئوكيان بايلىقلىرىنى ئورتاق ئېچىش جەھەتتىكى يېڭى تەرتىپ، ھەمكارلىشىپ تەرەققىي قىلىدىغان دېڭىز بويى ئىقتىساد بەلبېغىدىن ئىبارەت. مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 200 - يىللاردىكى چىن، خەن سۇلالىرىدە بارلىققا كەلگەن دېڭىز «يىپەك يولى» ئۇزاق تارىخىي جەرياندا تەرەققىي قىلىپ، قاتناش، سودىدىكى ئالتۇن يولغا ئايلانغانىدى. بۇ يول جۇڭگونىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى دېڭىز بويىدىن باشلىنىپ، جەنۇبىي دېڭىزدىن ئۆتۈپ، ھىندى ئوكيان، پارس قولتۇقىغا كىرىپ، شەرقىي ئافرىقا، ياۋروپالارغا بارىدىغان بولۇپ، ھەر تەرەپكە تۇتاشقان تورنى شەكىللەندۈرۈپ، دۇنيا مەدەنىيىتىنى تۇتاشتۇرىدىغان مۇھىم كارىدور بولۇپ قالغانىدى. ھازىرقى «بىر يول» ئىستراتېگىيە جەھەتتىكى ئېچىۋېتىش، بىخەتەرلىك ئاساسىدىكى دېڭىز قاتنىشى

ئەسلىھەلەر قۇرۇلۇشىدىكى مەبلەغ يۈرۈشتۈرۈش توسالغۇسىنى يېڭىش ئۈچۈن ئاسىيا ئۇل ئەسلىھەلەر سېلىنىبا بانكىسى، «يىپەك يولى» فوندى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى قاتارلىقلارنى قۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

خەلقئاراغا ئېچىۋېتىش نۇقتىسىدىن قارىغاندا، «بىر بەلباغ، بىر يول» دىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەنى لايىھەلەشتىكى يېتەكچى ئىدىيەدە ھەم ئەرەب سودا رايونى ۋە كۆپ تەرەپلىك سودا تۈزۈلمىسىدىن ھالقىپ، ئۇنۋېرسال تەرەققىيات مۇھىتى بەرپا قىلىش مەقسەت قىلىنغان، ھەم جۇڭگونىڭ ئۆزىنى ئاساس قىلغان مەنپەئەت قارىشىدىن ھالقىپ، ئورتاق قۇرۇش، ئورتاق تەرەققىي قىلىش تەكىتلەنگەن. «بىر بەلباغ، بىر يول» دىكى ھەمكارلىق تۈرلىرى سۆھبەت ئارقىلىق ئەمەس، مەسلىھەتلىشىش ئارقىلىق بېكىتىلىدۇ، ئۇ يېڭىچە تەرەققىيات، ھەمكارلىق شەكلىدىن ئىبارەت.

قوشنىلار مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ

جۇڭگوغا قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزدىن چېگرالىنىپ، ئالاھىدە مۇناسىۋەت شەكىللەندۈرگەن 20 نەچچە قوشنا دۆلەت بار. جۇڭگو قوشنا دۆلەتلەر بىلەن بولغان ئىناقلىق، دوستلۇقنى ئىزچىل دۆلەتنىڭ خەلقئارا مۇناسىۋەتتىكى مۇھىم نۇقتىسى ۋە دىپلوماتىيەدە ئالدىن ئويلىشىدىغان نىشانى قىلىپ كەلدى. مەركەزنىڭ 2013-يىلى ئېچىلغان قوشنا دۆلەتلەر دىپلوماتىيە خىزمىتى سۆھبەت يىغىنىدا مەيلى جۇغراپىيەلىك ئورۇن، تەبىئىي شارائىت جەھەتتە بولسۇن ياكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت جەھەتتە بولسۇن، قوشنا دۆلەتلەر جۇڭگو ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ئىستراتېگىيەلىك ئەھمىيەتكە ئىگە، شۇڭا دىپلوماتىيە ئومۇمىيىتىنى پائال پىلانلاپ، قوشنا دۆلەتلەرنىڭ جۇڭگونىڭ تەرەققىيات ئومۇمىيىتى ۋە دىپلوماتىيە ئومۇمىيىتىدىكى رولىنى گەۋدىلەندۈرۈش كېرەك دەپ تەكىتلەندى، شۇنداقلا قوشنا دۆلەتلەر دىپلوماتىيەسىدىكى ئاساسىي يۆنىلىشنىڭ قوشنا دۆلەتلەر بىلەن ئەپ ئۆتۈش، قوشنا دۆلەتلەردىن ئايرىلماسلىق، قوشنا دۆلەتلەر بىلەن ئىناق ئۆتۈش، قوشنا دۆلەتلەرنى خاتىرجەم قىلىش، قوشنا دۆلەتلەرنى بېيىتىشتا چىڭ تۇرۇش ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ئۇنىڭدا يېقىن ئۆتۈش، سەمىمىي بولۇش، نەپ يەتكۈزۈش، كەڭ

قورساق بولۇش ئىدىيەسى گەۋدىلەندۈرۈلدى. «بىر بەلباغ، بىر يول» نىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى جۇڭگونىڭ قوشنا دۆلەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى تونۇشىدا ئىستراتېگىيەلىك بۇرۇلۇشنىڭ بولغانلىقىدىن، دۆلەتنىڭ يېڭى ئىستراتېگىيەسىنىڭ ئايدىڭلىشىۋاتقانلىقىدىن، يەنى، جۇڭگونىڭ ئورتاق تەرەققىي قىلىش ئاساس قىلىنغان قوشنا دۆلەتلەر بىلەن بولغان مەنپەئەت ئورتاق گەۋدىسى ۋە تەقدىر ئورتاق گەۋدىسى قۇرۇلۇشىنىڭ ئىلگىرى سۈرۈلدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

جۇڭگو دۇنيا بويىچە 2-چوڭ ئىقتىساد دۆلىتى بولۇپ، تەرەققىياتتا دۆلەت ئىچىدە ئىسلاھاتقا، دۇنياغا قارىتا ئېچىۋېتىشكە تايىنىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. جۇڭگونىڭ تارىختىكى بېكىنمە ھالىتىگە قەتئىي ئوخشمايدىغىنى شۇكى، ھازىرقى ئېچىۋېتىش تىپىدىكى ئىقتىسادى دۇنيا ۋە رايون بازىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، سىزىقنى ئالاھىدىلىك قىلغان قوشنا دۆلەتلەر ئىقتىساد چەمبىرىكى شەكىللەندۈردى. «بىر بەلباغ، بىر يول» قوشنا دۆلەتلەر ئىقتىساد چەمبىرىكىنىڭ ئالاقىسىنى تېخىمۇ قويۇقلاشتۇرىدۇ. ئىقتىساد — ئاساس، قويۇق ئىقتىسادىي ئالاقە قويۇق ئىقتىسادىي مەنپەئەتنى شەكىللەندۈرىدۇ، قويۇق مەنپەئەت جۇڭگونىڭ قوشنا دۆلەتلەر بىلەن تەقدىر ئورتاق گەۋدىسى بەرپا قىلىشنىڭ ئاساسى. «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىلگىرىكى سودا ۋە بايلىق ئاساس قىلىنغان ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت قۇرۇلمىسىنى زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىپ، تۇتاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئاساس قىلىپ، ئېچىۋېتىلگەن، تەرەققىي قىلغان ئىقتىسادىي رايوننى پەيدىنپەي بەرپا قىلىپ، ياسىمىچىلىق، مۇلازىمەتچىلىك، پۇل مۇئامىلە ھەمدە مەدەنىيەت جەھەتتە كەڭ دائىرىدە بىرلەشكەن ئىقتىساد بەلبىغى شەكىللەندۈرىدۇ.

جۇڭگو ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇيان، 1-باسقۇچتا ئاساسلىق چەت ئەللەرنىڭ مەبلىغىنى قوبۇل قىلىش، ئېكسپورتنى كېڭەيتىش ئارقىلىق تەرەققىياتنى تېزلىتىپ، 2-باسقۇچقا كىرگەندىن كېيىن، چوڭ دۆلەتتىن كۈچلۈك دۆلەت بولۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى، ئىقتىسادىي تەرەققىيات شەكلىنىڭ تىپىنى ئۆزگەرتىپ، دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈشى كېرەك. جۇڭگو ئىقتىسادى دۇنيا بازارلىرىغا يۈزلەنگەن بولسىمۇ، قوشنا رايونلار جۇڭگونىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىدىكى ئەڭ بىۋاسىتە، ئەڭ قولايلىق يېڭى رايون

ئىشنى ھازىردىن باشلاش، ئاساس سېلىشتىن باشلاش، لېكىن يىراققا نەزەر سېلىش، ئالدىراھچىلىق قىلماسلىق، ئالدىدا ئاساننى، كېيىن قىيىننى، ئالدىدا يېقىندىكى، كېيىن يىراقتىكى ئىشنى قىلىش، مۇھىم نۇقتىنى تۇتۇش، ئىشنىڭ ئىلگىرى - كېيىنلىك تەرتىپى بولۇش كېرەك. ئىقتىسادنى ئالدىنقى ئورۇنغا، شۇنداقلا مۇھىم ئورۇنغا قويۇش ھەمدە ئىشنى يېقىندىن يىراققا قارىتىپ كېڭەيتىش كېرەك. ئەلۋەتتە ئىقتىساد بىلەن شۇغۇللىنىشلا كۇپايە قىلمايدۇ، يەنە سىياسىي مۇناسىۋەتنىمۇ كېڭەيتىش، بىخەتەرلىك جەھەتتىكى ھەمكارلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىمۇ ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. «بىر بەلباغ، بىر يول» نى ئۆزىمىزلا ئېنىق تونۇپ قالماي، باشقا دۆلەتلەرگەمۇ ئېنىق تونۇتۇشىمىز كېرەك. چۈنكى قۇرۇلۇشنى كۆپچىلىك قىلىدۇ، كۆپچىلىك ئورتاق قاتنىشىدۇ. بىز ئالاقىدار دۆلەتلەر خەلقلىرىگە «بىر بەلباغ، بىر يول» قۇرۇلۇشى ئېلىپ كېلىدىغان مەنپەئەتنى ھېس قىلدۇرۇشىمىز، قاتناشقۇچىلارغا قۇرۇلۇش مەسئۇلىيىتىنى تونۇتۇشىمىز كېرەك.

دۇچ كېلىۋاتقان خىرىسار

«بىر بەلباغ، بىر يول» تەشەببۇسىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇپ، نەتىجىگە ئېرىشىش ئەلۋەتتە نۇرغۇن قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. بىرىنچى خىرىس، ئىستراتېگىيەدىن تەشۋىشلىنىش، يەنى جۇڭگو تەشەببۇس قىلغان ئىستراتېگىيەنىڭ مەقسىتىدىن گۇمانلىنىشتىن ئىبارەت. بەزى قوشنا دۆلەتلەر جۇڭگونىڭ بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ كېڭەيمچىلىك قىلىشىدىن گۇمانلىنىپ، ئۇل ئەسلىھەلەر تورىنى ھەمكارلىشىپ قۇرۇشتىن تەشۋىشلىنىپ، جۇڭگونى چوڭ يول قۇرۇلۇشىغا قاتناشتۇرۇشنى خالىماي، ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى سىياسىيلاشتۇرۇۋاتىدۇ؛ ھۆكۈمەت سىرتىدىكى بەزى تەشكىلاتلار باشقىلارنىڭ قۇتۇرۇشى بىلەن، جۇڭگونىڭ قاتنىشىشىنى چەكلەيدىغان پىكىرلەرنى تارقىتىۋاتىدۇ؛ بەزى چوڭ دۆلەتلەر ئۆزلىرىنىڭ چەتكە قېقىلىشىدىن ئەنسىرەپ، شېرىك دۆلەتلەرگە بېسىم ئىشلىتىۋاتىدۇ، ھەتتا بىۋاسىتە ئوتتۇرىغا چىقىپ خىزمەت ئىشلەپ، جۇڭگو يېتەكچىلىك قىلىدۇ، دېگەندەك جامائەت پىكرى

ھېساپلىنىدۇ. ئەتراپتىكى رايونلاردىن تەرەققىي قىلغان ئايرىم دۆلەتلەردىن باشقا، غەربىي شىمالىي قىسىم، جەنۇبىي قىسىم، شەرقىي جەنۇبىي قىسىم، جۈملىدىن جەنۇبىي ئاسىيا، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ھەممىسى تەرەققىي قىلىۋاتقان رايونلار بولۇپ، بۇ رايونلارنىڭ تەرەققىي قىلىش ئىستىكى كۈچلۈك تەرەققىياتتىكى يوشۇرۇن كۈچى زور. «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئارقىلىق، قوشنا دۆلەتلەر جۇڭگونىڭ تەرەققىياتىدىن نەپكە ئېرىشىدۇ، بىر قەدەر تېز تەرەققىي قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە جۇڭگومۇ قوشنا دۆلەتلەرنىڭ تەرەققىياتىدىن تېخىمۇ كۆپ پۇرسەتكە ئېرىشىپ، قوشنا رايونلار جۇڭگونىڭ تەرەققىياتىدىكى تايانچ بەلباغقا ئايلانىدۇ.

ئېچىۋېتىلگەن كەڭ دائىرىلىك نەزەر بولۇش

كېرەك

«بىر بەلباغ، بىر يول» رايون ھالقىغان، ئېچىۋېتىلگەن رامكا بولۇپ، ئەتراپتىكى رايونلار باشلىنىش نۇقتىسى ۋە مۇھىم نۇقتا قىلىنىدۇ، لېكىن بۇنىڭ بىلەن چەكلىنىپ قالمايدۇ. ئۇ بىر ئۇلۇغ ئىستراتېگىيە بولۇش سۈپىتى بىلەن، تېخىمۇ كەڭ دائىرىگە كېڭىيىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە. ئاسىيادىن ياۋروپاغا، ئاندىن ئافرىقىغا، شۇنداقلا ئۇنىڭدىنمۇ كەڭ دائىرىگە كېڭىيىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، «بىر بەلباغ، بىر يول» ھەرىكەت ھالىتىنى ئالاھىدىلىك قىلغان ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەلىك يىرىك پىلان بولۇپ، ئوچۇق ھالەتتە بولىدۇ. «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسى يېتەكلەشچانلىق تەكىتلىنىدىغان ئىستراتېگىيە بولماي، تەشەببۇسكارلىق تەكىتلىنىدىغان ئىستراتېگىيە، جۇڭگوغا قوشنا دۆلەت ۋە رايونلارنىڭ تەرەققىياتى ئاساس قىلىنغان، شۇنداقلا مەزمۇنى تېخىمۇ كېڭەيتىلىدىغان يەر شارى خاراكتېرلىك ئىستراتېگىيە، مۇستەھكەم، بىر - بىرىگە تايىنىدىغان، ئورتاق تەرەققىي قىلىدىغان مەنپەئەت ۋە تەقدىر ئورتاق گەۋدىسى بەرپا قىلىدىغان ئىستراتېگىيە.

«بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ئۇزاق جەريان كېتىدىغان بولۇپ، بىر، ئىككى يىلدىلا ئۈنۈمنى كۆرگىلى بولمايدۇ. شۇڭا

پايدىلىنىش، جۇڭگوغا تۇتاشتۇرۇلغان ئېنېرگىيە يەتكۈزۈش تۈرۈبىسى ياتقۇزۇشتا ئىدى. ئىقتىساد بەلبېغى قۇرۇش ئۈچۈن ئاددىي شەكىلدىكى ئېنېرگىيە مۇناسىۋىتىنى ئۆزگەرتىش، ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدا بايلىق پىششىقلاپ ئىشلەش، ياسىمىچىلىق ۋە مۇلازىمەت كەسىپلىرىنى گۈللەندۈرۈپ، ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈش كېرەك. ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ ئىقتىسادى ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلغاندىلا، بۇنىڭدىن ئۆزئارا تېخىمۇ زور تەرەققىيات ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. يېقىندا ئېچىلغان دىپلوماتىيە خىزمىتى يىغىنىدا شى جىنپىڭ «بىر بەلباغ، بىر يول» قۇرۇلۇشىنى پائال ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ھەرقايسى تەرەپ مەنپەئەتنىڭ كېسىشىش نۇقتىسىنى تېپىش، ئەمەلىي ھەمكارلىق ئارقىلىق ئورتاق پايدا ئېلىشقا تۈرتكە بولۇش كېرەك دەپ تەكىتلىدى. «يىپەك يولى» ئىقتىساد بەلبېغى قۇرۇلۇشىنىڭ تۇنجى بېكىتى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرى، بۇ باشلىنىش نۇقتىسى بولۇپ، خىزمەتلەر باشلىنىش نۇقتىسىدا ياخشى ئىشلەنسە، خىزمەت دائىرىسىنى تېخىمۇ كېڭەيتكىلى بولىدۇ.

جۇڭگو ئەمەلىي كۈچكە ئىگە چوڭ دۆلەتكە ئايلانغاندىن كېيىن، مەنپەئەت تەلىپى كۆپىيىدۇ، تەسىرى ئاشىدۇ، قىلالايدىغان ئىشلىرىمۇ كۆپىيىدۇ، بۇنىڭ بىلەن غۇلغۇلىمۇ پەيدا بولىدۇ. «بىر بەلباغ، بىر يول» ئۇلۇغ ئىستراتېگىيە. يۆنىلىش بېكىتىگە نىكەن، ئەستايىدىل يولغا قويۇش، «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنىڭ يادرو لۇق ئىدىيەسى بويىچە ھەمكارلىشىش؛ ئورتاق قۇرۇش، ئورتاق قاتنىشىش، ئورتاق تەرەققىي قىلىش، مەنپەئەتتىن ئورتاق بەھرىمەن بولۇشنى تەكىتلەش؛ خەلقئارالىق ھەر خىل تەشكىلات، رايون خاراكتېرلىك تەشكىلاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەرقايسى تەرەپنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاپ، «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنى كۆپچىلىكنىڭ ئىستراتېگىيەسىگە ئايلاندۇرۇش كېرەك.

ئۈرۈمچى ئىرپان ئېلېكترون چەكلىك شىركىتى چىقارغان، مىللەتلەر ئۈن-سىن نەشرىياتى نەشر قىلغان «بىر بەلباغ، بىر يول»نى قانداق چۈشىنىمىز» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

پەيدا قىلىۋاتىدۇ. مىسالەن، ئاسىيا سېلىنما بانكىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا نىسبەتەن ئامېرىكا قارشى تۇرىدىغانلىقىنى ئاشكارا بىلدۈردى، ياپونىيەمۇ قاتنىشىشنى رەت قىلدى، ئامېرىكىنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىدىن ئاۋسترالىيە، كورېيەلەرمۇ قوللىمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. تاشيول، تۆمۈريول تورى قۇرۇلۇشىغا ھىندىستان، بېرىمىلار گۇمانىنى ئوتتۇرىغا قويدى، جۇڭگونىڭ بەزى دۆلەت (مىسالەن، پاكىستان، سىرى لانكا)لەر بىلەن بولغان دېڭىزدىكى ۋە پورتتىكى ھەمكارلىقىغا سىياسىي، ھەتتا ھەربىي مەنە بېرىلدى.

ئىككىنچى خىرىس، تالاش - تارتىشلارنى قانداق قىلىپ مۇۋاپىق ھەل قىلىش ياكى پەسەيتىش. مىسالەن، 21 - ئەسىردىكى دېڭىز «يىپەك يولى» قۇرۇلۇشىدا ئالدى بىلەن يولۇقىدىغان مەسىلە جەنۇبىي دېڭىز تالاش - تارتىشىنى مۇۋاپىق ھەل قىلىش، تالاش - تارتىشنى قويۇپ تۇرۇپ، ھەمكارلىشىپ قۇرۇلۇش قىلىدىغان مۇھىت ۋە كەيپىياتنى بەرپا قىلىپ، ھەمكارلىقنى تالىشىشنىڭ ئورنىغا قويۇشتىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئۈچۈن بىرىنچىدىن، تالاش - تارتىش قىلىۋاتقان دۆلەتلەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ، ھەمكارلىشىشتىكى ئورتاق تونۇشنى كۈچەيتىش؛ ئىككىنچىدىن، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى بىلەن كېڭىشىشنى كۈچەيتىپ، «جەنۇبىي دېڭىز ھەرىكەت خىتابنامىسى»نى ياخشى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئاساسىدا «جەنۇبىي دېڭىز ھەرىكەت قانۇندىسى سۆھبىتى»نى تېزىدىن ئاخىرلاشتۇرۇپ، كېلىشىم ئىمزالاپ، ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى ئىلگىرى سۈرۈش كېرەك. 2015 - يىلى جۇڭگو بىلەن شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا دۆلەتلىرى ئىتتىپاقىنىڭ دېڭىز - ئوكيان يىلى بولۇپ، جۇڭگو بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دېڭىز «يىپەك يولى» قۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت پىلانى تۈزۈشى كېرەك. بۇ قەدەمنىڭ پۇختا ئېلىنىشى دېڭىز «يىپەك يولى» تۈرنىڭ تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

ئۈچىنچى خىرىس، ئىمكانىيەتلىك سىجىل يېڭى تەرەققىيات شەكلىنى قانداق بەرپا قىلىش. «يىپەك يولى» ئىقتىساد بەلبېغى قۇرۇلۇشىنى مىسال قىلساق، جۇڭگو بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ ئىلگىرىكى ئىقتىساد - سودا مۇناسىۋىتى ئاساسلىقى بايلىق ساھەسىدە، يەنى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بايلىقلىرىنى ئېچىش،

تىلماچ: پولات ئەزىز

ھايات ۋە باشقىلار

ھاياتقىمۇ قايتا ئېرىشكىلى بولمايدۇ.

— ھايات — ئەمگەك (مېھنەت) دېمەكتۇر. تۇرمۇشتا ئىنسان ئۈچۈن ھەرقانداق نەرسىگە ئېرىشىشكى بىردىنبىر يول شۇ نەرسە ئۈچۈن مۇۋاپىق بەدەل تۆلەشتۇر. بەدەل - مېھنەتسىز ھېچنېمىگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ئادەم تۇرمۇش يولىغا قەدەم قويغاندىن تارتىپ ئۆلۈپ كەتكىچە ھەرىكەت قىلىشى، ئەمگەك قىلىشى كېرەك.

— ھايات بىر تال گۈل. ئۇ ئېچىلىپ گۈزەللىكنى، پۇراق چېچىپ قىممىتىنى نامايان قىلىدۇ، كۈز كەلگەندە تۈزۈيدۇ.

— ھايات بىر كېمە. ئۇ پايانسىز تۇرمۇش دېڭىزىدا باشقا سان - ساناقسىز كېمىلەر ئارىسىدا ئۆز پورتىنى ئىزدەپ ئۆتىدۇ. ئەمما، كۈتكەن مەنزىلگە يېتىپ بېرىش - بارالماسلىقى رولچىغا — ھايات ئىگىسىگە باغلىق.

— ھايات — سەپەر قىلىشتۇر. قانداق يولدا مېڭىش، قەيەرگە بېرىش، قانداق قىسمەتلەرگە دۇچار بولۇش خىلمۇخىل ئامىللارغا باغلىق بولىدۇ. نېمە

1

ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چاغلىرىمدا ساۋاقداشلىرىم بىلەن خىلمۇخىل مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇنازىرىلىشەتتۇق، ھازىر ئويلىسام، شۇ چاغلاردىكى بىر قېتىملىق مۇنازىرىنى ھايات توغرىسىدا ئەڭ ياخشى مۇھاكىمە دېسىمۇ بولىدىكەن.

ھايات دېگەن نېمە؟

— ھايات دېگەن ئالتۇندىنمۇ قىممەت نەرسە. چۈنكى ئۇنى سېتىشمۇ - سېتىۋېلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس. — ھايات دېگەن ۋاقىت دېمەكتۇر. ئۇنى بىز دائىم يول بىلەن ئۆلچەيمىز - يۇ، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى ھېس قىلىپ بولالمايلا ئۇ تۈگەپ قالىدۇ، شۇڭا ئۇ قىممەتلىك.

— ياق، ھايات دېگەن ئېقىن سۇ. ئۇ خۇددى كۆز ئالدىمىزدىن ھەش - پەش دېگۈچە ئېقىپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئېقىن سۇنى كەينىگە قايتۇرغىلى بولمىغاندەك

مۇھاكىمىدە مۇھىم مەسىلىلەر

بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇ ھامان بىر خىل شەكىلدە تامام بولىدۇ.

— ھايات ھەركىم ئۆز تارىخىنى يازىدىغان بىر پارچە ئاق قەغەزدۇر. ئۇنىڭ ۋاقت ئېقىنلىرىدا ئۆچۈپ كېتىش - كەتمەسلىكى يازغۇچىنىڭ شىجائىتىگە باغلىق.

— ھايات مەڭگۈلۈك جەريان. ئۇ ئاۋۋال ماددا ھالىتىدە ئۆزىنىڭ ئورنى ۋە قىممىتىگە ئۇل سالىدۇ. ئاندىن روھ ھالىتىدە مەڭگۈلۈك ياشاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدۇ. نەچچە 1000 يىللاردىن بۇيان بۈيۈك ھايات ئىگىلىرىنىڭ روھى ھېلىمۇ بىز بىلەن پىكىر لەشمەكتە، بىزنىڭ ئەقىل بۇلىقىمىزنى ئاچماقتا.

— ھايات مەجبۇرىيەت دېمەكتۇر. ئىنساننىڭ ئۆزىنى تونۇش ئاساسىدا ۋىجدانىي مۇقەررەرلىكتە ئادا قىلىشقا تېگىشلىك بۇرچ ۋە مەجبۇرىيەتلىرى بولىدۇ. ئۇ پەقەت شۇنى ئادا قىلىش بىلەنلا «ئىنسان»لىق نامىنى ئاقىلايدۇ، دۇنيا ۋە ئادەملەر ئۈچۈن تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش ئەقەللىي ھايات چۈشەنچىسىدۇر.

— ھايات چۈشەنچىسىدۇر. ئۇزۇن بولسۇن - قىسقا بولسۇن ئاخىرلاشمايدىغان چۈشەنچىسىدەك، نېمە ئىشلارنى كۆرۈشتىن قەتئىينەزەر مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن ئويغانساڭ ھەممە تامام بولىدۇ.

ساۋاقداشلىرىمىزنىڭ ھايات توغرىسىدىكى تەبىرى - ئىزاھاتلىرىنى ئاڭلاپ، ھەممىنى ماقۇل تاپساممۇ، ئىچىمدە ئويلاپ تۇرغان ئۆز تەبىرىمنى ئۆزۈممۇ تۇيىمىغان ھالدا ئاشكارىلىۋەتتىم. ئەمما: «ھايات بىر تال پىچاقتۇر...» دېيىشىمگىلا ھەممەيلەن بىردىنلا جىمپ كەتتى ۋە ئارقىدىنلا مېنى زاتلىق قىلىشقىنىچە پاراڭلاپ كۈلۈشكە باشلىدى. بىراق، مەن قىلچە تەمتىرمەستىن سۆزۈمنىڭ ئاخىرىنى دېيىشكە باشلىدىم: شۇنداق، ھايات بىر تال پىچاقتا ئوخشايدۇ. ئەسلىدە مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئويلاردا بولغان. ئىنسان ھاياتىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىگە باھا بېرىش ئۈچۈن يېنىكلىك بىلەن قارار چىقىرىشنىڭ ئاقىلانلىك بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ چوڭقۇر ئويلىنىش نەتىجىسىدە بۇ يەكۈنگە ئېرىشتىم. مېنىڭچە، بۇ قارىشىمنى سىلەرنىڭ قاراشلىرىڭلار بىلەن

بىرلەشتۈرۈپ چۈشەنسەك ھايات ھەقىقىدىكى چۈشەنچىمىز تېخىمۇ مۇكەممەل بولامدەك دەيمەن، ئەمەلىيەتتە بۇ قارارغا كېلىشكە سەۋەب بولغان كىشى نەۋرە ئاكام بولۇپ، ئۇ قاسساپلىق قىلاتتى. ئېسىمدە قېلىشىچە ئۇنىڭ ئۈستىدىن يادىكار قالغان بىر پىچىقى بولىدىغان. بۇ پىچاق ياخشى سۇغۇرۇلغان ۋە ماتېرىيالى ياخشى بولغاچقا ئۈستىسى ئون نەچچە يىل مۇشۇ پىچاقتا قاسساپلىق قىلىپ كەلگەن بولۇپ، كۆپ ئىشلىتىلىش نەتىجىسىدە بىسىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمى ئۇپراپ تۈگىگەنكەن. كېيىن نەۋرە ئاكام دۇكان ئايرىغاندا ئۇنىڭغا يادىكار قىپتىكەن. ھازىر يىراقتىن قاراشقا ئەتۈپ كىگە ئوخشاپ قالغاندى. دېمەك، ئۇ پىچاق ئىشقا كىرىشكەندىن تارتىپ ھازىرغا قەدەر توختىماي ئىشلىتىلىپ كەلگەنلىكتىن ئۇپراپ تۈگەشكە ئاز قالغان، ئادەمنىڭ ھاياتىمۇ بىر پىچاقتا ئوخشايدۇ. ئەگەر ئىشلىتىلمىسە دات باسدۇ. شۇنىڭدەك، ھېچنېمە قىلمىغان ئادەم ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەيلا قالماستىن ئەكسىچە كېسەللىك، موھتاجلىق، ئازاب - قىسمەتلەر بىلەن ياشاپ تۈگەيدۇ. ئەمما ئۇ ئىشلىتىلىشىمۇ (ئىشلىتىلمىمۇ) تۈگەيدۇ. بىراق، بۇ ئىككىسىنىڭ ئوخشىمايدىغىنى ئادەم ئۇلۇغۋار مەقسەت - نىشانلارنى بويلاپ بىر ئۆمۈر مەنىلىك ئىش - پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغىنىدىلا ئاندىن، ئارزۇ - ئارمانلىرىغا يېتىپ ئىقبال چوققىلىرىدا غەلبە تۇغىنى لەپىلدەتتەلەيدۇ. بۇ دۇنيادا ئىنسان ئۆز تىرىشچانلىقى بىلەن ئېرىشەلەيدىغان بارلىق نەرسىلەرگە ئېرىشەلەيدۇ ۋە مەغرۇر ياشاپ دۇنيادىن ئارمانسىز كېتىدۇ. ئادەم قانچە ياش ئۆمۈر كۆرۈشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ باشتىن - ئاخىر تىرىشىشتىن باش تارتماي ئىش قىلىش، نەتىجە يارىتىش بىلەن تىنىم - تاپماي ئۆتكەندىلا ئاندىن، ئۇنىڭ ئۆمرى ئاشۇ پىچاقتەك مەنىلىك ئۆتكەن بولىدۇ. چۈنكى «ھەر بىر ئادەم قانداقتۇر بىر ئىش ئۈچۈن دۇنياغا كېلىدۇ. يەر يۈزىدە ياشاپ يۈرگەن ھەر بىر ئىنساننىڭ ھاياتى تېگىشلىك ۋە زىپىسى بار.» (ھېمىڭۋاي) «ئىنسان ماھىيىتى ھەممىدىن ياخشىراق، ھەممىدىن ئالىجانابراق ۋە مۇكەممەل ھالدا ئۇنىڭ پائالىيىتىدە، ئۇنىڭ ئەمگىكى ۋە ئىجادىدا نامايان بولىدۇ.» (پادېيېۋ)

قىلايدۇ، بەخت - سائادەت ۋە بارلىق ھايات لەززىتىدىن بەھرىمەن بولالايدۇ.

2

قايسىبىر دانىشمەن «جەننەتمۇ، دوزاخمۇ مۇنبەت دۇنيادا» دېگەنكەن. كېيىن ئۇ قىيام دۇنيادىكى چوڭ دىنلار ۋە مۇقەددەس كىتابلارمۇ بۇ پىكىرنى قۇۋۋەتلەيدىكەن. چۈنكى، بۇ دۇنيادىكى ياخشى - يامانلىقنى ئۇ دۇنيادا «جەننەت» ۋە «دوزاخ»قا كىرىشىنىڭ شەرتى قىلىش ھەممىسىگە ئورتاق. ئىنسانىيەت يارىتىلغاندىن تارتىپ ياخشى - يامانلىقنىڭ ئۆلچىمى ئېنىق ئايرىلىپ كەلگەن. بىر ئادەمنىڭ قانداق ئائىلىدە، قانداق دۆلەت ۋە مىللەتتە، قانداق ئەھۋالدا بولۇشىدىن، قانداق تەربىيەلەنگەنلىكى، قانداق ئۆسۈپ يېتىلگەنلىكى، قانداق نەسىل - نەسەبكە ئىگە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئورتاق ۋە باراۋەر ھالدا بۇ ئۆلچەمگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. ئۇنداقتا ياخشىلىقنىڭ ئۆلچىمى نېمە؟ ئۇ بولسىمۇ، بىر ئادەم ياشاش جەريانىدا باشقىلارنىڭ ئەركى، ھوقۇق - مەنپەئىتى، غۇرۇر - ئىززىتى، تىنچلىقى ۋە بەختىگە دەخلى قىلمىغان، تۈرلۈك ئەخلاقىي قائىدىلەر ۋە ئەقەللىي ئىنسانىي مەجبۇرىيەتلەرگە خىلاپلىق قىلمىغان، ھەقىقەت رەۋىشتىكى روزىغارى بىلەن ياشىغان ۋە ئۆمرىنى مەنلىك، پايدىلىق ئىشلار بىلەن مېھنەت، مۇھەببەت، گۈزەللىك، ئېزگۈلۈك ۋە ئەقىدە - ئېتىقاد ئىچىدە ئۆتكۈزگەن ھالەتنى كۆرسىتىدۇ. دەل بۇنىڭ ئەكسىچە ھالەت بولسا يامانلىقنىڭ ئۆلچىمىدۇر. بىر ئادەم ئۆمۈر بويى ئۆزى بىلەنلا بولسا، باشقىلارنىڭ جۈملىدىن قېرىنداشلىرى، قوۋمداشلىرى ۋە ئەتراپىدىكى باشقا كىشىلەرنىڭ نېمە بولۇشى بىلەن كارى بولمىسا، مەنپەئەتپەرەسلىك، پۇلپەرەسلىك، پۇرسەتپەرەسلىك، ئالدامچىلىق، رەھىمسىزلىك، ئەخلاقسىزلىق، تىرىكتاپلىق، يۈزسىزلىك بىلەن ياشاپ ئىنسانىي ۋە ئەخلاقىي پىرىنسىپلاردىن چەتنىسە ۋە ھېچقانداق مەسئۇلىيەت ۋە مەجبۇرىيەت ئۈچۈن ھەرىكەت قىلمىسا، «بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلمەن» دەپ دۇنيادىن ئىزناسىز ئۆتسە، مانا بۇلار جۈملىسىدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى دەل گۇمراھلىق

«ئىنسان ئەمگەك قىلىۋاتقان ۋاقىتتا تولۇق مەنىدىكى ئىنسانغا ئايلىنىدۇ» (گىيوۋ) خۇددى تىنىمىز ھەرىكەتلىنىۋاتقان پىچاقتەك ھەر بىر ھايات پۈتۈن زېھنى بىلەن ئۆز ئىشىغا كىرىشىپ كەتكەندىلا ھەقىقىي خۇشاللىق تاپالايدۇ، ئىللەتلەردىن خالىي بولالايدۇ. ۋۇجۇدى پەزىلەت ۋە كۈچ - قۇدرەتكە تولۇپ بارىدۇ. ئۇ پىچاقتەك دۇنيادىن ئارمانسىز كېتەلەيدۇ. ئۆزىنى زۆرۈرى تىرىشچانلىق قوينغا ئاتىمىغان ھايات بولسا، داتلىشىپ كەتكەن پىچاق كېرەكسىز تۆمۈر - تەسەككە ئايلىنىپ كەتكەندەك مۇقەررەر ھالدا يوقلۇققا يۈزلىنىدۇ. گەرچە ئىشلىگەن ھايات ئۇپراپ تۈگەنگەندەك قىلىشىمۇ، ماھىيەتتە ئۇ ئۆزى كەسكەن ھەر بىر نەرسىگە سىڭىپ ئوخشاش بولمىغان شەكىلدە مەۋجۇت بولىدۇ. شۇڭا، ئىنسان ئۈچۈن ئۇلۇغۋار ئىشلار يولىدا ياشاپ - ئۆلۈش ئاجايىپ بەختىيارلىق ھېسابلىنىدۇكى، ئۇنداقتا ھايات ئەمەلىيەتتە ئۆلمەيدۇ. بەلكى، ئاشۇ پىچاققا ئوخشاش باشقىچە (روھى) شەكىلدە ياشايدۇ، يېڭى ھاياتلىققا ئېرىشىدۇ.

جاننى ئۇپراتماي تەييارغا ھەييار بولۇپ باشقىلارنىڭ «ئۇپرىشى» ھېسابىغا ياشاشنىمۇ ئارتۇق بەتبەخلىك ۋە نومۇسسىزلىق بولمىسا كېرەك. ئەمەلىيەتتە، بىر ئادەم قاسساپنىڭ قولىدا ئۇپراپ تۈگىگىچە ئىشلىتىلگەن پىچاقتەك ھاياتلىققا مەڭگۈ كېرەك بولۇپ ياشىيالىغاندىلا، ھاياتتا قانچىلىك قىسمەتكە دۇچار بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭدىن ئارتۇق مەمنۇنلۇق ھېس قىلىدىغان ھاياتلىق بولمايدۇ. پىچاقلىق روھى بولۇش شەرىپىگە ئېرىشەلگەن ھاياتلا قىممەتلىك ۋە بەختلىك ھاياتتۇر. ئىنسانىيەتكە كېرەكلىك ۋە پايدىلىق ھاياتتۇر. «بىز ھەمىشە كۈنىمىز ئازلىقىدىن قاقشايىمىز، لېكىن، بىز ھەرىكەتكە كەلسەك بۇ كۈنلەر پۈتمەس - تۈگەمس بولىدۇ» (سېنىكا) شۇڭا، ئەڭ ئاۋۋال ھاياتلىق پىچقىمىزنى كېرەكلىك ھالغا كەلتۈرۈش ئىنتايىن مۇھىم. شۇندىلا ئۇ داتلاشمايلا قالماستىن، ئىشلەش جەريانىدا ۋالىدلىق نۇر چاچىدۇ. پەقەت ئۇپراپ تۈگەش ئىرادىسى ۋە جاسارىتى بولغاندىلا، ئىنسان ناھايىتى قىسقا ھاياتنى مەڭگۈلۈك سۈلكەتكە ئىگە

ۋە يامانلىقتىن دەلىلدۇر.

دېمەك، بۇ ئىككى خىل ئەھۋال «دوزاخ» بىلەن «جەننەت» نىڭ ئالامىتىدۇر. كىمدەكىم يامانلىق بىلەن مەشغۇل بولسا بۇ دۇنيادىمۇ ئوخشاشلا دوزاخنىڭ كۈنىنى كۆرىدۇ. پېشىلى ۋە خۇلقىدىن، سۆزى ۋە يولىدىن يامانلىق تەپچىپ تۇرغان ئادەملەرنى ئەڭ ئاددىيسى كىشىلەر ئارىغا ئالمايدۇ، يەكلەيدۇ، پۇرسەت بەرمەيدۇ، ئۆمۈر بويى مال - دۇنيا يىغىپ كىشىگە موچەن چاغلىق نەپ يەتكۈزمىگەن بېخىل بايلار، بەتئىيەتلىك، چىقىمچىلىق، ئىپلاسلىق بىلەن باشقىلارنى بەختسىزلىككە مۇپتلا قىلغانلار، سۈتخور - جازانخورلار، بەتخۇي لۈكچەكلەر، ھاياسىزلار، ھۇرۇن - ئاقناچىلار، كىشىنىڭ چاپىنىدا تەرلەيدىغان مەلئۇنلار، بىر مىسقال نەپ ئۈچۈن قېنىنى، غۇرۇرىنى ساتىدىغان ھارامتاماقلار، ئەل بېشىغا كۈن چۈشسە غېمىدە يوق يۈرىدىغان ھايۋانلار، بىراۋ ئۆلۈۋاتسا قېتىغا ئېلىپ قويمايدىغان تاش يۈرەكلەر، ئۆزى بىر ئىشنى قىلماي ۋە قىلالمايدىغان، ئەمما باشقىلارنى ياراتمايدىغان يارىماسلار، ئەقىدە - ئىپتىقادسىز، مەسلەك - مەۋقەسىز، غايە - نىشانسىز، پەم - پىلانسىز، ... ياشاۋاتقانلار دەل يامانلاردىندۇر.

بۇلاردىن قارىغاندا، ئەمەلىيەتتە نۇرغۇن كىشىلەر «جەننەت» تە ياشىسا، يەنە بىر قىسىم كىشىلەر «دوزاخ» تا ياشايدۇ. بەزىلەر بولسا ئۆزلىرىنىڭ يۆنىلىشى ۋە تاللىشى بويىچە يا ئۇنىڭغا، يا بۇنىڭغا قاراپ كېتىۋاتقان بولىدۇ. بەزىلەر ئۆزلىرى تاللىغان يولغا بىلىپ تۇرۇپ ماڭسا، بەزىلەر بىلمەي ماڭىدۇ. بىلگەنلەر جاھىللىقتىن ماڭسا، بىلمىگەنلەر نادانلىقتىن ماڭىدۇ. بىراق، ئۇنىڭغا نېمە سەۋەب بولۇشىدىن قەتئىينەزەر دۇنيادا پەقەت شۇ ئىككى خىل يول ۋە ئىككى خىل ئادەملا بار. مەيلى نادانلىق، مەيلى جاھىللىق بولسۇن ھەر ئىككىلىسىنى ئوخشاشلا ئاقلىغىلى بولمايدۇ. چۈنكى، ئادەم ئەلەيھىسسالام چەكلەنگەن مېۋىنى يېگەندىن باشلاپ ئىنسانلارنىڭ تاللاش ئەركىنلىكى ئۆزىدە بولىدىغانلىقى ئايان بولغان. شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۆزى تاللىغان «دوزاخ» تىن قانداق قۇتۇلغىلى بولىدۇ؟ قۇتۇلۇش ھەققىدە

توختىلىشتىن بۇرۇن مۇنداق بىر نۇقتىنى تەكىتلەشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، ھوشنى تاپقان ھامان ئاتنىڭ بېشىنى ياردىن تارتىشتۇر. ئويغانغان ھامان ئورنىدىن تۇرۇشتۇر. گۇمراھلىقنى تۇيغان ھامان بارلىق تىرىشچانلىق بىلەن «جەننەت» ئادىمىگە ئايلىنىشتۇر.

3

بىر ئادەم قازا قىلىپ دوزاخقا قاراپ يول ئاپتۇ. كېتىۋېتىپ يالتىراپ نۇر چىچىپ تۇرغان بىر ئوردىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئوردا غوجايىنى ئۇ كىشىنى قوندۇرۇپ قاپتۇ.

— پانىي دۇنيادا بىر ئۆمۈر ئازاب چەكتم، — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم، — مېھنەت دېگەنگە ئۆچ بولۇپ كەتتىم، ئەمدى پەقەت يەپ ياتساملا دەيمەن. ئوردا غوجايىنى دەپتۇ:

— ناۋادا شۇنداق ئويلىغان بولساڭ، بۇ يەر ساڭا ئەڭ باب كېلىدۇ. بۇ يەردە ئېسىل نازۇ نېمەتلەر ئېشىپ - تېشىپ تۇرۇپتۇ، ئۇخلايمەن دېسەڭ تۆشەك تەييار، ساڭا ھېچكىم دەخلى قىلمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەردە ئىش قىلىش ھاجەتسىز.

شۇنداق قىلىپ ھېلىقى ئادەم بۇ يەردە تۇرۇپ قاپتۇ. دەسلەپتە يەپ تويىسا ئۇخلاپتۇ، ئويغانسا يەپتۇ، راھەتلىنىپتۇ، كېيىنچە زېرىكىپ غوجايىنىغا دەپتۇ: — يەپلا ياتىدىغان بۇنداق ھاياتتىن تويدۇم، ماڭا قىلغۇدەك بىرەر ئىش بارمىدۇ؟

ئوردا غوجايىنى دەپتۇ: — يوقسۇ، بۇ دېگەن مېھنەتسىز دۇنيادۇر. بىر قانچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ھېلىقى ئادەم مۇنداق تۇرمۇشتىن جاق تويۇپ غوجايىنىنى ئىزدەپ بېرىپ دەپتۇ:

— بۇنداق ياشاشقا بەرداشلىق بەرگۈچىلىكىم قالمدى، ناۋادا ماڭا قىلغۇدەك بىرەر ئىش تېپىپ بەرمىسەڭ، «دوزاخ» قا كىرىشكە رازىمەنكى، بۇ يەردە تۇرمايمەن.

ئوردا غوجايىنى كۈلۈپ كېتىپ دەپتۇ: — سەن بۇ يەرنى «جەننەت» دەپ قالغانىدىڭ؟ بۇ دەل «دوزاخ» نىڭ ئۆزى.

ھەۋەس قىلىۋاتقاندىمۇ. ئەتراپىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەر دەل تۇرمۇشنىڭ تۈرلۈك بېسىملىرىغا بەرداشلىق بېرىپ، ئەقىل - پاراسىتى، ئېتىقادى ۋە تىرىشچانلىقى بىلەن ئىگىلىك تىكلەمەكتە، كەشپىياتچى ياراتماقتا، ئادەم داۋالىماقتا، تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانماقتا، ئېتىز - قىرلاردا ئىشلىمەكتە، ئىشچان قولى ۋە ئۆتكۈر كاللىسى بىلەن نى - نى مۆرۈۋەتلىك ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىپ مەغرۇر ۋە خۇشال ياشىماقتا. ھەر بىر مىنۇتنى قەدىرلەپ ھاياتىنىڭ قىممىتىنى ياراتماقتا. ئۇلاردا كۈتۈش يوق، ئۇلاردا تەمە، ھەسەت، غەيۋەت، ھىيلە - مېكر، تۇزاق، قۇسۇر، دادلاش، قاقشاش، ئورا كولاش، تۆھمەت ... دېگەنلەردىن ئەسەر يوق. چۈنكى، ئۇلارنىڭ يامانلىققا ۋاقتى ۋە مەيلى يوق. بوۋىمىز ئەلشىر نەۋائى ھەققىدە مۇنداق بىر ھېكايە بار:

بىر ياش يىگىت مەدىكارلىق بىلەن كۈن كەچۈرىدىكەن. ئۇ شۇ جەرياندا ئادەملەر ئارىسىدا بولغان جېدەل - ماجىرانى بېسىقتۇرۇپ، بىراۋنىڭ ھارۋىسى يېتىپ قالسا ھە - ھۇ دەپ چىقىرىشىپ بېرىپ كىشىلەرگە ياردەم قىلىپ تۇرىدىكەن. يىگىتتىكى بۇ خىسلەتلەرنى كۆرگەن نەۋائى ئۇنى ھۆرمەتلەپ قاچان كۆرسە ئۇنىڭدىن بۇرۇن سالام بېرىپ ئۆتىدىكەن. يىگىت نەۋائىنىڭ بۇ ھۆرمىتىگە ئەجەبلىنىپ: «مەن ئەتىدىن - كەچكىچە ئادەملەرنىڭ جېدەل - ماجىرالارنى بېسىقتۇرۇپ، لايدا پاتقان ھارۋىلارنى چىقىرىشىپ يۈرۈشتىن باشقا مەجبۇرىيەتلەرنى ئادا قىلالمايۋتساممۇ نەۋائى مېنى نېمىشقا بۇنچىلىك ھۆرمەت قىلىدۇ؟ ... بالچاقام بولمىغاندىكىن ماڭا مال - دۇنيانىڭ، نام شۆھرەتنىڭ نېمە كېرىكى بار» دەپ ئويلاپ تەركىدۇنيالىق يولغا مېڭىپ ھېچكىمنىڭ ھېچ قانداق ئىشى بىلەن كارى بولماي ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۈرۈپتۇ.

بىر كۈنى يىگىت ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئولتۇرغانىكەن. نەۋائى ئۇنىڭ ئالدىدىن بىر يىگىت بىلەن پاراڭلىشىپ ئۆتۈپ قاپتۇ. ھېلىقى يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بىلەن سالام بېرىپتۇ. نەۋائى سالامنى ئىلىك ئېلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭغا

ھەقىقەتەنمۇ، «دوزاخ» دەل بىر نورمال ئادەم ئۈچۈن مۇۋاپىق بىرەر ئىشنىڭ بولماسلىقىدىن ئىبارەت. چۈنكى، ئادەم پەقەت ئىش - ئەمگەك ئارقىلىقلا ئۆزىنىڭ ئادەملىكىنى ھېس قىلالايدۇ ۋە «جەننەت» كە ئېرىشەلەيدۇ. بۇ دۇنيادا بىرەر نەرسىگە ئىشلىمەي تۇرۇپ ئېرىشىشنى ۋە ئۆزىگە تەئەللۇق بولمىغان نەرسىگە ئېرىشىشنى تەمە قىلىدىغان ھەرقانداق ئادەمنىڭ قەلبى قۇرۇق، كۆزى كور ۋە سېزىملىرى ئىشلىمەستۇر. ئىنسان بەدەلسىز نەرسىنىڭ قەدىرىنى قىلمىغانلىقتىن رىزىقىنى مېھنەت ئارقىلىق تېپىپ يېيىشكە بۇيرۇلغان. شۇنىڭدەك ئادەم شۇ كويغا كىرگەندىن باشلاپ پىكرى بۇزۇلۇپ ھەرىكىتىدە ئەگرىلىك كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ. بۇنداق ئەھۋال ئېغىرلاشقاندىن كېيىن ئىنسان - دىيانەت، نومۇس - ھايا... دېگەنلەردىن يىراقلىشىپ بارىدۇ. تەنقىد - ئىبرەت ۋە نەسەت - ئىشارەتلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ. ئۆز يولىدا جاھىللىق بىلەن كېتىۋېرىدۇ. «ئويلماي ئىش قىلغان ئاغرىماي ئۆلەر» دېگەندەك، ھامان يوقلۇق ئۈچۈن تىرىكشىدۇ.

لاغايلاپ كۈن ئۆتكۈزۈلىدىغان، بىرەر خەيرلىك ئىش قىلمايدىغان، بار - يوقنى تەقدىردىن كۆرىدىغان، مېھنەتلىك ياشمايدىغان ئادەملەر شۇ كويغا كىرگەندىن كېيىن تەبىئىتىدە بۇزۇلۇش يۈز بېرىدۇ. نانكورلۇق، ئەقىدىسىزلىك، غەيۋەت - شىكايەت، بەتنىيەتلىك، ئالا كۆڭۈللۈك، چىدىماسلىق، تۆھمەتخورلۇق، ساتقىنلىق، ئۇششۇقلۇق، قەستخورلۇق، ئالدامچىلىق، قويمىچىلىق... ۋاھاكازالارغا ئادەتلىنىپ «دوزاخ ئەھلى» گە ئايلىنىدۇ. بىكارچىلىقتىن يوقلۇق، يوقلۇقتىن تەمە ۋە باشقىلار يىلتىز تارتىپ چىقىدۇ. كىمكى بىرەر دۇرۇس ئىش بىلەن مەشغۇل بولمايدىكەن، ئۇنىڭدا چوقۇم يۇقىرىقىدەك ئىللەتلەر تېزلا باش كۆتۈرىدۇ. ئۇنداق ئادەملەر مۇقەررەر ھالدا ئەل - جامائەتتىن، ياردەم ۋە قوللاشتىن، ئادىمىيلىكىدىن ۋە ئىنسانىي قەدىر - قىممىتىدىن ئايرىلىپ بۇ دۇنيادىكى «دوزاخ» تا ياشاشقا مەجبۇر بولىدۇ. كىمكى ئىشلىمەي چىشلەشنى خىيال قىلىدىكەن، شۇ مېھنەتسىزدۇر ۋە «دوزاخ» قا

قارايمۇ قويماي ئۆتۈپ كېتىپتۇ. يىگىت «نەۋايى يېنىدىكى يىگىتنىڭ گىپىگە بېرىلىپ كېتىپ مېنى كۆرمەي قالغان بولسا كېرەك» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بېرىپتۇ. ئارىدىن ئۈچ - تۆت كۈن ئۆتە - ئۆتمەي نەۋايى يەنە شۇ يەردىن ئۆتۈپ قاپتۇ. يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بېرىپتۇ. نەۋايى يەنىلا پىسەنت قىلماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يىگىت ھەيران بولۇپ نەۋايىدىن:

— تەقسىر، بۇرۇن سالام بېرىپ ئۆتەر ئىدىڭىز، ئەمدى مەن سىزگە سالام بەرسەم ئىلىك ئالمايسىز، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ سورايتۇ.

نەۋايى:

— بۇرۇن خەلققە پايداڭ تېگىپ تۇراتتى. ئەمدى بولسا ئەتىگەندىن كەچكە باشقىلارنىڭ پايدا يەتكۈزۈشىگە قاراپ تەمە بىلەن ئولتۇرسەن، سالمىڭنى ئىلىك ئالماسلىقىمىڭنىڭ سەۋەبى شۇ، — دەپتۇ.

نەۋايىنىڭ بۇ سۆزلىرى يىگىتكە قاتتىق تەسىر قىلىپ يەنە ئۆزىنىڭ دەسلەپكى ئىشىنى قىلىدىغان بوپتۇ.

بۇنىڭدىن شۇ مەلۇمكى، ئىززەت كىشىلەر ئارىسىدا. ھۆرمەت بىزنىڭ ئېزگۈ قەدەملىرىمىزدە، بەخت بىزنىڭ ھاياتلىق سادايىمىزدا، مەۋجۇتلۇقىمىز ھەققانىيلىق ۋە ھالاللىق بىلەن تويۇنغان ئىش - پائالىيەتلىرىمىزدە. ھەر بىر نەرسىگە ئېرىشمەن دەيدىكەنمىز يېتەرلىك مېھنەت قىلىشىمىز كېرەك. «ئادەمنى ھېچ نەرسە ئەمگەكتەك يۈكسەكلىككە كۆتۈرمەيدۇ. ئادەم ئەمگەكسىز ئۆز ئىنسانىي قەدەر - قىممىتىنى ساقلىيالمىدۇ» (تولستوي). «ئىنسان ئەمگەك قىلىۋاتقان چاغدىلا تولۇق (ھەقىقىي) مەنىدىكى ئىنسانغا ئايلىنالايدۇ» (گيوۋ). ھەقىقەتەنمۇ ئادەملەر ئۈچۈن ھەقىقىي خەزىنە — ئەمگەك قىلىشنى بىلىشتۇر.

4

ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قورقۇنچلۇق ھالەت — قورساق سېلىپ سەمەرش، كۆپ ئۇخلاش، ھۇرۇنلۇقتۇر. بۇ ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن مەڭگۈلۈك

ئاگاھلاندىرۇشتۇر. گەرچە نۇرغۇن كىشىلەر كېچە - كۈندۈز ھىدىرلاۋاتقان، ھەرىكەت قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئاۋازىنى ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم ئاڭلىيالمىدۇ. يەنە بەزىلەر پەقەت ئۆزلىرى خاتىرجەم بولغانلىقى ئۈچۈن شۈكۈرچىلىك پاتقىقىغا پېتىپ قالغان. بەزىلەر بولسا ئۆز ئەمگىكىنىڭ كىم ۋە نېمە ئۈچۈنلۈكى، قىممىتى ۋە ئەھمىيىتى ھەققىدە ئويلىنمايدۇ. بەزىلەرنىڭ تېخىمۇ زور ئىمكانىيىتى ۋە كۈچ - قۇدرىتى بولسىمۇ ئىسراپ قىلىۋېتىدۇ. بەزىلەر بەزىلەرگە قارىغاندا تېخىمۇ يىراقنى كۆرەلگەن تۇرۇقلۇق ئەمەلىي ھەرىكەتكە كەلمەي ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۇلار «ھاياتتا ئەڭ نازۇك جىسمانىي ياكى ئەخلاقىي پەزىلەتتە ئىشلەپچىقىرىشقا قاتناشماي تۇرۇپ، تەييارتاپلىق قىلىشتەك گۇناھنى يۇيۇشقا ئاجىزلىق قىلىدۇ» (ب. ئوشو) دېگەن ھەقىقەتنى بىلمەيدۇ. سىز مەيلى جەمئىيەتنىڭ قايسى قاتلىمىدا بولۇڭ، مەيلى قانداق ئەھۋال ۋە سەۋىيەدىكى ئادەم بولۇڭ، سىزنىڭ كىملىكىڭىز ۋە ئىنسانلىقىڭىز، پەقەت كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزىڭىزنىڭ پەزىلىتى، ئېتىقادى، جاسارىتى، مۇھەببىتى، ھەقىقىتى ۋە مېھنىتى بىلەن پايدىلىق ئىشلارنى قىلىش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. ئەمگەك، يېڭىلىق، تۆھپە ۋە ياخشىلىق بىلەن چاقىنىدۇ. ئوت كۆيمىسە ئۆچۈپ قالىدۇ، سۇ ئاقىمسا سېسىپ كېتىدۇ، ئادەملەر مېھنەت قىلمىسا يوقىلىدۇ، بۇ ھاياتنىڭ قانۇنىيىتى.

بىر كۈنى كۆكتات يۇيۇپ ئولتۇرغان دىئوگېن (قەدىمكى يۇنان پەيلاسوفى) نىڭ قۇلغىغا ئەپلاتون پىچىرلاپتۇ:

— غوجايىنىڭ خىزمىتىگە كىرگەن بولساڭ، كۆكتات يۇيۇپ ئولتۇرمىغان بولاتتىڭ. دىئوگېنمۇ ئەپلاتوننىڭ قۇلغىغا پىچىرلاپتۇ:

— كۆكتات يۇيۇشنى بىلگەن بولساڭ غوجايىنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ يۈرمىگەن بولاتتىڭ.

نۇرغۇن كىشىلەر ئاجايىپ گۈزەل ئارزۇ - ئارمانلاردا ياشايدۇ. بىراق يېشى بىر يەرگە بېرىپ قالغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ بىرەرنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قادىر بولالمىدۇ. نۇرغۇن كىشىلەر باشقىلارنىڭ تۇرمۇشىغا، مۇۋەپپەقىيەت ۋە ياراتقان

تېپىشقا ئېرىشىمىز، ھەتتا رەت قىلىمىز. بىر چاغلارغا بارغاندا بولسا تەقدىردىن، باشقىلاردىن ئاغرىنىمىز ۋە قاقشايمىز. دۇنيا ۋە ھايات ئەزەلدىن شۇنداق، بىراق، ئۆزىمىزنىڭ ئىشىنى تېپىپ ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلماشتىن ھېچكىم ۋە ھېچنەمىدىن قاقشاش ھوقۇقىمىز يوق. چۈنكى، بىز شۇ چاغدىلا ئادەم بولالايمىز، كۈتكەنگە ئېرىشەلەيمىز، ياخشى ياشىيالايمىز، موھتاجلىقتا قالمايمىز، ھەرىكەتسىز كۈتۈشنىڭ ئۆلۈمدىن باشقا نەتىجىسى بولمايدۇ.

قىسقىسى، ئەگەر بىز ھەرىكەتكە كەلسەكلا، ئەقىل - پاراستىمىز ۋە كۈچ - قۇدرىتىمىزنى ئىشقا سالساقلا، قەدەملىرىمىزدىن ئېزگۈلۈك، يېڭىلىق، توغرىلىق ۋە غالبلىق نۇرلىرىنى چاقىنتالساقلا، تۇرمۇشىمىزدا ھەيران قالارلىق ئىشلار ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. ھاياتىمىزنى كېرەكلىك پىچاققا ئايلاندۇرالساقلا، تەقدىرىمىزدىكى ھەر بىر ئۆزگىرىش بىزنى ئازابتىن خالىي قىلىدۇ، ئەركىنلىك ۋە ئاسايىشلىق گۈللىنىشكە يەتكۈزىدۇ.

ئاپتور: ئاقسۇ شەھىرى ئايكۆل بازارلىق ئوتتۇرا مەكتەپتە.

نەتىجىلىرىگە ھەۋەس قىلىدۇ، ھەتتا ھەسەت قىلىش دەرىجىسىگە بېرىپ يېتىدۇ. بىر قىسىم كىشىلەر خۇددى پېشانىسىگە پۈتۈلۈپ قالغاندەك تىرىشىپ - تىرىشىپ جاپا - مۇشەققەتتىن نېرى بولالمايدۇ. بىر قىسىم ئادەملەر ھاياتىنى بىلەرمەنلىك قىلىپ ئەرزىمەس ئىشلار بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىپ بەللىرى پۈكۈلگەندە پۇشايمان ئىچىدە ئارمان بىلەن ياشاشقا مەجبۇر بولىدۇ. يەنە بىر قىسىم ئادەملەر دۇنياغا نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكى، ئىنسان سۈپىتىدە نېمەلىرىنى قىلىشى كېرەكلىكىنى بىلمەي ئۆتۈپ كېتىدۇ. يەنە بىر قىسىم ئادەملەر بولسا ئۆمۈر بويى پالاقشسىمۇ ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن ئاران چىقالايدۇ.

ئەمەلىيەتتە ھېچكىمنىڭ زوۋۇلىسى ئارتۇق - كەم ئۈزۈلگەن ئەمەس. ھەممىمىز ئوخشاش بىر دۇنيادا ياشايمىز. ھەممىمىزگە ئوخشاشلا ئەقىل - ئىدراك ۋە ئىمكانىيەت ئاتا قىلىنغان. ھەممىمىزگە ئۆزىمىز قىلىشقا تېگىشلىك ۋە قىلالايدىغان ئىشلار بۇيرۇلغان. بىراق تۈرلۈك سەۋەبلەردىن، بىز ئۆزىمىزنىڭ ئىشىنى تاپالمايمىز، تاپساقمۇ تولۇق ۋە لايىقىدا قىلالمايمىز.

(بېشى 80 - بەتتە)

ياشانساقمۇ ياشايمىز ياشتەك

دەردلەر ئالدىدا كۈلگىنىمىزدىن،
ياشانساقمۇ ياشايمىز ياشتەك.

ئىزىمىزدا ئالتۇن دەۋرلەر،
ئارقىمىزدىن كېلەر نەۋرىلەر.
گۈلسىز قالمايىز بىزنىڭ قەبرىلەر،
ياشانساقمۇ ياشايمىز ياشتەك.

ئۆمۈر بىر قۇش، ئۆمۈر ئاتقان ئوق،
ئەتىگەن بار، تاغلا ئەتە يوق.
كىملىرى كىرگەن يۈز ياشقا تولۇق،
شوخ ياشايلى دىلدا ئارمان يوق!

كىم ئېيتىدۇ بىزنى چاباش دەپ،
يۈرىكىمىز يانار ئاتەشتەك.
قەدىمىز رۇس، قەدەملەر تاشتەك،
ياشانساقمۇ ياشايمىز ياشتەك.

گۈللەر ئۈزۈپ بارساق باغلارغا،
ئات چاپتۇرۇپ چىقساق تاغلارغا.
قايتالايمىز گۆدەك چاغلارغا،
ياشانساقمۇ ياشايمىز ياشتەك.

2017 - يىلى 12 - يانۋاردىن 25 - يانۋارغىچە سېنگال،
رۋاندا، سېشىل.

كۆرمىگەن كۆپ كۆرگىنىمىزدىن،
پەخىرلىنىمىز سۆيگىنىمىزدىن.

كىلاسسىكلار چۈشەنچىسىدە ئەخلاق

ئىبارەت. فۇنكسىيەسى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئەخلاق ئەخلاقى قىممەت يارىتىدىغان پىرىنسىپلار بولۇپ، مەلۇم خىل ئەخلاقى پىرىنسىپنىڭ ئەخلاقى قىممەت ياراتقان ياكى ياراتمىغانلىقىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم ئەخلاق ھەققىدۇر. مەسىلەن: چوڭ جەھەتتىن ئادەم تىللاش ئەخلاقى پىرىنسىپلارغا مۇخالپ، شۇڭا بۇ خىل ھەرىكەت ئەخلاقسىزلىق دەپ قارىلىدۇ. ئەمما تىللىنىشقا لايىق رەزىل ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچىنى تىللاش بولسا باش چۆكۈرۈۋېلىش ۋە ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلماسلىققا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بىر تۈرلۈك ئەخلاقى ھەرىكەت. ئەكسىچە ئۇنى تىللىماسلىق بىر خىل ئەخلاقسىزلىقتۇر. مۇشۇ نۇقتىدىن پىرىنسىپنىڭ ئەخلاقى قىممەت ياراتقان ياكى ياراتمىغانلىقى ئۇنىڭ ئەخلاق ھەققىگە ئۇيغۇن بولغان ياكى بولمىغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

ئۇنداقتا ئەخلاق ھەققىنى نېمىنى كۆرسىتىدۇ؟ ئۇ ئەخلاقنىڭ ئەسلىي ماھىيىتى مەنسۇپ بولغان ئەمەلىيەت بولۇپ، ئېتىكا ئىلمىدە ئەخلاقنىڭ ئەسلىي ماھىيىتى ۋە ئۇ مەنسۇپ ئەمەلىيەتنى ئېتىكىشۇناسلار

1. ئەخلاق ھەققىدە

ئۇيغۇر تىلىدىكى «ئەخلاق» ئاتالغۇسى ئەرەب تىلىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆز بولۇپ، بۇ سۆز ئەرەب تىلىدىكى «خۇلق» سۆزىنىڭ كۆپلۈك شەكلى. ئۇنىڭ ئەسلىي مەنىسى كۆپ ئادەمنىڭ ساپاسى، مەجەز - خۇيى ياكى بىر ئادەمگە خۇي - پەيىل بولۇپ قالغان ھەرىكەت قىلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «ئەخلاق» ئاتالغۇسى ئىپادىلىگەن مەزكۇر ئۇقۇم «ئەردەم» سۆزى بىلەن ئىپادىلەنگەن.

نۆۋەتتە ئىلىم ساھەسىدە، ئەخلاق ئۇقۇمى يەنە «ئېتىكا» دېگەن نام بىلەنمۇ ئىپادە قىلىنماقتا. «ئېتىكا» (ethics) سۆزى گىرىك تىلىدىكى «ethos» سۆزىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، «ethos» نىڭ ئەسلىي مەنىسى «ماھىيەت»، «مەجەز - خاراكىتېر» ۋە «ئۆرپ - ئادەت» دېگەنلىك بولىدۇ.

ئەخلاق ئىنساننىڭ تۈرلۈك ياخشى خۇلقلىرى ۋە مۇشۇ خۇلقلارغا مۇناسىۋەتلىك ھەرىكەت مىزانىدىن

كىلاسسىكلاردىن ھېكمەت

تەرەققىياتى تېبابەتنىڭ يۇقىرى پەللىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرسىمۇ، ئەمما بۇ يەنە بىر نۇقتىدىن ئىنسانىيەتنىڭ ساغلاملىق جەھەتتە چېكىنگەنلىكىنىمۇ ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئۇنداقتا بۇ زور تەرەققىيات بىلەن زور چېكىنىش بىر - بىرىنى يېپىشىپ ئىنسانغا ھەقىقىي ئېشىپ قالدغىنى نېمە بولىدۇ؟ ئەخلاقىي پىرىنسىپلارغا ئېتىبار بەرمەسلىك مۇتلەق مەنپىي ئۈنۈم ئېلىپ كېلىدۇ، دېگىنىمىزنىڭ دەلىلى دەل مۇشۇ يەردە.

يەنە بىر مۇھىم نۇقتا شۇكى، ئەخلاقىي قىممەت ياراتمايدىغان ھەرىكەتلەرنىڭ ئىگىلىرىغۇ ئاللىقاچان ئەخلاقسىز بولغان بولىدۇ، بۇنىڭدىن تاشقىرى يەنە ئەخلاق ھەقىقىتىگە مۇخالپ بولغان رەۋىشتە ئەخلاقىي قىممەت يارىتىش بولسا ناچار ئەخلاق ھېسابلىنىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن كىشىلەرنىڭ مەلۇم ئەخلاقسىزلىقىنى «ناچار ئەخلاق» دېيىشى خاتا. ئەخلاقنىڭ ناچار ئەخلاق ياكى گۈزەل ئەخلاق دەپ بۆلۈنۈشى ئەنە شۇ ئەخلاقىي قىممەت يارىتىش جەريانىنىڭ ئەخلاق ھەقىقىتىگە ئۇيغۇن ياكى ئۇيغۇن ئەمەسلىكى بىلەن باغلىق.

مەدەنىيەت ۋە ئىدىيە تارىخىغا نەزەر تاشلايدىغان بولساق، ئەجدادلىرىمىزنىڭ قويۇق دىداكتىك ئەنئەنىسىدىن ئەخلاق ئىلمى ۋە ئەخلاق ئەمەلىيىتىگە قانچىلىك ئەھمىيەت بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ يېتەلەيمىز. ئەخلاق ئىلمى يەنى ئېتىكا پەنلەر تارىخىدا نىسبەتەن ئۇزاق تارىخقا ئىگە پەن. ئەجدادلىرىمىز ئەخلاق ئىلمى جۈملىدىن ئەخلاقىي كاتېگورىيە ۋە ئەخلاقىي مىزانلار ھەققىدە چوڭقۇر ئىزدەنگەن بولۇپ، بۇ نۇقتىلارغا مۇۋاپىق ئېتىكىلىق مېتودلار بويىچە ياندېشىش چوڭ ئەھمىيەتكە ۋە ئەمەلىي قىممەتكە ئىگە خىزمەتتۇر. بىز بۇ ماقالىمىزدە، كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا ئەخلاق تېمىسىدا يېزىلغان ئەسەرلەرنى چۆرىدىگەن ئاساستا كلاسسىكلارنىڭ چۈشەنچىسىدىكى ئەخلاق ۋە كلاسسىكلارنىڭ كىشىلىكتىكى ئەخلاق ئەمەلىيىتى توغرىسىدا مۇلاھىزە ئېلىپ بارىمىز.

ۋە پەيلاسوفلار ئوخشىمىغان نۇقتىلاردىن شەرھلەيدۇ. مۇشۇ خىل قاراشلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقىنىمىزدا، ئەخلاق ھەقىقىتى - ئەخلاقىي پىرىنسىپلارنىڭ سۈپەت جەھەتتىن ئىسپاتلاش بەھاجەت ھالەتتىكى «ياخشى» ۋە «توغرا» كاتېگورىيەسىگە مەنسۇپلۇقى؛ فۇنكسىيە جەھەتتىن نىيەت ۋە ئۇسۇل توغرا بولسا ياخشى نەتىجە بېرىشى؛ ئىسپاتلىنىش جەھەتتىن ئىنسانىيەتنىڭ تەجرىبە ۋە ئەقلىي يەكۈنلىرىدىن ئۆتكەنلىكى؛ تەتبىقلىنىش جەھەتتىن ھەممە ئىنسانغا ئورتاقلىقى؛ بىلىنىش جەھەتتىن ھەممە بىردەك ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇرلۇقى؛ مەۋجۇتلۇق جەھەتتىن ئوبىيكتىپلىقى ۋە ئىنسان تەبىئىتىگە بولغان زۆرۈر رولى قاتارلىق ماھىيىتىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، ئەخلاق ھەقىقىتى مەنسۇپ بولغان مۇشۇ ئەمەلىيەت ئەخلاقىي پىرىنسىپلارنىڭ نوپۇزى ۋە ئىنساننىڭ ئۇنىڭ ئالدىدىكى تاللاشسىزلىقىنى دەلىللەيدۇ. ئەلۋەتتە «ئىنساننىڭ تاللاشسىزلىقى» دېگەندە، ئىنساننىڭ ئەخلاقىي پىرىنسىپلارنى ئادا قىلماسلىقتىكى ئامالسىزلىقىنى كۆرسەتمەيدۇ، ئەكسىچە ئەخلاقىي پىرىنسىپلارغا ئەمەل قىلمىغان ئىنساننىڭ ئېتىراپ قىلىش ياكى قىلماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئوبىيكتىپ جەھەتتىن ھامان مەنپىي ئۈنۈمگە ئېرىشىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ئەخلاقىي پىرىنسىپلارنىڭ قانۇنغا ئوخشاش جازالاش كۈچى يوقتەك قىلىنىمۇ، ئەمما ئىنسان تەبىئىتى يېتەكلەش ۋە ئىنسان تەبىئىتى ئىنتىلىدىغان نەرسىلەرنى پاكىز ھالەتتە مەيدانغا كەلتۈرۈش كۈچى قانۇننىڭكىدىن كۈچلۈك بولىدۇ. شۇڭا مەنئىي كامالەتكە ئەھمىيەت بېرىدىغان جەمئىيەتتە ئەخلاقنىڭ نوپۇزى كۈچلۈك بولىدۇ. شۇنداق بىر ئوخشىتىش قىلىشقا بولىدۇ: ئەخلاق ئىچكى كېسەللەر دوختۇرى بولسا، قانۇن تاشقى كېسەللەر دوختۇرى. ئەگەر ئىنساننىڭ مەسلىسىنى ئىچكى كېسەللەر دوختۇرى بىلەن ساقايتىشقا ئىمكانىيەت بولغان بولسا، ئوپىراتسىيە پېچىقىغا ۋە كېسىپ - ئۇلاشلارغا ئېھتىياج چۈشمىگەن بولاتتى. دېمەك، گەرچە تاشقى كېسەللىك داۋالىشىنىڭ

2. كىلاسسىكلار چۈشەنچىسىدە ئەخلاق
(1) بەخت ۋە ئەخلاق

ھەر بىر ئادەم — پىشىپ يېتىلگەن پەيلاسوپلاردىن تارتىپ ئادەتتىكى كىشىلەرگىچە، تاج-تەخت، ھوقۇق ئىگىلىرىدىن تارتىپ ئاددىي كەپىلەردە ياشايدىغان نامرات پۇقرالارغىچە ھەممەيلەن بەختلىك بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئۇنداقتا بەخت دېگەن نېمە ۋە بەخت بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق؟ بۇ تارىختىن بۇيان پەيلاسوپلار ۋە ئەخلاقشۇناسلارنىڭ دىققەت مەركىزىدە تۇرۇپ كەلگەن مەسىلە.

بەخت — ئەخلاقشۇناسلىقتىكى ئاساسىي كاتېگورىيەلەرنىڭ بىرى. ئۇ سۇبېيىكتىپ تۇيغۇ بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ھەقتىكى ئېنىقلىما ۋە چۈشەنچىلەرمۇ ھەر خىل. بەزىلەر بەختنى سۇبېيىكتىپ تۇيغۇسىدىكى خۇشاللىققا تەڭداش قىلىپ چۈشەنسە، يەنە بەزىلەر ئۇنى بايلىق، ھوقۇق، ئابروۋى، مۇۋەپپەقىيەت، تەلەپ دەپ چۈشىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە بەختنى پاراسەت، ئادالەت ۋە ئالىجانابلىق دەپ چۈشىنىدىغانلارمۇ بار. ئەگەر بەخت ئالدىنقى ئىككى خىل قاراشتىكىدەك خۇشاللىق، بايلىق ياكى ئىجتىمائىي ئورۇنغا باغلىق بولسا، ئۇ ھالدا مۇشۇلارغا ئېرىشكەن كىشىلەر ھەرگىزمۇ بەختسىزلىك تۇيغۇسىنى ھېس قىلمىسا بولاتتى، ئەمما ئەمەلىيەت ئۇنداق ئەمەس. ئارىستوتېل بەختنى «رۇھنىڭ ئەخلاقىيلىق (德性) قا پۈتۈنلەي ماس بولغان بىر خىل ئەمەلىي ھەرىكىتى دەپ ئىزاھلايدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، بەخت ئىنساننىڭ نوقۇل ھالدا مەلۇم ئۆلچەمدىكى ئېرىشىشلا ئەمەس، بەلكى مۇئەييەن مەنىۋى ساپا (ئەخلاق، بىلىم ۋە ئەقىل ئۈستىگە قۇرۇلغان) ئاساسىدا رېئاللىققا توغرا مۇئامىلە قىلىشنىڭ مەھسۇلىدۇر. بەختنى ئەخلاقىيلىق بىلەن ئۆلچەش نوقۇل ئارىستوتېلنىڭلا قارىشى ئەمەس. ئېتىكىدىكى مەسئۇلىيەت نەزەرىيەچىلىرى (دېئوتولوگىيە 义务论) ۋە كامىللىق

نەزەرىيەچىلىرى (完善论) نىڭ ھەممىسى ئاساسەن دېگۈدەك ئەخلاقىيلىقنى بەختنىڭ ئۆلچىمى دەپ قارايدۇ.

ئوتتۇرا ئاسىيا مۇتەپەككۈرلىرى، جۈملىدىن ئەجدادلىرىمىزمۇ بەخت ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشىش يوللىرى ئۈستىدە ئەتراپلىق ئىزدەنگەن بولۇپ، ئومۇمەن كىلاسسىكلرىمىز بەخت بىلەن ئەخلاقنى زىچ مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايدۇ ۋە ئەخلاقنى بەختكە ئېرىشىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى دەپ ئوتتۇرىغا قويدۇ.

فارابى «بەختكە ئېرىشىش يوللىرى» ۋە «بەختنى قولدا تۇتۇپ تۇرۇش يوللىرى ھەققىدە» ناملىق ئىككى پارچە ئەسىرى ۋە «پەزىلەتلىك شەھەر ئەھلىنىڭ قاراشلىرى» ناملىق كىتابىدا بەخت ھەققىدە تارىخىمىزدا تۇنجى بولۇپ نەزەرىيەۋى پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۇنىڭ قارىشىچە، شەخسنىڭ بەختىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى پەزىلەتلىك، غايىۋى جەمئىيەت بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت.

شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ھەقتە تېخىمۇ ئوبرازلىق توختالغان كىشى يۈسۈف خاس ھاجىبتۇر. مەلۇم بولغىنىدەك، «قۇتادغۇبىلىگ» تىكى تۆت چوڭ ئوبرازنىڭ بىرىسى بولغان ۋەزىر ئايتولدى بەخت-دۆلەتنىڭ سىمۋولى. بەختنىڭ ئەسەردە باشقا ئۈچ چوڭ ئوبراز يەنى ئادالەت، ئەقىل-پاراسەت ۋە قانائەتتىن ئىبارەت ئەخلاقىي كاتېگورىيەلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىنلا مۇتەپەككۈرنىڭ بەختنى ئەخلاق بىلەن قانچىلىك زىچ گىرەلەشتۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ يەتكىلى بولىدۇ. بۇ نۇقتا «قۇتادغۇبىلىگ» (بەخت كەلتۈرگۈچى بىلىم) دېگەن ئەسەر نامىدىكى پەلسەپىۋى پىكىرنى چۈشەنگىنىمىزدە تېخىمۇ ئايدىڭلىشىدۇ.

ئاپتور بىلىمنى گۈللىنىش، تەرەققىيات ۋە ماددىي ئېرىشىشتىن بۇرۇن بەختكە باغلايدۇ. ئەگەر بىز «بىلىم بەخت» قارىشى بىلەن «بىلىم كۈچ» ياكى «بىلىم تەرەققىيات» قاراشلىرىنىڭ ئىنچىكە پەرقىنى كۆرۈپ يېتەلسەكلا، بۇ نۇقتىنى بىلەلەيمىز. مەسىلىنىڭ

قىلىپ، بەخت بىلەن ئەخلاقىيلىقنىڭ زىچ مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئەلشىر نەۋائىنىڭ ئەخلاق تېمىسىغا ئاتالغان ئەسىرى بۇلا ئەمەس. ئۇ يەنە «خەزايىنۇل-مەئانىي» ۋە «خەمسە» دىن ئىبارەت زور ھەجىملىك ئەسەرلىرىدە، بەخت بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە توختىلىدۇ ۋە جانلىق ئوبرازلار ئارقىلىق ئۆز پىكىرىنى كۈچكە ئىگە قىلىدۇ. ئۇنىڭ تۆۋەندىكى مىسالىغا كۆز تاشلىسا، ئەخلاقنىڭ بەخت ئالدىدىكى نوپۇزىنى ھېس قىلىپ يېتەلەيمىز:

نەفس نەھسىيەتتىن چىققاي ئاڭا كىم بولغاي،
تالى ئى سەئىد بىلە بەختى ھۇمايۇن بائىس.
(نەفسنىڭ شۇملۇقىدىن قۇتۇلۇش پارلاق ۋە گۈزەل بەختكە سەۋەب بولغاي)

بۇنىڭدىن باشقا كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى يەنە بىر نامايەندە بولغان خەراباتى ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئەخلاق تېمىسىدا يېزىلغان ئەسىرى «مەسنەۋىي خەراباتى» دا شۇنداق يازىدۇ:

نەچچە ئىشلارنى كەرامەت قىلدى ھەق،
نېك بەختلەرگە ئىنايەت قىلدى ھەق.

ئەۋۋەلى ئولدۇركى بولغاي راستگۇي،
ھەم سەخىيۇ ئابدۇ ھەم نېك خۇي.

ھەر كىشى بەدبەختدۇر بەتخۇي بولۇر،
ھەر كىشى بەد فەئىلدۇر بەد بۇي بولۇر.

دېمەك، بەخت ھەممە كىشى ئىنتىلىدىغان نەرسە. ئۇ تارىختىن تا ھازىرغىچە، شەخستىن تارتىپ تاكى مۇناسىۋەتلىك ئىلىم ساھەلىرىگىچە مەركىزىي تېما بولۇپ كەلگەن. مەيلى ئىپتىكا ئىلمىنىڭ نەزەرىيەۋى پىكىرلىرىدە بولسۇن ياكى كىلاسسىكلىرىمىزنىڭ قاراش ۋە يەكۈنلىرىدە بولسۇن، بەختكە ئېرىشىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى ئەخلاق بولۇشتۇر. بەخت نوقۇل ھالدا مەلۇم ئۆلچەمدىكى تاشقى ئېرىشىشلا بولماستىن، بەلكى مەنئىي كامىللىق ۋە ئەخلاقىيلىقنىڭ كونكرېت ھەرىكەتلىرىمىز بىلەن بىرلىشىشىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

تۈگۈنى قانداق بىلىم بەخت كەلتۈرىدۇ؟ دېگەندىن ئىبارەتتۇر. بۇ سوئالغا مۇتەپەككۈر ئۆزى مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ:

3013: بىلىم، پەزىل ئۆگەن، قىممەت بىل ئۇنى،

قىلۇر قىممەت ئاخىرى پەزىلەت سېنى.

دېمەك، بىلىم بىلەن پەزىلەت قىممەتلىك. ئەخلاق - پەزىلەتنى ئالدىنقى شەرت قىلغان بىلىم، يەنى مەنئىي كامىللىقنى غايە قىلغان كىشىلەرنىڭ بىلىمى بەخت يارىتىدۇ.

ئەخلاقىيلىق (德性) ئىپتىكادىكى مۇھىم تېمىلارنىڭ بىرى. ئەخلاقىيلىق سۆزىنىڭ مەنىسى ئەخلاقىي پىرىنسىپ، مەجبۇرىيەت ۋە ئالىيچانابلىقنى ئۆز تەبىئىيىتىمىزگە سىڭدۈرۈپ، ھەرقاچان ئۆزىمىزگە تەۋە نەرسىگە ئايلاندۇرۇۋېلىشتىن ئىبارەت. يۇقىرىدا بىز ئىپتىكا تەتقىقاتىدا ئەخلاقىيلىقنى بەخت بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، دەپ قارىغۇچىلارنىڭ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى ئىپتىقاندىق. بۇ ھەقتە يۈسۈف خاس ھاجىب مۇنداق قۇرلارنى يازىدۇ:

3010: پەزىلەتنى ئوغلان كەم كۆرمە، ئۆگەن،

ئاق قۇشقا ئوخشار ئۇ، مەجەزى بىلەن.

3011: پەزىلەت بەختى ئاق قۇش قۇتدەك ئېرۇر،

پەزىلەتنى قۇش دەپ ئاتاشتۇر زۆرۈر.

مۇتەپەككۈرنىڭ پىكىرلىرىچە، پەزىلەتنى يۈكسەك بىلىش مۇھىم بولۇپ، ئۇ خاراكتېرى بىلەن بىر قۇشقا ئوخشايدۇ. پەزىلەت ئىنساننىڭ بېشىغا قونغان بىر قۇش كەبىدۇر، ئىنسان ھامان ئۆزىنىڭ پەزىلىتى بىلەن بەختكە ئېرىشىدۇ. پەزىلەتنى قۇشقا ئوخشىتىش تولىمۇ زۆرۈر.

مەدەنىيەت، ئىدىيە تارىخىمىزدىكى يەنە بىر پەللى بولغان ئەلشىر نەۋائىمۇ ئەخلاقنى بەختكە ئېرىشىشنىڭ ئالدىنقى شەرتلىرىدىن دەپ قارايدۇ. ئۆزىنىڭ «مەھبۇبۇل - قۇلۇب» تىن ئىبارەت ئەخلاق تېمىسىغا بېغىشلانغان ئەسىرىدە، جەمئىيەتتىكى تۈرلۈك ئىجتىمائىي تەبىئە ۋە ھۈنەر - كەسپكە تەۋە كىشىلەرنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ، ئوخشىمىغان ئەخلاقىي كاتېگورىيە ۋە ئەخلاقىي مىزانلارنى تەھلىل

«شۇڭا بەخت ئادەمنىڭ سىرتىدىن كىرمەيدۇ، بەلكى ئىچىدىن چىقىدۇ».

(2) بىلىم - ئەقىل ۋە ئەخلاق

«ياخشى» (善) ۋە «توغرا» (正) دىن ئىبارەت ئىككى ئۇقۇم ئېتىكىدىكى ئۆلچەم خاراكىتىلىك ئاساسى كاتېگورىيە ھېسابلىنىدۇ. ئەخلاقشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، «ئادەم ئىككى خىل ئىقتىدارغا ئىگە بولۇش بىلەن باشقا ھايۋانلاردىن پەرقلىنىدۇ. بۇنىڭ بىرىسى «ياخشى» قارىشىنى شەكىللەندۈرۈش ئىقتىدارى، يەنى ياخشى - ياماننى پەرقلىنىدۇ، يەنە بىرىسى بولسا «توغرا» قارىشىنى شەكىللەندۈرۈش ئىقتىدارى، يەنى ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىيالىشىدىن ئىبارەت. بۇ ئىككى ئىقتىدار ئەخلاقى كىشىلىكىنى شەكىللەندۈرگۈچى ئۆلچەم. دېمەك، ئەخلاقى كىشىلىكىنى شەكىللەندۈرۈشتە «ياخشى - يامان» ۋە «ھەق - باتىل» نى بىلىش ۋە ئايرىش ئىنتايىن مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنداقتا بىلىم دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ ئەخلاق بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ سۇقرا ئەخلاقىلىق (德性) نى «ياخشى» (善) نىڭ ئالىي شەكلى بولغان «كامالەت» (至善) دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە ئەخلاقىلىق دېمەك دەل بىلىمدىن ئىبارەت دەيدۇ. يۈسۈف خاس ھاجىب مۇنداق يازدۇ:

151: خۇدا بەرسە كىمگە ئەقىل، ھۇش، بىلىگ،

تولا ياخشىلىققا ئۇزاتۇر ئىلگ.

يۇقىرىقى مىسالىدىن بىز ئاپتورنىڭ بىلىم ۋە ئەقىل بىلەن «ياخشى» نى شەرت - نەتىجە مۇناسىۋىتىدە بىرلەشتۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ يېتەلەيمىز. پەيلاسوفلار بىلىم دېگەن نېمە؟ دېگەن سوئالغا شەيئىلەر ھەققىدىكى توغرا ئاڭ، يەنى ئۇلارنىڭ مەقسەت، نىشانى ۋە پايدا - زىيىنى ھەققىدىكى توغرا بىلىش دەپ جاۋاب بېرىدۇ. پىلاتون يەنە كامالەت (至善) نى ماھىيەتكە ئېتىبار بېرىش، گۈزەللىككە بولغان ئىدراكى بىلىش ھەمدە ئەقلى ھايات دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ. بۇ ھەقتە يۈسۈپ خاس ھاجىب مۇنداق دەيدۇ:

156: بىلىم مەنىسى بىل، بىلىم نېمە دەر،
بىلىم ئۇ ساقايتۇر كېسەل بولسا ئەر.

157: بىلىمىز كىشى بارچە ئاغرىق بولۇر،
داۋالانمىسا ئۇ تېرىكلا ئۆلۈر.

158: كېسەلنى داۋالات، بار، ئەي بىلىمگەن،
ئەي ئالىم نادانغا داۋا ئەيلە سەن.

ئەگەر بىز سۇقرا ئەخلاقىلىق (德性) بىلىمدىن ئىبارەت، دېگەن ھۆكۈمى بىلەن شەيئىلەر ھەققىدىكى توغرا بىلىشنى بىلىم ۋە پىلاتوننىڭ ئىدراكىلىقنى كامالەت (至善) دېگەن پىكىرلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ تۇرۇپ، يۇقىرىقى مىسالىغا ئىنچىكە قارايدىغان بولساق، ئاپتورنىڭ بىلىم دېمەك ئىنساننىڭ مەنىسى كېسەللىكلەرنى ساقايتقۇچى يەنى ئەخلاقىلىقتۇر، بىلىمىز كىشى ئاغرىق، يەنى بىلىم بىلەن ئەخلاقىلىقنى ئايرىپ قاراش مۇمكىن ئەمەس، ئەخلاقىلىق يوق كىشى ئۆلۈككە باراۋەر، شەيئىلەر ھەققىدە توغرا بىلىش يەنى ئەخلاقىلىق يوق ئەي نادان بۇ كېسەلدىن قۇتۇل، ئەي ئالىم تېزدىن ئۇلارغا داۋا قىل، سېنىڭ ئالىملىقىڭ شۇ يەردىكى، ئۆزۈڭ ساق (يەنى بىلىش ۋە ئەخلاقىلىقتا بار) بولغاندىكىن، ناداننى يېتەكلىشىڭ كېرەك، دېگەن پىكىرلىرىنى ھېس قىلىپ يېتەلەيمىز.

ماقالىمىزنىڭ ئالدىنقى بۆلىكىدە بىز بەخت بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىنى تەھلىل قىلغان ۋە كلاسسىكىلارنىڭ بەختنىڭ ئالدىنقى شەرتى ئەخلاق دېگەن ئېتىكىلىق قارىشىنى يەكۈنلەپ چىققاندىق. ئەگەر بىز يۇقىرىدىكى بىلىم بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتى ۋە بەخت بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋەتلىرىنى زەنجىرسىمان بىرلەشتۈرۈپ قارايدىغان بولساق، شۇنداق بىر يەكۈن چىقىدۇ: ئەخلاقنىڭ نەتىجىلىرىدىن بىرى بەخت، بىلىم بەخت بىلەن ئەخلاقىلىقنى بەرپا قىلىشنىڭ مۇھىم ئامىلى.

ئارىستوتېل بەخت نېمىدىن تەركىب تاپىدۇ؟ دەپ سوئال قويۇپ، مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ: «بارلىق

قارىلىدۇ. شۇنداقكەن، ئادەمنىڭ كونكرېت ھەرىكەت ياكى تاللىشىدىكى نىشانى «ياخشىلىق»نى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ئومۇمىي ھەرىكەت ۋە تاللاشلىرىنىڭ نىشانى يەنى غايىسى بولسا «كامالەت»تن ئىبارەت بولىدۇ.

بۇ ھەقتە يۈسۈف خاس ھاجىب مۇنداق دەيدۇ:

232: ھايات — دەسمىيە، پايدا ئەزگۈلۈك،

بولۇر ساغما تاغنا يېمەك — كەيگۈلۈك.

ئۇنداقتا «ياخشىلىق» ياكى «كامالەت»نى نېمىگە تايىنىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن؟ كامالەت بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق؟

ئارىستوتېلنىڭ قارىشىچە، ئادەمدىكى «ياخشى» لىق ئەخلاقىيلىق (德性) ئاساسدا شەكىللىنىدىغان بولۇپ، ئۇ روھنىڭ ئەمەلىي پائالىيىتىدۇر. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، روھتىكى ئىدراكىي پىكرەنلىك بىلەن ئەخلاقىيلىق، بەخت ۋە كامالەتنى بىر نەرسە دەپ قاراش مۇمكىن. بىز ماقالىمىزنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرىدا (بىلىم ۋە ئەخلاق تېمىسىدا) ئەخلاقىيلىق بىلەن كامالەتنىڭ زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكى ھەققىدىكى پىكرەلەرنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن، بۇ قاراشلارمۇ ئارىستوتېلنىڭ يۇقىرىقى قارىشى بىلەن بىردەكلىككە ئىگە.

شەيئىدىكى «ياخشىلىق»نى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ قاتلامغا بۆلۈش مۇمكىن، بىرى تاشقى قاتلامدىكى ياخشى، قالغان ئىككىسى بولسا روھ ۋە جىسمىدىكى ياخشىدىن ئىبارەت. بۇلارنىڭ ئىچىدە، روھتىكى ياخشىلىق ئاساسلىق ياخشىلىق ياكى ئاخىرقى غايە سۈپىتىدىكى ياخشىلىق بولۇپ، دەل مانا مۇشۇ «كامالەت» ياكى «ياخشىنىڭ ئەسلىسى»دۇر.

كامالەت ماددىي جەھەتتىكى ئەمەس، بەلكى، روھىي ۋە ئىدراكىي جەھەتتىكى مۇكەممەللىشىش دېگەندە، ھەرگىزمۇ ئادەمنىڭ جىسمانىي ياكى باشقا ماددىي جەھەتلەردىن مۇكەممەللىشىشى بىلەن ئىنساننىڭ نىشانى شۇنداقلا ئەخلاقنىڭ نەتىجىسىنى مۇناسىۋەتسىز دەپ قارىسا بولىدۇ، دېگەن مەنە چىقمايدۇ. بۇ يەردىكى مەركىزىي نۇقتا، ئادەمنىڭ

مەخلۇقاتنىڭ بەختى ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىدۇر. شۇڭلاشقا ئادەمنىڭ نىشانى ياكى بەختى بولسا دەل ئادەمنى ئادەم قىلىپ تۇرغان ئالاھىدىلىكىنىڭ نامايان بولۇشىدىن ئىبارەت. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ئادەمنىڭ بەختى ئەقىل - ئىدراكىي تاۋلايدىغان ھاياتنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدۇر. ئىنسان مەۋجۇتلۇقنىڭ كامالەتنى دەل ئەقلىلىكىنىڭ تاۋلىنىشىدۇر. مۇشۇ نۇقتىدىن قارايدىغان بولساق، «قۇتادغۇ بىلىگ»(بەخت كەلتۈرگۈچى بىلىم)تىكى ئەخلاق، بىلىم، بەخت ئۈستىدىكى لوگىكىلىق پىكرەلەردىن ۋە مەزكۇر ئەسەرگە ئىدىيە، ئۇسلۇب جەھەتتىن پۈتۈنلەي ۋارىسلىق قىلغان «ئەتەبەتۇل - ھەقايىق» تا ئىلگىرى سۈرۈلگەن بىلىم - پەزىلەت مۇناسىۋەتلىرى ھەققىدىكى قاراشلاردىن، شۇنىڭدىن كېيىنكى بىر قاتار ئەسەرلەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەخلاقىي مىزانلار بىلەن ئەقلىي ھاياتنىڭ مۇناسىۋەت لوگىكىلىرىدىن بىز كلاسسىكىلارنىڭ بىلىم بىلەن ئەخلاق ئۈستىدىكى ئېتىكىلىق قاراشلىرىنى بىلەلەيمىز.

(3) كامالەت ۋە ئەخلاق

ئادەم ئادەمدەك ياشاشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئۇنداقتا قانداق قىلغاندا ئادەمدەك ياشىغىلى بولىدۇ؟ ئارىستوتېلنىڭ قارىشىچە، ھەرقانداق نەرسىنىڭ بەختى ئۆزىنىڭ خاس خاراكتېرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى بولۇپ، ئادەمنىڭ غايىسى ياكى بەختىمۇ دەل ئادەمنى ئادەم قىلىپ تۇرىدىغان نەرسىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدىن ئىبارەت. بۇ نەرسە بولسا «ياخشىلىق» (善)دۇر. دېمەك، ئادەمنىڭ ھەر خىل ھەرىكەت ۋە تاللاشلىرىنىڭ ھەممىسى «ياخشىلىق»نى نىشان قىلغان بولىدۇ.

يۇقىرىقى پىكر بويىچە بولغاندا، ئادەمنىڭ كونكرېت ھەرىكەت ۋە تاللىشىدا «ياخشىلىق»نىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئادەملىكنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى بولۇپ، ئېتىكىدا ئادەمنىڭ ئايرىم - ئايرىم ھەرىكەت ۋە تاللاشلىرىدا ئەمەلگە ئاشقان «ياخشى»لارنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى «كامالەت» (至善) دەپ

«كامالەت» ۋە ئۇنىڭ ئەخلاق بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى يورۇتۇپ بېرەلەيدۇ. ئومۇمەن كلاسسىكىلىرىمىزدا بىلىم، ئەخلاق ۋە ئەقىل ئاساسى ۋە ئايرىلماس تېما، شۇنداقلا شەخس ۋە جەمئىيەتنىڭ «كامالەت» كە ئېرىشىشىدىكى شەرتلەردۇر.

(4) ئىنسانىي قىممەت ۋە ئەخلاق

ئادەم روھى ۋە ماددىي ئىككى ئامىلدىن تەركىبلىنىدۇ ۋە مۇئەييەن بىر ئىجتىمائىي قۇرۇلما ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ قىممىتى مەنىۋى، ئىجتىمائىي ۋە ماددىي تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ. ئادەمنىڭ ماددىي جەھەتتىكى قىممىتى ئۈستىدە توختىلىش ماقالىمىزنىڭ تېمىسى بىلەن مۇناسىۋەتسىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىنساننىڭ ماددىي قىممىتىنى قانداقتۇر بىر نەرسىلەرگە باغلاپ تۇرۇپ سېلىشتۇرۇش توغرا ئەمەس. شۇنداقكەن، ئادەمنىڭ مەنىۋى ۋە ئىجتىمائىي قىممىتىنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان ئامىللار ئىنسانىي قىممەت توغرىسىدىكى پىكىرلەرنىڭ مەركىزىدە تۇرىدۇ.

ئېتىكىدا ئەخلاقىلىق (德性) ئىنسانىي قىممەتنى بەرپا قىلىشنىڭ تۈپ يادروسى دەپ قارىلىدۇ ھەمدە ئۇ ئىدراكىي ئەخلاقىلىق (ئەقىللىقلىق، زېرەكلىك، دانالىق...) ۋە ئەمەلىيەت ئەخلاقىلىقى (مەردلىك، باتۇرلۇق، پاكلىق...) دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. ماقالىمىزنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرىدا (بىلىم ۋە ئەخلاق قىسمىدا) ئېتىكا ئىلمىدىكى شۇنداقلا كلاسسىكىلىرىمىز نەزەرىدىكى بىلىم ۋە ئەقىلنىڭ شەرھىسى ھەمدە بۇلارنىڭ ئەخلاق بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەندۇق. ئەگەر بىز بىلىم، ئەقىل ۋە ئەخلاقنى ئىنساننىڭ يۇقىرىقى ئىككى تۈرلۈك قىممىتىنى نامايان قىلىشتىكى مۇھىم ۋاسىتىلەر دەپ قارىساق، ئۇ ھالدا بىلىم ۋە ئەقىلنىڭ ئەخلاقىلىق بىلەن بولغان زىچ مۇناسىۋەتلىرىدىن ئەخلاقنىڭ ئىنسانىي قەدەر - قىممەتنى بەرپا قىلىشتىكى رولىنى ھېس قىلالايمىز. شۇڭا، ئارىستوتېل كىشىلىك ھاياتتا ئىنساننىڭ ئەڭ يۇقىرى كامالىتىنى بىر يەردە «ئەخلاقىلىققا ئىگە ھەرىكەت» دېسە، يەنە بىر يەردە

روھى، ئىدراكىي جەھەتتىن مۇكەممەللىشىشى كامالەتنىڭ ئاساسىي ئۆلچىمى دېگەندىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنداق بولمىغاندا، ماددىي تەرەققىياتى ئۈستۈن بولمىغان دەۋردىكى كىشىلەر كامالەتكە ئېرىشەلمىگەن بولىدۇ. دە، ئۇلار ئادەمدەك ياشىيالمىغان بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا كامالەت دېمەك — مەنىۋى ۋە ئىدراكىي جەھەتتىن ئەخلاقىلىشىش جەريانىدۇر. ئادەمنىڭ ئادەمدەك ياشىشى جۈملىدىن «ياخشىلىق» ۋە «كامالەت» نى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىدا ئەخلاق يادرولۇق نۇقتىدۇر.

كلاسسىكىلىرىمىزدىمۇ كامىل ئىنسان تېمىسى مەركىزىي تېمىلاردىن بىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ قارىشىچە بۇ خىل كامىللىق يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەنگە ئوخشاش ئىنساننىڭ ئەقىل - ئىدراك ۋە ئەخلاق - پەزىلەت جەھەتتىن مۇكەممەللىشىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. «قۇتادغۇبىلىگ» تىكى تۆت چوڭ پېرسوناژ (كۈن تۇغدى، ئاي تولدى، ئۆگدۈلمىش ۋە ئودغۇرمىش) سىمۋول قىلىنغان تۆت چوڭ ئېتىكىلىق ئۇقۇم (ئادالەت، بەخت، ئەقىل ۋە قانائەت) نىڭ مۇئەللىپ قەلىمىدە يۈكسەك بىر غايە ئۈچۈن بىر نۇقتىغا جەم قىلىش خاھىشى ۋە تەشەببۇسنىڭ ئىلگىرى سۈرۈلۈشى دەل كامالەتلىك شەخسلەر ئارقىلىق كامالەتلىك جەمئىيەت بەرپا قىلىش غايىسىدىن ئىبارەت، شۇنداقلا كامالەت بىلەن ئەخلاقىلىقنىڭ زىچ مۇناسىۋەتلىرىگە قىلىنغان ئىشارىدۇر.

فارابىنىڭ غايىسىدىكى شەھەر (كامالەتلىك شەھەر) نى «پەزىلەت» بىلەن سۈپەتلىشى، ئېتىكا تارىخىمىزدىكى ھەر بىر قەلەمكەشنىڭ شەخس ۋە جەمئىيەتنىڭ ھەرقانداق بىر «ياخشى» لىق سۈپىتىگە ئېرىشىشى يولى ۋە شەرتىنى تۈرلۈك ئەخلاقىي مىزان ۋە كاتېگورىيەلەر بىلەن باغلاپ ئوتتۇرىغا قويۇشى شۇنداقلا ئەلشىر نەۋائى قەلىمىدە ۋايىغا يەتكەن «ئىنسانىي كامىل» تېمىسىنىڭ كېيىنكى دەۋر قەلەمكەشلىرى ئۈچۈن مەركىزىي تېمىلارنىڭ بىرى بولۇشى كلاسسىكىلارنىڭ ئېتىكا چۈشەنچىسىدىكى

خۇلققا دائىر تۇيغۇ ياكى قىلقلارلا ئەمەس، بەلكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ئۆلچىمىدىن ھالقىغان ھالدىكى بىر ھەرىكەت پروگراممىسىدۇر. شۇڭا ئەخلاق ئىلىم، كامالەت، بەخت، قەدىر - قىممەت ۋە ئۇنۇقلارغا باغلاپ چۈشىنىلگەن. كىلاسسىكىلارنىڭ ئەخلاق چۈشەنچىسىدىكى يەنە بىر نۇقتا بولسا ئەخلاق — ئەخلاق ھەقىقىتىدىن ئايرىلغان شوئار ئەمەس، بەلكى، توغرا نىيەت ۋە مېتود ئارقىلىق ئەخلاقىي قىممەت يارىتىش جەريانىدۇر.

ئاخىرىدا تەكىتلەشكە تېگىشلىك يەنە بىر مۇھىم نۇقتا شۇكى، يۇقىرىقىدەك ئەخلاق قاراشلىرى نوقۇل ھالدا ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىلا چەكلىنىپ قالماي، كونكرېت كىشىلىك ھاياتىدىمۇ جانلىق ئەكس ئېتىپ، ئەخلاقىي ھەرىكەتكە ئايلانغان. كىلاسسىكىلارنىڭ ئەخلاقىي ئەمەلىيەتلىرىنى توپلاش، رەتلەش، ئۆگىنىش چوڭ بىر تېما. بىز بۇ يەردە پەقەت ئۆرنەك ئۈچۈن ئەلىشىر نەۋائىنىڭ ئەخلاق - پەزىلەتلىرىگە ئاتالغان ئەسەر — «مەكارىمۇل - ئەخلاق» تا خاتىرىلەنگەن مۇنداق بىر ۋەقەنى سۇنۇش بىلەن ماقالىمىزنى ئاخىرلاشتۇرىمىز:

ئەلىشىر نەۋائى بىر كۈندىكى ئەسىر نامىزىنىڭ ئىماملىقىنى تۈگىتىپ، كۈندىلىك ئادىتىگە مۇخالىپ ھالدا، ھېچكىم بىلەن ئەھۋاللاشمايلا جىددىي بىر تۈستە قايتماقچى بوپتۇ. بۇنىڭدىن ھەيران بولغان بىرى ئۇنىڭدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندا، ئەلىشىر نەۋائى مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ: مەن ناماز جەريانىدا تونۇمدا بىر چۈمۈلنىڭ مېڭىپ يۈرگەنلىكىنى كۆردۈم. پەمىچە بۇ چۈمۈلە ماڭا خاس باغچامدا تاھارەت ئېلىۋاتقىنىدا يامىشۋالغان. ئەگەر مەن بۇ يەردە باشقا ئىشلارغا بەند بولۇپ، ئۇ بەدىنىمدىن ئايرىلىپ قالسا، ئۇۋىسىغا قايتىش يولىنى تاپالماستىكى مۇمكىن. شۇڭا چۈمۈلگە مەن سەۋەبلىك ئەزىيەت يېتىپ قالمىسۇن دەپ، ئۇنى باغچىغا تېزىرەك يەتكۈزۈشنى ئويلىدىم.

ئاپتور: جۇڭگو ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىدىن (مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىلى - ئەدەبىياتى فاكولتېتىنىڭ 2016 - يىللىق دوكتورانتى)

«ئىدراكىيلىقنىڭ تەربىيەلىنىشى» دەيدۇ. بىز بۇنىڭدىن ئارىستوتېلنىڭ بىلىم، ئەقىل ۋە ئەخلاقنى زىچ مۇناسىۋەتلىك ئۇقۇملار دەپ قارىغانلىقى ۋە ئۇلار بىلەن ئىنساننىڭ قەدىر - قىممىتىنى بىۋاسىتە باغلىغانلىقىنى بىلەلەيمىز. ئۇنداقتا كىلاسسىكىلارمىزنىڭ نەزەرىدە، ئەخلاق بىلەن ئىنساننىڭ قىممىتىنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق؟

بىز يۇقىرىدا «بىلىم، ئەقىل ۋە ئەخلاق» دېگەن تېمىمىزدا، كىلاسسىكىلارمىزنىڭ چۈشەنچىسى بىلىم ۋە ئەقىل بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىنى شەرھىلەنگەندۇق. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، بىلىم يەنى شەيئىلەر ھەققىدىكى توغرا بىلىش ئەخلاقىيلىقنى شەرت قىلىدۇ. ئەگەر بۇ نۇقتىنى ئەزەزەگە يۈسۈف خاس ھاجىنىڭ «قۇتادغۇبىلىگ» نىڭ 6 - بابىدىكى «ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتىنى بىلىم ۋە ئەقىلدىن» دېگەن قارىشىنى بىرلەشتۈرۈپ قارايدىغان بولساق، ئىنسانىي قەدىر - قىممەت يارىتىشىنىڭمۇ يەنىلا ئەخلاقنى شەرت قىلغان بىلىم بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلىشكە بولىدۇ. بۇ ھەقتىكى قاراشلار ماقالىمىزنىڭ يۇقىرىدا تىلغا ئالغان قىسمىدا سۆزلەنگەن بولغاچقا بۇ يەردە ئىنچىكىلىمەي، تۆۋەندىكى بىر بېيت بىلەن كۆپايللىنىمىز:

148. ياراتتى ۋە يۈكسەلتتى تاللاپ ئادەم،

بېرىپ ھۇش - ئەقىل، پەزىل، ئىلمىنى ھەم. ئومۇمەن، كىلاسسىكىلارمىز ئۆزىنىڭ ئىزدىنىشى ۋە ئەمەلىيەتلىرىدە ئەخلاق جۈملىدىن ئەخلاقىي ئۇقۇم ۋە ئەخلاقىي ئەمەلىيەتلەرگە يۈكسەك ئېتىبار بەرگەن. شۇنىڭ نەتىجىسىدە فارابى ۋە يۈسۈف خاس ھاجىدىن تارتىپ تاكى ئابدۇقادىر داموللامغىچە كۆپلىگەن ئېتىكىلىق مېتود ۋە قاراشلار مۇجەسسەملەنگەن ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ئۇلارنىڭ قاراشلىرىدا ئەخلاق بەخت، بىلىم، كامالەت ۋە ئىنسانىي قەدىر - قىممەتنىڭ مۇھىم شەرتى. بۇنىڭدىن بىلىشكە بولىدۇكى، ئەخلاق كىلاسسىكىلارنىڭ چۈشەنچىسىدە نوقۇل ھالدا تۇغما ياكى تەربىيەلىنىش ئارقىلىق ئېرىشىلگەن مەجەز -

قارلغاچ قايتىپ كېلىمدۇ

(پوۋېست)

1

بولسىمۇ، بۇنىڭ تاسادىپى ھادىسە ئەمەسلىكىنى جەزم قىلىشىپ، ئېغىزلىرىدا بىر نېمە دېيىشمىگەن بىلەن كۆڭۈللىرىدە خىلمۇخىل قىياسلارنى ئۆتكۈزگەنچە، بىر - بىرىگە سىرلىق قارىشىپ قويۇشاتتى. چۈنكى، بۇ يۇرتتا قارلغاچ كەمدىن - كەم پەيدا بولاتتى. پەيدا بولسىمۇ بۈگۈنكىدەك توپلىشىپ ھەرىكەت قىلىپ باققىنىنى كۆرۈپ باققانلار يوق دېيەرلىك ئىدى. ئاسماننىڭ قەرىدە ئۇچىدىغان قۇشلارنى كۆرۈپ چوڭ بولغان يېرىم يالڭاچ بالىلار، ئەتراپلىرىدا ئەگىپ يۈرگەن قارلغاچلارغا قانداقتۇر قىزىقىشىپ، ھەۋەس قىلىشىپ قوللىرىدىكى تاياق ۋە باشقا ئويۇنچۇقلىرىنى ئېتىشىپ، ئۆزلىرىگە ماس ھەرىكەتلىرى بىلەن قى - چۇ قىلىشىپ ئوينىشاتتى.

— ھاي بالام ئۇنداق قىلماڭلار... — ئەرشى بوۋاي چىشىسىز ئېغىزىنى مېتىلدەتتىپ بالىلارنى توسقان بولسىمۇ بالىلار ئۆزلىرى بىلگەنچە ئوينىۋەردى.

— بولدى قوي ئەرشى، — دەپ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى ھەقەمسايسى ياقۇۋاخۇن قاردەك ئاقارغان ساقاللىرىنى تاراشلىغانچە، — بالا ئەمەسمۇ، قىلىدىغان

قۇياش ئاخىرقى تەپتى بىلەن زېمىنگە باقتى. تەكلىماكاننىڭ گىرۋىكىگە جايلاشقان بۇ كىچىككىنە خىلۋەت يۇرت ئاسمىندا كۈچسىز نۇر تالالىرى، ئاخىرقى ھارارىتى بىلەن مانان ئىچىدە ئاستا - ئاستا غۇۋالاشىۋاتقان مەۋجۇداتنى سىلايتتى. شۇ تاپتا مەھەللىدە نەلەردىندۇر پەيدا بولغان بىر توپ قارلغاچ شۇنچىلىك پەس، خۇددى ھازىرلا يەرگە چۈشۈپ كېتىدىغاندەك كۆزنى ئالا چەكمەن قىلىۋېتىپ باراتتى. ئىشىك ئالدىلىرىدىكى كىچىككىنە لاي سۇپچاقلرىدا ئولتۇرۇشۇپ مۇڭدېشىۋاتقان، تەبىئەتنىڭ تۈرلۈك - تۈمەن ئاپەتلىرىگە، ئۆزگىرىش، يېڭىلىقلىرىغا شاھىت بولغان بوۋاي - مومايلار، ھېچبىر مۇقەددەس دەستۇر - كالىمىلاردا، «قارلغاچ پەس ئۇچسا بىرەر ئاپەتنىڭ بېشارىتى!»، دەپ قەيت قىلىنغانلىقىنى كۆرۈشمىگەن ھەم ئاڭلاشمىغان

سەھرادىكى ھېكايىلەر

شۇنچىلىككەن، — ياقۇۋاخۇن شۇنداق دەپ جايغا كېلىپ جايلاشتى. ئۇنىڭ سۆزىنىڭ كىمگە قارىتىلغىنىنى ھەممىسى چۈشىنىشكەندى. باشقىلارمۇ ئۆز ئورۇنلىرىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. بۇ چاغدا ئۇيۇقتىن تارالغان قاراڭغۇلۇق پۈتۈن مەھەللىنى ئۆز قوينىغا ئالغانىدى.

2- كۈنى ئۇيۇقتىن كۆتۈرۈلگەن قۇياش، ئۆزىنىڭ سېخى ھارارىتى بىلەن بۇ يۇرتقا يەنە ئاسايىشلىق ئاتا قىلدى. كېچىچە، چوڭلارنىڭ ئەنسىرىگىندەك، تەشۋىش قىلغىنىدەك ھېچبىر كېلىشمەسلىك، ئاپەت شەپسى كۆرۈلمىدى. ئۇلار ئېغىزلىرىدا دېيىشمىگەن بىلەن كۆڭۈللىرىدە ئوخشاشلا تەشۋىشلەنەتتى. تۈنۈگۈن كەچتىكى قارلىغاچ پاجىئەسى كەلتۈرگەن كۆڭۈلسىزلىك توغرىلۇق ھېچكىم ئېغىز ئېچىشمىدى.

كېچىدىن ۋىزىلداپ ئېچىشىپ چىققان يەرنى تولىمۇ مېھرىلىك بىر قولىنىڭ سىيلىشىدىن ئويغانغان تۇرسۇن، ئۆزىنىڭ ئانىسىنىڭ قۇچقىدا ياتقانلىقىنى كۆردى. ئانىسى ئۇنى باغرىغا تېگىپ، كۆز ياشلىرىنى تۆككەنچە، ئاخشام ئۆزى تاياق بىلەن ساۋىغان يەرنى ناھايىتى خۇشياقتۇرۇپ سىيلاۋاتاتتى. ئانىسىنىڭ ئۆزىگە مۇنچىلىك مېھرىبان ئىكەنلىكىنى تۇنجى ھېس قىلغاندەك تۇرسۇننىڭ بوغۇزىغا بىر نەرسە كەپلەشكەندەك قىلدى. ئانىسىغا دەيدىغان ناھايىتى نۇرغۇن گەپلىرى باردەك قىلىسمۇ، ئەڭ دەسلەپتە سورىغىنى يەنىلا ئۆزىنىڭ گۇناھلىق ئىشى بولدى.

— ئانا، ئاۋۇ قۇشلار يەنە قايتىپ كېلەرەمۇ؟ —
بالا تولىمۇ قورقۇمسىراپ پەس ئاۋازدا سورىدى.

— بىلىمدىم بالام، — ئانا شۇنداق دەپ ئوغلىنى ئاستا ئورنىغا ياتقۇزۇپ قويۇپ سىرتقا چىقىپ كەتتى، تۇرسۇن ئورنىدىن تۇرۇپ ئانىسىنىڭ كەينىدىن چىقتى.

ھەر كۈنى دېگۈدەك توپا ياغدىغان بۇ يۇرت ئاسمىنى، بۈگۈن باشقىچە ھالەتتە تۇراتتى. كۆرۈنۈپ تۇرغان قۇملۇق يىراققا سوزۇلغان ئىدى. تۇرسۇن ئەتراپقا ئاللاڭلاپ قارىدى. ھازىرلا ئۆيىدىن چىقىپ كەتكەن ئانىسى ھېچ يەردە كۆرۈنمەيتتى. مەھەللىسىدىكى بالىلار يەنە شۇ كونا ئادەتلىرى

ئىشى يوق كەپسىزلىكىنى قىلىۋالسۇندە.

بالىلار ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن پەرۋايى پەلەك ئويۇنلىرىنى داۋاملاشتۇراتتى. تۇيۇقسىز بىر بالىنىڭ شىلتىگەن تايىقى، قانداقتۇر بىر تاسادىپىيلىقتا يېنىدىن ۋىشىدە ئۆتكەن بىر قارلىغاچقا تېگىپ، قارلىغاچ پوككىدە يەرگە چۈشتى.

— توسۇق قۇش ئۆلتۈردى... — بۇ ئاۋاز بىلەن ئەتراپ شىپىدە جىمىقتى. قارلىغاچلارمۇ يەر يۇتقاندەك غايىب بولدى. بۇ ھادىسە كىچىك - چوڭ ھەممىنى ساراسىمىگە سېلىپ، يەردە ياتقان قۇشنىڭ يېنىغا گۈررىدە يۈگۈرتتى. قارلىغاچ پوككىنى يەرگە تىرىگەنچە ياتاتتى. جېنى چىقىپ كەتمىگەن چېغى، ئېغىر - ئېغىر تىنىپ، كۆزلىرىنى ئەتراپىغا بىچارىلەرچە تىكەتتى.

— بېشىغا بالا شۇم، ئەكىلە شۇ تايىقىڭنى... —
نەدىندۇر پەيدا بولغان ياش ئانا قارلىغاچنى ئۇرۇپ چۈشۈرگەن تۇرسۇننىڭ قولىدىكى تاياقنى يۇلۇپ ئېلىپ، تومپىيىپ تۇرغان يالڭاچ كاسسىغا ۋاسسىدە بىرنى سالىدى. بالىنىڭ ساغرىسىدا بارماق قول توملۇقتىكى ئىز ۋىللىدە كۆتۈرۈلۈپ چىقتى. بۇ زەربىدىن بالا قىررىدە چىرقىراپ ئۇنىڭ بىر ئۇچى ئاسمانغا چىقىپ كەتتى.

— زەۋەر خان بۇ نېمە قىلغانلىرى؟ — ئوتتۇرا ياش ئانا، چوكاننىڭ قولىدىكى تاياقنى ئېلىۋېلىپ يىراققا تاشلىۋەتتى. بۇ چاغدا يەنە بىر بالا يۈگۈرۈپ بېرىپ تاياقنى ئېلىپ ئۈلگۈردى، — بالا ئەمەسمۇ، نېمانچە قىلغۇلۇق ئەمدى.

— قولى قانلىق شۇم بولدى بۇ... — زەۋەر خان شۇنداق دېگەنچە ئوغلىنى تارتقۇشلاپ توپتىن يىراقلاشتى.

— بۇ جانىۋارنى ئاۋۇ دۆڭگە ئاچقىپ كۆمۈپ قويۇڭلار، — دېدى ياقۇۋاخۇن بوۋاي جېنى چىقىپ سوزۇلۇپ ياتقان قارلىغاچنى كۆرسىتىپ بالىلارغا.

بالىلار يەردە ياتقان، تېنى سوۋۇمىغان قارلىغاچنى ئاۋايلاپ ئېلىشقىنچە مەھەللىنىڭ ئايىغىدىكى قۇم دۆڭلىرى چوقچىيىپ تۇرغان تەرەپكە كېتىشتى.

— نېمەلا دېگەن بىلەن ئۇنىڭمۇ رىزقى

بويىچە ئۆز ئويۇنلىرىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئاۋارە. بىرنەچچە چوڭلار لاي سۇپىچاق، توغراق كۆتەكلىرىدە ئۆزلىرىنىڭ تۈگمەس پاراخلىرىنى قىلىشىپ ئولتۇرۇشقان. تۇرسۇن ئاسمانغا قارىدى. پارچە-پارچە بۇلۇتلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھېلىقى قۇشلاردىن ئەسەرمۇ يوق. ئۇ، بۇ يەرگە ھېلىقى قۇشلارنىڭ كەلمەسلىكىگە ئۆزى سەۋەبچىدەك پاڭغىدە يىغلىۋەتتى، دېگەندەك شۇ كۈندىن باشلاپ بۇ يۇرت ئاسمىنىدا قارلىغاچ قايتا قانات قاقمىدى.

2

ئارىدىن ئون يىل ئۆتۈپ كەتتى.

تۇرسۇن 13 ياشقا كىردى. ئۇنىڭ ئورنىغا سىيىپ قويدىغان ئادىتى بىلەن خوشلاشتى. بۇنىڭغا مومىسى كىملىرىگىدۇر تۇتقۇزۇپ كەلگەن ياۋا توشقاننىڭ مېڭىسى تەسىر قىلدىمۇ ياكى كىندىكىگە تاڭغان گۆڭگۈرت بىلەن غول پىياز بېشىنىڭ مەلھىمى پايدا قىلدىمۇ بىلمەيدۇ، ئىشقىلىپ ئاشۇ نومۇسلىق ئادىتى ساقايدى. بۇ ئىشلارنى ئانىسى ئاڭلىسا قانچە خۇش بولۇپ كېتەر؟ ئانىسى بار چاغدا، قۇلقى ئاڭلىغانلىكى سەۋەبلەرنى قىلىپ ساقايتالمىغان سىيىگە كىلىك كېسىلى مانا ھازىر پۈتۈنلەي ساقايدى. شۇغىنىسى بۇ خۇشاللىققا ئورتاقلىشىدىغان ئانىسى يوق، ئۇنىڭدىن تولىمۇ يىراقتا.

قارلىغاچ بۇ يۇرتتىن خوشلاشقان يىلى ئۇنىڭ ئانىسىمۇ ئۇنى تاشلاپ يىراق بىر يۇرتقا ياتلىق بولۇپ كەتتى. تۇرسۇن قېرى مومىسى بىلەن قالدى. ئارىدىن بىرنەچچە يىل ئۆتۈپ ئانىسى ئۇلارنى يوقلاپ كەلدى. لېكىن بىرنى كۆتۈرۈپ، بىرنى يېتىلەپ ئىككى بالىنى ئېلىپ كەلدى. كېيىن ئۇقسا، بۇلار ئۇنىڭ ئۈمىدلىرىگە تۇرسۇنغا ئانىسىمۇ، ئۈمىدلىرى دېگەن بۇ شۈمەتكەلەرمۇ يات ھەم غەيرىي كۆرۈندى. ئۇ ئانىسىنىڭ قولىغا قارىدى. ئۆزى قارلىغاچ ئۆلتۈرگەن كېچىسى، ئانىسى باشتا ئۇرۇۋېتىپ كېيىن يارا بولغان يەرنى كېچىچە سىيلاپ چىققان ئاشۇ يۇمشاق قوللار ھازىر قوۋزاق تەك يىرىكىلىشىپ يېرىلىپ كېتىپتۇ (ئۇ قوللارنى گەرچە سىيلاپ بىلمىگەن بولسىمۇ، قاراپلا ھېس قىلغانىدى).

ئانىسىنىڭ چىرايىدىنمۇ مەسكىنلىك، ھارغىنلىق تۆكۈلۈپ تۇرۇپتۇ. ئانىسىنىڭ ئۇنى ئەركىنلىشىپمۇ قوللاشمايۋاتقاندىكى، بۇنى پەقەت رەسمىيەت ئۈچۈنلا قىلىۋاتقاندىكى تۇيۇلۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ شۇ قېتىم ئانىسىدىن ئۆزى كۈتكەن نەرسىگە ئېرىشەلمەي، ئانىسىنى تۆت كۆز بولۇپ كۈتكىنىگە پۇشايمان قىلىپ قالدى. كېچىسىمۇ ئانىسىنىڭ يېنىدا يېتىشقا ئۇنىماي مومىسى بىلەن بىللە يېتىۋالدى. ئانىسى ئۇنىڭ يەنە ئورنىغا «خەرىتە سىزىپ» قويدىغان ئادىتىنىڭ بارلىقىنى ئويلاپ، بىر ئېغىز گەپمۇ قىلماي، تولىمۇ بىچارە ھالەتتە ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ كەتتى. ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتۈپ ئانىسى قانداق كەلگەن بولسا يەنە شۇ پەدىسىدە بالىلىرىنىڭ بىرنى يېتىلەپ، بىرنى كۆتۈرۈپ كېتىپ قالدى. ئانىسى ماڭغىچە ئۇنى بىر قېتىم باغرىغا تېڭىۋېلىشقا شۇنچە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، ئۇ قېچىپ تۇتۇق بەرمەي ئانىسىنى تولىمۇ ئۈمىدسىز قويۇپ، كۆزلىرى كەينىدە يولغا سېلىپ قويدى. شۇنىڭدىن كېيىن مانا يەنە نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى، ئانىسى كەلمىدى، قارلىغاچمۇ كەلمىدى. لېكىن ھەر نېمە بولسا ئورنىغا سىيىپ قويدىغان كېسىلى ساقايغان ئىدى. ئانىسى ئۇنى تاشلاپ كەتكەن ئاشۇ كۈنلەردە مەھەللىدىكى بالىلار ئۇنىڭغا:

— ھەي توسۇق، قارلىغاچ بىلەن تەڭ ئاناڭمۇ كەتتى. قارلىغاچ كەلمىگىچە ئاناڭمۇ كەلمەيدۇ، — دېيىشتى. ئۇ بۇ گەپنى مومىسىغا دېگەنتى، مومىسى ئاچچىقلاپ:

— پوقنىڭ ئىسسىقىنى يەپتۇ ئۇ ساقلاندىلار، ئاناڭ بىلەن قارلىغاچنىڭ نىم ئىشى، قارلىغاچ دېگەن يىلدا كېلىدىغان جانئوار، ئاناڭمۇ تىنچلىق بولسا كېلىدۇ، — دېدى. لېكىن ياندۇرقى يىلى قارلىغاچ كەلمىدى، ئانىسىمۇ كەلمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ گەپنىڭ راستلىقىغا ئىشەندى. مومىسىدىن قايتا سورىمىدى. شۇغىنىسى كۆڭلىدە ئەبەدىي بىر قارا داغ قالدى.

ئۇ ھەر كۈنى مومىسىغا چۆچەك ئېيتقۇزاتتى، ئاڭلايدىغان چۆچىكىمۇ قارلىغاچ ھەققىدە بولاتتى.

— بۇرۇنقى زاماندا بىر دېھقان يىڭىتى يولدا

— ئەي يىلان باتۇر، مەن ئادەم دەم تارتىدىغان يىلاننىڭ تىلىنىڭ ئاستىدا بىر بەلگە بار دەپ ئاڭلىغان. بىلىمىدىم بۇ بەلگە سېنىڭ تىلىڭدا بارمۇ يوق؟ بۇنى ئاڭلىغان يىلان مەغرۇرلىنىپ ئاغزىنى شۇنداق ئېچىپتۇ. قارلىغاچ ئۇچۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ تىلىنى ئۆرۈپ - چۆرۈپ قارايتۇ. يىلان، قارلىغاچنىڭ تەكشۈرۈشىنى كۈتۈپ تۇرغان بىر پەيتتە، يىلاننىڭ تىلىنى بىرلا چوقۇپ ئۈزۈۋېلىپ پۇررىدە كۆككە ئۆرلەپتۇ. بۇ ئاچچىق ئەلەمدىن تولغان يىلان، كۆككە پەرۋاز قىلغان قارلىغاچنىڭ كەينىدىن بىرلا ئېتىلىپ، ئۇنىڭ يەلپۈگۈچتەك چىرايلىق قۇيرۇقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن بەش تال پىيىنى چىشلەپ ئۈزۈۋاپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ قارلىغاچنىڭ قۇيرۇقى ئاچماق بولۇپ قاپتۇ. يىلاننىڭ تىلىنى قارلىغاچ ئۈزۈۋالغاچقا، شۇ كۈندىن باشلاپ، گەپ قىلالماي، «كۈش... كۈش...» لا قىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

موماي چۆچەكنى سۆزلەپ بولۇشىغا تۇرسۇن يەنە سورايتتى.

— ھېلىقى دېھقان ئاكا شۇچۇ؟

— ھە، يىلان ئۆز دەردى بىلەن بولۇپ كەتكەن پەيتتە، دېھقان يىگىتىمۇ غىپىدە تىكىۋېتىپتۇ...

— قارلىغاچ ئادەملەرگە بەك كۆپ ياخشىلىق قىپتىكەن ھە موما؟

— ھەئە بالام، قارلىغاچ ئىنسانلارنىڭ يېقىن دوستى. شۇڭا ئىنسانلار قارلىغاچنىڭ ئۆز ساراي - پېشايۋانلىرىغا، ئۆي تورۇسلىرىغا ئۇۋا سېلىشىنى ياقتۇرىدۇ.

— يەنە قارلىغاچنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىپ بېرە موما...

— بولدى بالام.

— ياق... — تۇرسۇن قەغشلىق قىلىپ يەنە يىغلايتتى. موماي نائىلاج يەنە قارلىغاچ ھەققىدىكى چۆچەكنى باشلايتتى.

— بۇرۇنقى زاماندا ھايۋاناتلار پادىشاھى پاشىغا، قايسى مەخلۇقاتنىڭ قېنىنىڭ تاتلىقلىقىنى بىلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. پاشا يەر يۈزىدىكى پۈتكۈل جان - جانئوار، ئۇچار قاناتلارنىڭ قېنىنى بىر قۇردىن شوراپ،

كېتىۋاتسا، قۇللىغا بىرسىنىڭ نالە - پەريادى ئاڭلىنىپتۇ، — دەپ چۆچەكنى باشلايتتى موماي نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىيلاپ، — يىگىت دىققەت قىلىپ تىڭشسا ئاۋاز يول بويىدىكى بىر ئورەكتىن چىقىۋېتىپتۇ. ئۇ بېرىپ قارىسا، ئورەكتە بىر بوغما يىلان يېرىم جان نالە قىلىپ يېتىپتۇ. يىگىتنىڭ يىلانغا رەھىمى كېلىپ، ئۇنى ئورەكتىن چىقىرىپ، جاراھىتىگە ئوت - چۆپ دورىلاردىن مەلەم ياساپ چاپلاپ، توقايلىققا قويۇپ بېرىپتۇ. ئارىدىن بىر نەچچە يىل ئۆتۈپ ھېلىقى دېھقان يىگىت يەنە شۇ يولدىن ئۆتۈۋاتسا، ئۇنىڭ ئالدىنى غايەت زور بىر بوغما يىلاپ توسۇپ ئۇنى يېمەكچى بولۇپتۇ. يىگىت يىلاننى تونۇۋېلىپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ۋاپاسىز، ئەينى چاغدا سەن يېرىم جان ئورەكتە ياتقان ۋاقتىڭدا، مەن سېنى قۇتۇلدۇرۇپ قويسام، بۈگۈنگە كەلگەندە ماڭا ياندۇرغان جاۋابىڭ مۇشۇ بولدىما؟

بۇنى ئاڭلىغان يىلان، يىگىتنى تونۇپتۇ - يۇ، يەنە ئۆز تەبىئىتىدىكى ياۋۇزلۇقى غالىب كېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ئادىمىزات، توغرا، سەن مېنى قۇتۇلدۇردۇڭ، لېكىن مېنىڭ ئەسلىمنى ئۇنتۇپ قالما. مەن ھەرقانداق جانلىققا نەشتىرىمنى سانجىمەن، ئاندىن دەم تارتىمەن. مېنىڭ خۇسۇسىيىتىم شۇ تۇرسا يەنە مەندىن نېمە تەلەپ قىلماقچىنىڭ؟

ئۇلار شۇنداق دەتالاش قىلىۋاتقاننىڭ ئۈستىگە، قارلىغاچ كېلىپ قاپتۇ ھەم ئەھۋالنى بىلىپ دېھقان يىگىتكە شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ئادىمىزات، يىلان باتۇر ناھايىتى توغرا دەيدۇ. ئۇ ئۆزىدە بار بولغان ئالاھىدىلىكىنى ئېيتتى. ئەمدى ئۇنىڭدىن باشقا نەرسە تەلەپ قىلساڭ ئەسلا مۇمكىن ئەمەستە. ئۇنىڭ سېنى يەيمەن دېگىنى ناھايىتى توغرا. سەن بۇنىڭغا قارشى گەپ قىلما ھەم يىلان باتۇرنىڭ قولىدىن قېچىپ قۇتۇلمەن دېمە.

بۇنى ئاڭلىغان يىلان ناھايىتى مەغرۇرلىنىپتۇ. دېھقان يىگىتى بولسا، ئۆزىنىڭ قىلغىنىغا مېڭىپ پۇشايمان قىلىپتۇ. قارلىغاچ يەنە شۇنداق دەپتۇ:

تاتلىقلىقنى ھەرقانداق قىلىپمۇ بىلدۈرەلمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىنسانلار، ۋەھشى ھايۋانات پادىشاھىنىڭ يەپ تۈگىتىشىدىن ئامان قاپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ پاشا «غىڭ... غىڭ...» قىلىپ قارلىغاچ ئۈستىدىن دادلاپلا يۈرىدىغان بولۇپتۇ...

— موما، قارلىغاچ بىردەم يىلاننىڭ، بىردەم پاشىنىڭ تىلىنى چوقۇپلا يۈرۈۋىدىكەن ھە؟ — سورىدى تۇرسۇن كۆزلىرىنى پارقىرتىپ.

— شۇنداق بالام، كۈنلارنىڭ «باش نەدىن كېتىدۇ؟ ئېغىزدىن!» دېگىنىمۇ شۇ. شۇڭا ھەرقانداق شادلىقمۇ، كېلىشمەسلىكمۇ مۇشۇ تىلدىن كېلىدۇ. قارلىغاچنىڭ ئىنسانلار ئۈچۈن، يىلاننىڭ، پاشىنىڭ تىلىنى چوقۇۋېلىشىمۇ، شۇم ئېغىز بولماسلىقى بىزگە ئۆگەتكىنى، — موماي شۇنداق دەپ، ئۆزى بىلگەن تەلىم بىلەن تۇرسۇنغا چۈشەنچە بېرەتتى. تۇرسۇنمۇ بۇنى ھەق دەپ بىلىپ، قارلىغاچنىڭ ھەقىقەتەن ئۆزلىرىنىڭ دوستى ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى. ئۆزىنىڭ ئاشۇ يېقىن دوستىنى ئۆلتۈرۈپ قويغىنىغا پۇشايىمان قىلىپ، ئىچ - ئىچىدىن ئۇھسىنىپ كېتەتتى. قوشنا - قولۇملارنىڭ پېشايۋان - ئايۋانلىرىغا يوشۇرۇن نەزەر سالاتتى. ئىلگىرى قارلىغاچ ئۇۋا قىلغان چاڭگىلارغا قانداقتۇر تەلمۈرۈش ئىچىدە ھەسرەتلىك قارايتتى. قارلىغاچلارنىڭ قايتا كېلىپ، مۇشۇ چاڭگىللىرىدا بالا چىقىرىشىنى، ۋىچىرلاپ سايىراپ ئەتراپىدا ئەگىپ يۈرۈشىنى ئۈمىد قىلاتتى، ئەپسۇس، مېڭ ئەپسۇس بۇ مەنزىرە قايتا نامايان بولمايۋاتاتتى...

شۇنداق قىلىپ، مومسى دەسلەپتە ئۆزى بىلىدىغان قارلىغاچ ھەققىدىكى چۆچەكلەرنى ئېيتتى. ئېيتىۋەرگەندىكىن قارلىغاچ توغرىسىدىكى چۆچەكمۇ تۈگەيدۇدە. لېكىن تۇرسۇن باشقا ھايۋاناتلار ھەققىدىكى چۆچەكنى ئاڭلاشنى خالىمايتتى. كېيىنچە تۇرسۇننىڭ غەلۋىسىدىن قۇتۇلماقچى بولغان مومسى، باشقا ھايۋاناتلارنىمۇ قارلىغاچقا تەمسىل قىلىپ سۆزلەپ بېرىدىغان بولدى.

3

— جېنىم قوزام، ماللارغا ئوت سېلىۋەتسە، — مومسى، ئورنىدا ئېغىناپ ياتقان تۇرسۇننى مېھرى

بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىنسانلارنىڭ قېنىنىڭ ئەڭ تاتلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ھەم بۇ خەۋەرنى شاھقا يەتكۈزۈپ، كاتتا ئىنئامغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئالدىراپ ئوردىغا قايتىپتۇ. يولدا كېلىۋاتسا ئالدىغا قارلىغاچ ئۇچراپتۇ.

— ئەي پاشاجان، نېمانچە ئالدىراپ ماڭدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ قارلىغاچ پاشىنىڭ ئەلپازىدىن بىر شۇملۇقنى سېزىپ. پاشا ئۆزىنىڭ پۈتكۈل جانلىقلار ئىچىدە شاھنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشكەنلىكىدىن مەغرۇرلىنىپ، بۇ ئىشنى قارلىغاچقا كۆرەڭلەپ تۇرۇپ سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— قايسى جانلىقنىڭ قېنى ئەڭ تاتلىقكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قارلىغاچ.

— پۈتكۈل جانلىقلار ئىچىدە ئادەمنىڭ قېنى ئەڭ تاتلىقكەن. ئەگەر بۇ خەۋەرنى شاھقا يەتكۈزسەم، ئۇلۇغ شاھم يەر يۈزىدىكى ئادەملەرنى بىر باشتىن يېڭىلى تۇرسا، ھى... ھى... — پاشا شۇنداق دەپ ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈپتۇ. قارلىغاچ ئۇنىڭ نىيىتىدىن سەسكىنىپتۇ - يۇ، لېكىن چاندۇرماپتۇ.

— پاشاجان، مەن سۆزۈڭگە تازا ئىشىنىپ كېتەلمەيمەن، — دەپتۇ قارلىغاچ پەرۋاسىز ھالدا. — ئىشەنمەيدىغان نېمىسى بار؟ — سوراپتۇ پاشا.

— نى ئېسىل جانلىقلارنىڭ قېنى ئالدىدا، ئادەمنىڭ قېنىنى تاتلىق دەيسەن، بۇنىڭغا ئىشەنمەيمەن.

— ئىشەنمەسەڭ مېنىڭمۇ ئامالم يوق، — دەپتۇ پاشا ئۆزىنىڭ قىلغىنىنى ئىپادىلەشكە ئامالسىزلىق بىلەن.

— ئادەمنىڭ قېنىنىڭ تەمى قالغان تىلىڭنى چىقىرە، مەنمۇ تېتىپ باقاي. ئەگەر راستتىنلا شۇنداق بولسا، مەنمۇ شاھقا سېنىڭ گېپىڭنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاپ، گۇۋاھلىقتىن ئۆتمەن، — دەپتۇ قارلىغاچ. — مانا... — دەپ تىلىنى چىقىرىپتۇ پاشا. بۇ

پۇرسەتنى كۈتۈپ تۇرغان قارلىغاچ بىرلا چوقۇپ پاشىنىڭ تىلىنى ئۇزۇۋاپتۇ. «غىڭ... غىڭ...» قىلىپ قالغان پاشا شاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئادەمنىڭ قېنىنىڭ

مومسىمۇ قېرىغان جېنىغا ئەمەك بولۇۋاتقان بۇ نەۋرىسىگە قەۋەتلا ئامراق بولۇپ، تۇمشۇقلۇققا چوقۇتماي، تىرناقلىققا تاتىلاتماي دېگىنىنى قىلىپ بېرىپ چوڭ قىلىۋاتاتتى.

تۇرسۇن ئاتىسىنى ئەسلىيەلمەيتتى. مومسىمىنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ئۇنىڭ ئاتىسى، بىر يىلى بۇ يۇرتقا نەلەردىندۇر پەيدا بولۇپ قالغان كىگىزچى ئۇستامغا شاگىرتلىققا كىرىپ، بىر ياز ئۆيمۇئۆي كىگىز پىشۇرۇپ يۈرۈش جەريانىدا ئۇنىڭ مۇشۇ ئانىسى بىلەن چىقىشىپ قېلىپ، كۈزدە توپىنى قىلىشۋاپتۇ. 2-يىلى تۇرسۇن تۇغۇلۇپتۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، قارىماققا ياۋاش، مۇلايىم كۆرۈنىدىغان بۇ شاگىرت، سېپى ئۆزىدىن ئاياغ سەۋداسى بار بولۇپ چىقتى. قىلغان ئىشىنىڭ تايىنى يوق، ئارا كۈندە ئالتە ۋاق بازار قوغلاپ يۇرتىمۇ يۇرت چىقىپ كېتەتتى. خوتۇن، بالا دېگەنلەر كالىسىغا كىرىپ چىقمايتتى. ئانىمۇ، قىزىمۇ تولا سۆزلەپ ھاردى. بولمىسا ئۇ يېتىمىنىڭ قۇلقى ھەم ئاغزى شۇنداق يۇمشاق، كىم نېمىلا دېسە:

— بولىدۇ ئانىكا...

— ماقۇل تاتلىق خوتۇن... — دەپ تۇرغىنى بىلەن قىلغان گەپلەر بوسۇغا ئاتلىماي جايىدىلا قالدۇ. يەنىلا ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەپ يۈرگىنى يۈرگەن. ئىلگىرى بىر چىقىپ كەتسە، ھەپتە - ئون كۈن قارىسىنى كۆرسەتمەيدىغان ئاتا، تۇرسۇن تۇغۇلۇپ بىر ياشتىن ئاشقان بىر كۈنى شۇ چىقىپ كەتكەنچە، مانا ھازىرغىچە يا ئۆزى، يا سۆزى يوق. تۇرسۇننىڭ ئانىسىمۇ بىرەر مەزگىل قاراپ بېقىپ، بۇ ئەرنىڭ ئۆزىگە ئاش بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەتكە بېرىپ، مۇناسىۋەتلىك رەسمىيەتلەرنى بېجىرىپ خېتىنى ئالدى. بۇ چاغدا تۇرسۇن ئۈچ ياشلارغا كىرىپ قالغانىدى. چوڭلار دېگەن قايسى ئىشىنى بالىلارغا مەسلىھەت سالدى دەيسىز؟ ئانا يەنە كىملىرىنىڭدۇر تونۇشتۇرۇشى بىلەن يىراق يۇرتتىكى يەنە بىر بويناققا ياتلىق بولۇپ كەتتى. بۇ ئىشلاردا ھېچكىم تۇرسۇنغا بىرەر ئېغىز گەپمۇ قىلىپ قويمىدى. مانا ئارىدىن ئون يىل ئۆتۈپ

بىلەن ئويغاتتى. تۇرسۇن بىر نېمىلەرنى دەپ غودۇرىغانچە ياۋاش ھەم رايىش مومسىغا دومىسىپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئۆيىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپلا كىچىك تەرەت قىلىپ بولۇپ، مومسى تەييارلاپ قويغان ئىۋرىقتىكى سۇدا يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇپ، چاغىل ئۆچكىنىڭ سۈتىدە ئۇيۇتقان قېتىققا ناننى بولۇشقا چىلاپ يەپ ئاشتىلىقنى قىلدى. قورسىقى تويغاندىن كېيىن مومسىغا قاراپ قولاشمىغان بىر ھەرىكەتتە ئەركىلەپ قويدى.

— بالام، كېچىچە ئۇ جانىۋارلارنىڭمۇ قورسىقى ئاچتى، — دېدى موماي، كۈندىن - كۈنگە بوي تارتىپ بېرىۋاتقان نەۋرىسىگە مەستلىكى كېلىپ بېشىنى سىيلاپ.

— ماقۇل، — تۇرسۇن شۇنداق دەپ سىرتقا ماڭدى. ئانا - بالا ئۆچكىلەر بىلەن قېرى ساغلىق ئۇنىڭ ھىممىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن مۆلدۈرلەپ قارىشىپ، پەس ئاۋازدا مەرىشىپ قويۇشتى. تۇرسۇن ئوغللىقىنىڭ ئېمۇبىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يېلىنىغا خالتا كىيدۈرۈپ قويغان چاغىل ئۆچكىنىڭ ئەتراپىدا تېپىرلاپ يۈرگەن ئوغللىقى بىلەن قېرى ساغلىقنى قوشۇپ ئېغىلدىن ئېلىپ چىقتى، ئۇ بۇلۇڭدىكى چىپتىنىمۇ قولتۇققا قىسقانچە ئېتىز تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

كۈز پەسلى كېلىپ قالغانىدى. بىر قىردا پۆپەكلىرى قارىيىپ، پوستلىرى قۇرۇشقا باشلىغان قوناقلار تىنچىق ھاۋادا سالپىيىشىپ، يەنە بىر قىردا مېغىزى پىشقان ئاپتاپپەرەسلەر ئىگىلىرىنىڭ ئۆزلىرىگە ئورغاق سېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. تۇرسۇن كۈچلۈك قۇياش نۇرىدا كۆزلىرىنى تەستە ئېچىپ ئالدىدا سوزۇلۇپ ياتقان ئېتىزغا نەزەر سالدى. مومسى ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قالغان، ئۆزى بولسا قۇرامىغا يەتمىگەچكە، يېزىلىق ھۆكۈمەت تەقسىملەپ بەرگەن يېرىنى باشقىلارغا كۆتۈرە بېرىۋەتكەندى. شۇڭا ئېتىز ئىشى دەپ تېپىرلاپ يۈرمەيتتى. شۇغىنىسى مەكتەپتىمۇ تۈزۈك ئوقۇيالمى، مانا ھازىرقىدەك تۇتسا سېپى يوق ئىشلارغا مەشغۇل بولۇپ، خالىسا يېتىپ، خالىسا قويۇپ كۈنلىرىنى ئۆتكۈزۈۋاتاتتى.

كەتتى. ئانا ئارىدا بىر كەلگەن بىلەن ئىككىنچى قارىسىنى كۆرسەتمىدى. تۇرسۇننىڭ ئورنىغا سېپ قويدىغان كېسىلى ساقايغان بىلەن، ئۇنىڭ خۇشاللىقىغا ئورتاقلىشىدىغان مومسىدىن بۆلەك ھېچبىر قاياشى يوق. ئەمدى بۇ ئىشلارنى دەپ ئولتۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟!

تۇرسۇن يىراققا كۆز تاشلىدى. بوز رەڭ قۇملۇق سوزۇلۇپ ياتىدۇ. ئالۋانلار ئارىسىدا بىر - بىرىگە چىرىشىپ كەتكىنىگە قارىماي چوقچىيىپ كۆرۈنگەن قېرى توغراقلار، يىراقتىن ھازىرلا يوپۇرۇلۇپ كېلىدىغان ئالۋانلىرىدەك تۇيغۇ بېرەتتى. بۇمۇ بەلكىم مومسىدىن كۆپ ئاڭلىغان قۇملۇق رىئايەلىرىنىڭ تەسىرىدىن بولسا كېرەك، ئۇنىڭ تېنى شۈركەنگەندەك بولسىمۇ، تەبىئىتىدىكى قورقۇمسىزلىقى تەسىرىدە، ئۆزىنى ئاشۇ ئالۋانلىقلار بىلەن جەڭ قىلىدىغان باھادىر - پەھلىۋانلار قاتارىغا قويۇپ، ۋۇجۇدىغا غايىۋى كۈچ - قۇۋۋەت تولغاندەك بولدى. مەس رەڭ چىرايىدا ساددىلارچە كۈلكە جىلۋە قىلىپ، قولىدىكى تايىقىنى بىر ھەرىكەتلەرنى قىلىپ ئوينىتىپ قويدى. ھەرىكەتلىرى قاملاشمىغان بولسىمۇ، ئۆزىنى مۇشۇ زېمىننىڭ ئەركىسىدەك ئوتلۇق سېزىم ئىچىدە ئەللەيلەندى. ئۇ ماللىرىنى ئېتىز قىرلىرىغا قويۇپ بېرىپ، سايىراق يەرنى ئىزدەپ ئەتراپقا كۆز تاشلىدى.

— ھەي توسۇق، ماڭە، — تۇرسۇن بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ كەينىگە قارىدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئۆزىدىن بىر نەچچە ياش چوڭ مەرەك تاز، چاشقاندىك كۆزلىرىنى مەككەرلەرچە ئوينىتىپ تۇراتتى. ئىسمى مەرادىلمۇ، مەركامىلمۇ ياكى باشقا بىر نېمەمۇ ھېچكىم بىلمەيدىغان بۇ تازەك، بۇ مەھەللىدە كىمىنىڭ بالىسى، قاچان، نەدىن كېلىپ قالدى ھېچكىم بىلمەيتتى. چوڭلار بىلمىگەننى تۇرسۇن ئابايلا بىلمەيدۇ. جاھاندىكى ھەممە ياخشى - ياماننى تەڭ قىلىدىغان بۇ يېتىمەك، گاھلارنىڭ ئوتۇنىنى يېرىپ، سۈيىنى توشۇپ «دۇئا» سىنى ئالسا، گاھلارنىڭ قۇرۇتۇپ قويغان گۈلە - قاق، توخۇ - توشقانلىرىنى قونجىمۇ ئوغرى، بوخچىمۇ ئوغرى قىلىپ «قارغىش» ئالاتتى.

شۇغىنىسى ئۇنىڭ بۇ ئىشلىرى ئۈچۈن ھېچكىم ئۇنى يۇرتتىن قوغلاپ چىقارمىدى، شۇڭا ئۇمۇ نېمە قىلسا قىلىپ بىر كىشىلىك رىزىقىنى يەپ، جاھاندارچىلىق قىلىپ ئۆتۈۋاتاتتى. تۇرسۇن مومسىدىن، «چىچەن تاز»، «ئەقلىلىق تاز»... دېگەندەك ناھايىتى نۇرغۇن چۆچەك ئاڭلىغان. ئۇ چۆچەكلەردە قۇماق باش تازلارنىڭ ئاجايىپ ئەقىل - پاراستى، كىشىنى سۆيۈندۈرىدىغان سۆزمەن - چىچەنلىكى بىلەن ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان ئاجايىپ پاراستى بىلەن مەلىكىلەرنى ئەمرىگە ئالغانلىقى، ھەتتا شاھلىق تەختلەرگە چىققانلىقىدەك ۋەقەلەر سۆزلەنگەندى. بىراق مەرەككە قارىسا، سېپى ئۆزىدىن تەنتەك، ئاللىقاچان، سالتا - سۇلتاڭ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن، تۇرسۇن كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدىغان ئاشۇ غايىۋى «قەھرىمان» تازلارنىڭ ئۇۋۇقىنىمۇ تاپقىلى بولمايدىغان بىر ئەبگانى كۆرگەندەك بولاتتى.

— نەگە؟ — سورىدى تۇرسۇن مەرەكنىڭ چىرايىغا قارىماي مەس چۆگۈندەك پارقراپ تۇرغان بېشىغا قاراپ. دېمىسىمۇ ئىلگىرى مەرەكنىڭ بېشى قۇماق تاز بولۇپ، قان - يىرنىڭ ئېقىپلا تۇراتتى. تۇرسۇننىڭ مومسى بۇ بايقۇشنى ئۆيىگە ئېلىپ كېلىپ دەسلەپتە مەرەكنىڭ پۇت - قولىنى باغلاپ قويۇپ بېشىغا ئۆزى ياسىغان دورىلارنى چاپتى. بۇنداق چاغدا بىچارە مەرەكنىڭ نالىسىنىڭ بىر ئۇچى يەرگە كىرىپ كەتسە، بىر ئۇچى ئاسماننىڭ قەرىگە چىقىپ كېتەتتى. شۇنداق بىر نەچچە قېتىملىق ئالداپ يۈرۈپ قىلغان قىيىنچىلىقلاردىن دورا ھەققەتەن تەسىرىنى كۆرسىتىپ يارىلار قاقچ بولۇپ تۆكۈلۈپ كەتتى. شۇغىنىسى باشقا چاچ چىقماي ياغ قاپقىدەك پارقراپلا تۇردى. چاچنىڭ نېمە كېرىكى دەيسىز؟ ساتراشنىڭ ئالدىغا بېرىشىڭمۇ يولى قىسقاردىدە. بۇنىڭدىن بۇ تازەك قەۋەتلا خۇش بولۇپ ئۇنىڭ مومسىغا قىلىدىغان «ساخاۋەت داستىخنى» نى تۆكۈپلا بەردى. مومسى ئۇنىڭ بۇنداق قىلماسلىقىنى نۇرغۇن قېتىم دېگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ سېخى ئاللىقىنى يۈمۈلمىدى. ئاخىرى مومسى، ئۆيىگە كىرگەن نەرسىلەرنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ تۇرسۇن ئارقىلىق

چىقىرىپ تۇرىدىغانلىقى ئۇنىڭغا بەش قولىدەك ئايان ئىدى.

«ئەسكى ئىشلارنى قىلغان ئادەمنىڭ تارتىدىغان جازاسىمۇ كۆپ بولىدۇ» دېگەندىكى مومسىنى دېمىسىمۇ مەرەكەنىڭ ئىلگىرىكى تارتقان كېسەللىك ئازابلىرىنى، ئۇنىڭ باشقىلارغا قىلغان ئەسكىلىكىدىن دەپ بىلگەن تۇرسۇن، بۇنى مەرەكە نەچچە رەت ئېيتقاندىكى «ئۆگەنگەن خۇي ئۆلگىچە» دېگەندەك مەرەكە نېمىشىقۇدۇر ئەسكى خۇيىنى تامامەن يوقىتالماي ئارىلاپ - ئارىلاپ «ئوچۇق دېڭىزلى بولمايدىغان ھېلىقىدەك ئىش» لارنى قىلىپ قويايتتى.

— باشتا سېنىڭ چىپتاڭنى توشۇرۇۋېتەيلى، — مەرەكە شۇنداق دەپلا قىرى بويلاپ ئۆسكەن يۇمران چۈزگۈن ئوتلارنى يولۇشقا باشلىدى، تۇرسۇنمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلدى.

— ھەي تۇسۇق، ساڭا دېسەم سەنمۇ چوڭ بولدۇڭ. كۈندە مومامنىڭ ئېتىكىنى تۇتۇۋېلىپ، كىچىك بالدەك قىلىق قىلىپ يۈرمەي، مەن بىلەن بازار كۆر، ئانچە - مۇنچە كۆزۈڭنى ئاچ. سېنى ئوبدان يەرلەرگە ئاپىرىمەن، — دېدى مەرەكە خۇددى ھەممە ئىشتىن خەۋىرى بار، ھەممىگە قۇربى يېتىدىغان ئادەمدەك يەلكىسىنى كېرىپ قويۇپ. تۇرسۇن ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ ئىچىدە كۈلدى. مەرەكەنىڭ ئۆزىنى چاغلىماي شىلتىڭ ئېتىشلىرىغا قاراپ:

— سېنىڭ كەينىڭدە يۈرسەم بولۇشۇم سەندەك بولار؟ — دېدى تۇمشۇقنى ئۇچلاپ.

— مەن قانداقكەنمەن؟ — مەرەكە ئورنىدىن شاپىدە تۇرۇپ تۇرسۇننىڭ بېشىغا بىر شاپىلاق سالدى، — سەن شۇمنى ئادەم قىلىپ قوياي دېسەم تېخى مېنى ياراتمىغۇدەك بولدۇڭما.

— پىت باش تاز، ئادەم ئۇرامسەن تېخى... — تۇرسۇن شۇنداق دەپلا خىرامان تۇرغان مەرەكەنىڭ قورسىقىغا غەزەپلەنگەن بۇقىدەك ئۈسسەدى. بۇ تۇيۇقسىز زەربىدىن مەرەكە ئېتىز ئىچىگە موللاق ئېتىپ چۈشتى. تۇرسۇن پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، مەرەكەنىڭ ئۆزىنى ئوڭشىۋالغىچە بىر سەكرەپلا

ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ تۇردى. بىر كۈنى موماي مەرەكە:

— بۇنىڭدىن كېيىن ماڭا يىڭنە چاغلىق نەرسە ئېلىپ كېلىدىكەنەن، يەنە باغلاپ قويۇپ بېشىڭغا دورا سۈركەپ بۇرۇنقى ئەكسىگە كەلتۈرۈپ قويمەن، — دەپ قوقاق سالدى. بۇ گەپ ھەقىقەتەن ئۈنۈمنى كۆرسەتتى. شۇ كۈندىن باشلاپ مەرەكە بۇ ئۆيگە بىر نەرسە ئېلىپ كىرمىدى. بىراق ئېغىر - يېنىك ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقاتتى. تۇرسۇننى باشقىلارغا بوزەك قىلدۇرمايتتى. ھازىرمۇ تۇرسۇننىڭ يېنىدا شەيتان دەكلا پەيدا بولۇشمۇ ئۈنچە تاسادىپىيلىق ئەمەس ئىدى.

— ئاۋۇ قىردا سارىخان جىرتاقنىڭ مادا ئېشىكى باركەن... — مەرەكە تاز شۇنداق دەپ، قىپقىزىل مىلىكلىرى ئارىسىدىكى ئايپاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايىدى.

— يەنە مۇشۇنداق ئەسكى ئىشلارنى قىلساڭ مومامغا دەيمەن... — تۇرسۇن گېپىنىڭ ئاخىرىنى مەرەكەنىڭ بېشىغا قاراپ دېدى. بۇنىڭدىن «مومام سېنى يەنە ئەكسىگە كەلتۈرۈپ قويدۇ» دېگەن ئاگاھلاندىرۇش چىقىپ تۇراتتى.

— چاقچاق قىلىپ قويدۇم، — دېدى مەرەكە تۇرسۇنغا قاراپ، مومسى يىراقتا تۇرۇپمۇ بىر ئەپسۇن بىلەن بېشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ قويدىغاندەك چۆچۈپ، ئەسلى ئاق، لېكىن ھازىر توپا رەڭ بولۇپ كەتكەن، ئالغاندەك شاپاق دوپپىسىنى بېشىغا تېخىمۇ باسۇرۇپ قويۇپ، — ھاشىم دادام، ماللارغا ئوت ئەكىلىۋەتسەڭ دېگەن، قارىسام سەنمۇ كېلىپسەن، چاقچاق قىلىپ قويدۇم.

مەرەكە ھەقىقەتەن ئەقىللىق ئىدى. تۇرسۇننىڭ بالىلىق قىلىپ مومسىغا چىقىپ قويۇشىدىن قورقاتتى. چۈنكى ئۇ، ئۆتكەن ئاشۇ ئازابلىق كۈنلەرنىڭ قايتا تەكرارلىنىشىنى ھەرگىز خالىمايتتى. شۇڭا گەپنى بۇراپ، ئۆزىنىڭ باشقىلارغا ياخشى ئىش قىلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇۋاتاتتى. تۇرسۇن ئۇنىڭغا تازا ئىشىنىپ كەتمەيتتى. مەرەكەنىڭ ياخشىلىقىنى قىلىپ تۇرۇپ پوسۇقىدە بىرەر ئەسكى ئىشنى

دۈمبىسىگە مەنسۇپ، قارا كالتەكتەك پۈت - قوللىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، بېشىنى قۇمساڭغۇ تۇپراققا پاتۇرۇشقا باشلىدى.

— ئۇكام... جېنىم ئۇكام، خاپا بولما ئۇكام... — مەرەك شۇنداق دەپ تۇرسۇنغا يېلىنىشقا باشلىدى. بۇرۇندىن ئۆزىنىڭ كۆكەمە - ئۇششۇق، جېدەلخورلۇقى بىلەن مەھەللىدە تەڭتۇشلىرى ئارىسىدا مەيدىسىنى كېرىپ، نۆۋىتىدە تۇرسۇنغا باشپاناھ بولۇپ، باشقىلارغا بوزەك قىلدۇرماي يۈرگەن مەرەككىڭ بۈگۈن ئاشۇ ئۆزى بېشىنى سىيلاۋاتقان ئۇكىسىدىن تاياق يېيىشنى ئويلاپمۇ باقمىغاچقا، يېلىنىپ يىغلاشقا باشلىدى. تۇرسۇن ئۇنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇراتتى...

مەرەكى بىر ھازا دۈمبالغان تۇرسۇن ئاخىرى ھاردى. مەرەككىڭ پوتلا - ياشلار بىلەن بۇلغانغان يۈزلىرى قۇمساڭغۇ تۇپراقتا كۆرگۈسىز بولۇپ كەتكەندى. شۇ تاپتا تۇرسۇننىڭ قولىنى باغلاپ بەرسىمۇ قول سېلىشقا پېتىنالمىغۇدەك ھالغا چۈشكەن مەرەك، تۇرسۇننىڭ قولىدىن بوشاپلا بىر نەچچە قەدەم نېرىغا قېچىپ بېرىۋالدى.

ئىككىسى ئىككى قىردا ئۇنىسىز ئولتۇرۇشاتتى. تۇيۇقسىز، سەۋەبسىز باشلانغان جېدەل يەنە شۇنداق تۇيۇقسىز بېسىققاندى. ئىككىلىسى ھېچقانداق ئۆچمەنلىك، دۈشمەنلىشىش ئارىلاشمىغان بۇ جېدەلنىڭ نېمە سەۋەبتىن باشلانغانلىقىنى بىلىشەلمەي بىر - بىرىگە يەر تېگىدىن قارىشىپ، ھومىيىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. تۇرسۇننىڭ كۆڭلىدە بىر كۈنلىرى مەرەكىنى مۇشۇنداق بىر ساۋاش ئويىدا بولۇۋاتقانغا خېلى ۋاقىت بولغاندى. بۇنىڭ سەۋەبىنى كېيىنكى قۇرلاردا سۆزلەيمىز، مەرەك گەپمۇ قىلماي ئاستا چۆپ يۇلۇشقا باشلىدى. تۇرسۇنمۇ ئۇنىڭغا ياردەملەشتى. ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن ئىككىسىنىڭ تاغىرى توشتى. مەرەك گەپمۇ قىلماي چېتىسىنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ كېتىپ قالدى. تۇرسۇن ئۇنىڭ كەينىدىن، ئۆزىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان بىر خىل تۇيغۇدا ئىچى ئاچچىق بولۇپ قاراپ قالدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا

كۆرۈنمەس بىر توساق پەيدا بولدى. ئۇچرىشىپ قالغاندا ئىپادىسىز، تىۋىشىسىز بىر - بىرىگە قارىشىپ باشلىرىنى بىلىنەر - بىلىنمەس لىڭشىتىپ قويۇشاتتى. نۆۋىتى كەلسە ئېغىزلىرىنىڭ ئۇچىدىلا بىر نېمىلەرنى دەپ غۇدۇرۇشۇپ قويۇشاتتى. ئارىدىن بىرەر ئاي ئۆتۈپ تۇرسۇننىڭ مومىسى:

— مەرەكىنى ھۆكۈمەت ھۈنەر ئۆگىتىدىغان مەكتەپتە ئوقۇتقۇدەك، توۋا خۇدايم، بۇرۇنلاردا ھۈنەر دېگەننى ئۇستاملاردىن ئۆگىنىدىغان، ھازىر مەكتەپتە ھۈنەر ئۆگەتسە نېمە بولۇپ كەتتى ئەمدى، — دەپ پەرۋاسزلا ئىشىنى قىلىۋەردى. بۇ گەپلەرنى مومىسى تۇرسۇنغا دېدىمۇ ياكى ئۆزىگە دېدىمۇ ھېچقايسىسى ئېرەنشىمىدى. ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ بۇ يۇرتتىن راستتىنلا مەرەككىڭ قارىسى يوقىدى، بۇنىڭدىن نېمىشىقۇدۇر تۇرسۇننىڭ ئىچى ئاچچىق بولۇپ قالدى.

تۇرسۇن ئويلىناتتى. «مەرەكمۇ مۇشۇ كېتىشىدە قايتىپ كەلمەيدىكەندە؟!» شۇنداق، ھەممىسى كەتتى. بۇ يۇرتتىن ئەڭ دەسلەپتە ئۇنىڭ ئاتىسى كېتىپتەكەن، كەينىدىن ئانىسى كەتتى. ئاندىن ئەرشى بوۋاي، ئايالى... كەتتى. مانا ھازىر مەرەكمۇ كەتتى. ئەرشى بوۋاي، ئايالى ۋە باشقا چوڭلارغۇ بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇ دۇنياغا كەتتى. لېكىن ئۇلار مەڭگۈ كەلمەسكە كەتتى. بىراق ئاتا - ئانىسى، مەرەكلەرچۇ؟ قارىغاچ كەلمىگەچە قايتىپ كەلمەسمۇ؟ ئۇلارنى بۇ يۇرتقا قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن چوقۇم قارىغاچنى قايتۇرۇپ كېلىش كېرەكمۇ؟ قارىغاچنى بۇ يۇرتقا كەلمەس قىلىۋېتىشكە ئۆزى سەۋەبچى بولغان ئىدى، ئۇنداقتا كېتىۋاتقانلارنىڭ بۇ يەردىن ئايرىلىشىغا ئۇ سەۋەبچىمۇ؟... تۇرسۇن شۇنداق ئويلايتتى. ئاشۇ خىيالىدىكى خىرەلىكنىڭ تېگىگە يېتەلمەي ئۇزاقتىن - ئۇزاق نامەلۇم نۇقتىغا تىكىلىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى. مۇشۇ كۈنلەردە تۇرسۇن خۇددى روھى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك، خامۇشلۇق ئىچىدە كۈنلىرىنى ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. مەھەللىدە ئۇنىڭ ماڭسا - تۇرسا بىللە يۈرىدىغان تەڭتۇشلىرى يوق. ھەممىسى مەكتەپلەردە ئوقۇيدۇ ياكى ھۈنەرلەرگە تۇتۇپ

سۆزلىرىنى ئىپتىئاتتى، جاۋابقا ئىپتىئەتتى، كۆڭلى تەسكىن تاپاتتى...

ئۇنىڭ يەنە بىر كۆڭۈل خۇشى مەھەللىسىدىكى ئەرشى بوۋاي ئىدى. بوۋاي تولىمۇ رايىش، گەپچى، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئايايدىغان، بولۇپمۇ تۇرسۇنغا باشقىچە مېھرى بىلەن قارايتتى. ھېچكىمدىن كۆرمىگەن خۇۋلۇقنى ئاشۇ بوۋايسىدىن كۆرۈپ كەلگەنىدى. ئەرشى بوۋاي تۇرسۇنغا ھەر كۈنى يېڭى چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بېرەتتى. تاتلىق - تۇرۇملارنى نەلەردىندۇر ئېلىپ كېلىپ ئۇنىڭغا بېرەتتى. شۇڭا تۇرسۇنمۇ ئەرشى بوۋايغا سۇۋۇنۇپلا يۈرەتتى. بولۇپمۇ ئاشۇ كۈندىكى مەنزىرە ئۇنىڭ يۈرىكىدە ئەبەدىي مۆھۈر بولۇپ بېسىلىپ كەتتى. چۈنكى، بۇ ئىشلارنى تۇرسۇن ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن، لېكىن ھېچكىمگە تىنالمىغان، ھەتتا تىنشىقىمۇ پىتىنالمىغانىدى.

شۇ كۈنى ئەرشى بوۋاي، ئاشۇ ئەسكى ئامبار ئۆيىدە شۇنچىلىك ئۈنسىز ئىگرىۋەتتىكى. پۇت - قولى ماغدۇرسىزلىنىپ ئورنىدا لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يىرىك ساقاللىرى جانسىز تىترەيتتى. قورۇق باسقان چىرايى تېخىمۇ قورۇلۇپ، كىشىنىڭ ئىچىنى سىيرىلدۇرگىدەك ئېغىر تىناتتى.

— ھايۋانلار... نائەھلىلەر... — بوۋاي تولىمۇ بىچارە ھالدا ئاشۇ سۆزنى تەكرارلايتتى، ئۇنىڭ دېمىقى ئېچىشىپ ئىچىنى بىر نەرسە ئارامسىز تاتىلايتتى، ۋۇجۇدىدا بىر پارچە ئوت لاۋۇلداپ كۆيەتتى، قولىدىكى بىر سىقىم توپىنى كۈچەپ مەجىتتى.

— ھايۋانلار... نائەھلىلەر... — ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىدىن يانغان غەزەپلىك نۇرلار، بۇ ئەسكى كۈلبىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلرىغىمۇ ئالا قويمىي سىڭەتتى. ھەر بىر نەرسىگە — ئەسكى توقۇما، ئارغامچا پارچىلىرى، ياغاچ قوزۇق، تۆشۈك داس - چېلەكلەر... ئىشقىلىپ، بوۋاينىڭ بۇ ئامبىرىدا بارلىكى تەئەللۇقاتى ئۇنىڭ نەزەرىدىن ساقىت بولمىدى. ئەپسۇس، بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرالمىدى. ئەكسىچە تېخىمۇ غەش قىلىپ يەلكىسىنى غايەت زور بىر قورام تاش

بېرىلگەن. ئەتىگەندىن كەچكىچە ئىككى ئاۋارە مالىنى يېتىلەپ ئېتىز قىرلىرىنى چىڭداشتىن بۆلەك ئىشى يوق. مومسىمۇ مۇشۇ كۈنلەردە تازا نورمالسىز بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. ھېلى ياشلىقىدىكى ئىشلارنى ھۇزۇرلىنىپ سۆزلەپ كۆلۈپ تېلىقىپ كەتسە، تۇرۇپلا ياشلا تۇل قالغان كۈنلىرىدىكى غېرىبلىق، مەسكىنلىكنىڭ دەردىنى ئېيتىپ قار - يامغۇر تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. تۇرسۇن بۇنداق چاغدا مومسىغا يا تەسەللى بېرىشىنى، يا بۇنىڭغا لايىقىدا ئىپادە بىلدۈرەلمەي بىر ھازا پارقراپ تۇرغاندىن كېيىن، ھېلىلا ئېتىزدىن ئېلىپ كەلگەن ماللىرىنى ھەيدەپ يەنە قورۇدىن چىقىدۇ. ماللارنىڭ ئوتلاتقىلى ئېلىپ مېڭىلغانلىقىنى كۆرگەن موماي شۇندىلا جىمىقىدۇ. دېمىسىمۇ مومايغا ھەقىقەتەن قېرىلىق يەتتى. بىر ئۆمۈر جىرىك - جىرىك ئۆتكەن ئايال ھازىر قويغان - تۇتقىنىنى بىلمەيدىغان، تاماقنىڭ تۈز - تەمىنى تېتىيالمىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ئىشلار بىلەنغۇ تۇرسۇننىڭ پەرۋايى پەلەك، شۇغىنىسى مومسىنىڭ ئۆزى چۈشەنمەيدىغان گەپلەرنى تولا قىلىشى ئۇنىڭغا بەكلا بىسەرەمجان، ھارغىنلىق ھېس قىلدۇراتتى.

4

مەھەللىنىڭ ئايغىدىكى قۇملۇق تۇرسۇننىڭ ئەڭ كۆڭۈللۈك ماكانى. ماللىرىنى توغراقلىققا قويۇۋېتىپ، ئۆزى خالىيىراق بىر يەرنى تېپىپ قىيىسىياتتىدە، خىيالىدا كىرمىگەن ئوي، چىقىمىغان دۆڭ قالمايتتى. توپ - توپ چىغ ئارىسىدىن ئۈركۈپ چىققان توشقانلارغا قاراپ:

— قاچماڭلار، گېپىمگە قۇلاق سېلىڭلار... — دەپ يالۋۇرۇپ كەتسىمۇ بۇ جانئوارلار پارتىلىداپ قېچىپ بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولاتتى. ۋىزىلداپ كەلگەن قۇملۇق چاشقىنى، پاتمىچۇق، ئوق يىلان، كەسلەنچۈك... لەرگىمۇ كۆڭۈل ئىزھار قىلىپ ئۈلگۈرەتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالىدىغان پەقەت ئاشۇ رايىش چۈمۈللىلەر ئىدى. دەيدىغىنىنى دەپ بولغاندا خالىسا ئۇلارنى يولغا سېلىپ قوياتتى. كۆڭلىدىكى سۆزلىرى تۈگىمىسە، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توراپ، تۈرلۈك يوللار بىلەن كۆڭلىدىكى يوشۇرۇن

باسقاندەك بولۇپ، ئۇنىڭسىزمۇ ئېگىلگەن قەددى تېخىمۇ مۇكچىيىپ، پېشانىسىنى يەرگە ئۇرۇپ تۇرۇپ ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى.

— ھايۋانلار... نائەھلىلەر...

بوۋاينىڭ كۆزىدىن، جاۋغىيىدىن ئاققان سۇيۇقلۇق ساقلىدىن ساقىپ ئالدىدىكى توپىغا سىڭەتتى. ئۇنىڭ سىقىلغان يۈرىكىدىن تارقالغان ئاغرىق پۈتۈن سەزگۈلىرىگە تەسىر قىلىپ قىزارغان كۆز جىيەكلىرى لازا سۈركىگەندەك ئېچىشاتتى. بۆرتۈپ چىققان قوۋۇز سۆڭەكلىرى ئاققان ياشلىرىدىن پارقراپ پىغانلىق نالىلىرىگە مۇڭ بولۇپ توختاۋسىز لىپىدايتتى. ئۇنىڭ تىنىقى بارغانچە ئېغىرلىشىپ روھى چىقىپ كەتكەندەك ھالەتتە ئۆزىنىڭ نەدە، نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى سېزەلمىگۈدەك ھالسىزلىق ئىچىدە ئىگرايتتى. پۈتۈن تاپقان - تەرگەن دۇنياسىنى ئوغرىلاپ كەتكەن نائەھلىنىڭ يەتمىش پۈشتىنى قويماي قارغايىتى. ناھايەت، بوۋاينىڭ بايلىقى بارى - يوقى 830 يۈەنلا پۇل ئىدى، بۇنى گەرچە بايلىق دېگۈچىلىكى بولمىسىمۇ، بوۋاينىڭ نەزىرىدە شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى، نەچچە ساراي سالىسىمۇ يېتەتتى. چۈنكى، بوۋاي مۇشۇ پۇلنى يىغقۇچە ئاشۇ نەچچە ساراينىڭ پۇلنى يىغقۇدەك جاپانى بېشىدىن ئۆتكۈزگەندى، ئۇنىڭ قىسىلمىغان بوينى مۇشۇ پۇلنى يىغقۇچە قىسىلدى، سارغايىمىغان چىرايى مۇشۇ پۇلنى يىغقۇچە زەپىران بولدى...

يۈرىكىنىڭ زىڭ قىلىپ ئاغرىشى بوۋاينى ئېسىگە كەلتۈردى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۆزىنىڭ ئامباردا تۇرغانلىقىنى بىلدى. ئالدىدىكى تۇرسۇنغا قاراپمۇ قويمايتتى. تۇرسۇنمۇ خۇددى ئۆزى يالغۇزدەك تۇشىشىز تۇراتتى. بوۋاي ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇپ ئۇرۇنۇپ باقتى، لېكىن تۇرالمدى. يانلىرىنى سىيلاپ باقتى، تايىنىپ تۇرغۇدەك بىرەر نەرسە چىقمىدى. ئۇنىڭ ياشلىرى قۇرۇپ تۈگىگەن بولۇپ، تىلىمۇ گەپتىن قالغاندەك باياتىنى شۇرلاشلارمۇ يوقالغاندى. بىراق، ۋۇجۇدىدىكى ئاچچىق نەپەت بارغانچە كۈچىيىپ ھېچ ئاراملىق بەرمەيتتى. ئۇ يانپىشىنى سۆرەپ ئىشىك يېنىغا بېرىپ، كېشەككە

ئېسىلىپ تەستە ئورنىدىن تۇردى.

ئەرشى بوۋاينىڭ ئۆيى مەھەللىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىگە جايلاشقان، ئەتراپى چىتلاق بىلەن قورشىلىپ تۇرغان ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى ئېغىز ئۆي، بىر ئەسكى ئامبىرى بىلەن كۆزگە چىلىقىپ تۇراتتى. ھويلا ئىچى تېرەك ۋە باشقا مېۋىلىك دەرەخ بىلەن خېلىلا ئارامبەخش كۆرۈنەتتى.

ئىككى ئېغىز ئۆي بولسا خېلىلا كۈنرىغان بولۇپ ئۈستى - ئۈستىگە بېرىلگەن سۇۋاقلار چۈشۈپ ئۆي ئۇلىغا يېرىم كۈنۈس شەكلىدە يۆلىنىپ تۇراتتى. بەلكى رېمونت قىلىنمىغانغا بىر نەچچە يىل بولغاچقا، يامغۇر يالاپ چۈشۈرۈۋەتكەن ئۆگزە گىرۋەكلىرىگە قارىغان كىشىمۇ بىر خىل تۇيغۇغا كېلىپ قالاتتى. بۇ ئۆيلەردىن ئالتە - يەتتە قەدەمچە نېرىدا بوۋاي كىرگەن ئامبار تۇراتتى. ئۇنى ئامبار دېگەندىن كۆرە چالما كېسەك دۆۋىسى دېگەن تۈزۈكرەك قىلاتتى. بۇ ئامبارغا كىرگەن كىشى ھېلىھەم ئۆي دېگەن ئاتاقنى يوقاتماي كېلىۋاتقانلىقىغا ھەيران قالاتتى.

تۇرسۇننىڭ مومىسىنىڭ دەپ بېرىشىچە مۇشۇ ئەرشى بوۋاي ياش، قىران چاغلىرىدا يىگىتلەرنىڭ سەر خىلى، نوچىلىقتا يۇرتقا تۇۋرۇك بولغۇدەك ئەركەككەنمىش. شۇغىنىسى يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاشۇ نوچىلىقلار ئورنىغا بايامقەدەك ئورنىدىنمۇ تۇرالغۇدەك ئاجزلىق ئالماشقاندى. ھازىر بۇ ئۆيلەردە ئەرشى بوۋاي، كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالغان مومىيى بىلەن بىللە ياشايتتى.

بوۋاي تاش ئېسىۋالغاندەك ئېغىرلاشقان قەدەملىرىنى تەستە سۆرەپ ئامباردىن چىقىپ ئۆيگە كىردى. كۆز ياپرىقىدەك سارغايغان چىرايى، خۇنۇك كۆزى مۇردىدەك كۆرۈنەتتى، تۇرسۇنمۇ ئۇنىڭ سايسىدەك تۇشىشىز ئەگەشتى. بوۋاينىڭ سۇس تىترەك ئولاشقان پۇت - قولىلا ئۇنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، قەدىناسىنىڭ يېنىغا ئەكىردى.

ئىچكىرىكى ئۆيىنىڭ سۇپىسىدا، توزغاقلرى چىقىپ قالغان تۆشۈكلەرگە ماز تىقىپ توختاتقان قۇراق تەككىنى بېشىغا قويۇپ موماي ياتاتتى. ئۆي تاملىرىغا بىر نەچچە ياغاچ قوزۇق قېقىلغان بولۇپ، قوزۇقلاردا

كەمزۇل - بەلباغ ۋە ئىككى - ئۈچ جۈمبۇ ئېسىقلىق ئىدى. ئۆي تەئەللۇقاتمۇ شۇنچىلىك ئاددىي ھەم يوق دېيەرلىك بولۇپ، سۇپىدا ئىككى پارچە كىگىز، كىگىز ئۈستىدە يوغان بىر ساندۇق تۇراتتى. تۇرسۇن، بايام بوۋاي ئوغرىغا بېرىپ قويغان 830 يۈەن پۇلغا شۇنچە ئاھ ئۇرۇپ كەتكەنگە قارىغاندا ساندۇقتىكى دەپنە - دۇنياسمۇ تايىنلىق ئىكەنلىكىنى ئويلاپ ئۈلگۈردى. ئاياغ شەپسىنى سەزگەن موماي بېشىنى كۆتۈردى.

— ھايال بولۇپ قالدىغۇ؟ — سورىدى موماي ئەتراپىنى سىيلاشتۇرۇپ بوۋايى خورما ئۇرۇقىدا ياساپ بەرگەن تەسۋىسىنى ئېلىۋېتىپ.

— ھېچ ... ھېچنېمە، ئۆزۈمچە ئايلىنىپ كەلدىم، — بوۋاي ئۆزىنى قانچە تۇتۇۋېلىشقا تىرىشىمۇ ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتەپ چىقۇۋاتقان پىغانى، كۆزلىرىگە لۆمەمدە ياش كەلتۈردى. ھېلىمۇ ياخشى، موماينىڭ كۆزى ياخشى كۆرمىگەچكە بوۋاينىڭ كۆز بېشىنى پەرق ئېتەلمىدى.

— ئاۋازلىرى باشقىچە چىقىدىغۇ، بىرەر كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچرىمىغانلا؟

— ياقەي، ئەتىگەندە سەل شامال دارىپ قالغاندەك قىلغاندىم، ھېلى ئوڭشىلىپ قالمەن. ئانىسى، مەن سىلگە نوقۇت شورپىسى سېلىپ بېرەي، كېچە ئەكەلگەن تۆشمۇ بار، ئىچىپ بىر تەرلىنىپ باقسىلا، باشلىرىڭ قايدىغانلىرى قالسا ئەجەب ئەمەس، — بوۋاي ئەتەي گەپنى بۇراپ، مەشكە قازان ئاستى. تۇرسۇن تۈگۈلگەنچە مۈشۈكتەك پۇشۇلداپ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇراتتى. بوۋايمۇ، مومايمۇ يانلىرىدا شۇنداق بىرسىنىڭ بارلىقىغا پەرۋامۇ قىلىشماي ئۆز ئىشلىرى بىلەن ھەلەك ئىدى.

— قېرىغانلىرىدا خىزمەتلىرىدە بولالمىدىم، — موماي شۇنداق دېگەچ كۆز بېشى قىلىشقا باشلىدى.

— نېمىلەرنى دەيدىغانسىلە، — بوۋاي ئەمدى ئۆزىنى خېلىلا تۇتۇۋېلىپ مۇرەببەسىگە تەسەللى بېرىشكە باشلىدى، — ئىككىمىز نەچچە يىللىق قەدىناسلار، بىر - بىرىمىزگە يات كۆزدە قاراش بىزگە ياراشمايدۇ، ئانىسى.

— باياتىن كۆزۈم سەل ئىلىنىپ قاپتىكەن،

بۇۋىخەلچەم چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ، — موماي يەنە كۆز بېشى قىلىشقا باشلىدى، — رەھمەتلىك قىزىم بولغان بولسىمۇ قېرىغاندا مۇنچە قىيىنلىق كەتمەستۇق. — رەھمەتلىكنىڭ گېپىنى قىلمىسىلا، روھىي قورۇنۇپ قالمىسۇن، — بىچارە بوۋاي ئاغزىدا شۇنداق دېگەن بىلەن، كۆڭلىدە، قىزىمىز چۈشلىرىگە قانداق كىردى، نېمە قىلىۋېتىپتۇ، دەپ يىپىدىن - يىڭىنىسىغىچە سورىغۇسى كەلدى، بىراق قېرى مەزلۇمنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ سۆزىنى ئىچىگە يۇتتى.

بوۋاي پۇلنىڭ ئوغرىلانغانلىقىنى مومايغا ئېيتىمىدى. بۇنى ئېيتىپ موماينىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلىشنى خالىمىدى. بىر - بىرىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ھەر بىر تىنىقلىرىدىن سېزىۋالغۇدەك چۈشىنىشىپ كېتىشكەچكە ھەر بىرىنىڭ كۆڭۈل سىرلىرى ھامان بىر - بىرىگە ئايان ئىدى. موماي، بوۋاينىڭ كۆڭلىنىڭ يېرىملىقىنى سەزگەن بولسىمۇ، كۆيۈۋاتقان ئوت ئۈستىگە ياغ قۇيماسلىق ئۈچۈن ئارتۇق گەپ - سۆز قىلماي تەسۋىسىنى سىيرىشكە باشلىدى. بوۋاي قازانغا سالىدىغاننى سېلىۋېتىپ، كۆڭلىدىكى دەردىنى بىردەم بولسىمۇ ئۇنتۇش ئۈچۈن بۇلۇڭدىكى ياغاچ يەشكىنى مەشكە يېقىن ئەكىلىپ، بىر پارچە پالاسنى ئېتىكىگە ياپقاچ، يەشكىتىن جۇۋالدۇرۇز، ئىنچىكە تېرە يىپ قاتارلىق نەرسىلەرنى چىقىرىپ، پۈتەي دەپ قالغان جۈمبۇنى تىكىشكە باشلىدى. تۇرسۇن ئەرشى بوۋاينىڭ نېمە قىلىدىغانلىقىنى بىلەتتى. چۈنكى، ئىلگىرى بوۋاي بۇ ئىشلارنىڭ زىر - زەۋىرىنى قويماي ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەرگەن.

بۇ دەل كەچ كۈز مەزگىلى ئىدى، سوغۇق ئادەمنىڭ گەجگىسىنى خېلىلا قورۇيتتى.

ئېتىز - قىرلار قىشلىق ئۇيقۇسىغا مۇگدەيتتى. ئەمدى قۇشلارنىڭ يېقىملىق ناۋاسى، پادىچىنىڭ مۇڭلۇق نەي ئاۋازى نەلەرگىدۇر غايىب بولغانىدى. قوناق شاخلىرىنى يىغىۋېلىشقا ئۈلگۈرەلمىگەن دېھقانلار تۇشمۇتۇشتىن قول تىقىپ ئىشلىشىۋاتاتتى. ھەممە ئائىلىنىڭ ھويلا ۋە ئۆگزىلىرى سامان - مەنگەن بىلەن لىق تولغان بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ

تەكشۈشنى ئۆگىتىپ قويۇشنى سورايتتىكەن. دادا، ئوغللىدىكى بۇ سەبەبى ئىنتىلىشنى كۆرۈپ قەلبى سۆيۈنۈش ئىچىدە شادلىناتتىكەن، شۇڭا قولدىكى ھۈنەرنى ئوغلغا قويماي ئۆگەتكەنكەن.

ئەرشى بوۋاينىڭ تەككەن جۇمبۇلىرى شۇنچىلىك سىپتا ھەم چىرايلىق بولۇپ كىشىلەرنىڭ قولغا چىقىپ قالسا ئىختىيارسىز ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراپ كېتەتتى. بۇ جۇمبۇلار يا ئات - ئېشەكنىڭ بوينىنى يېغىر قىلمايتتى، يا ئېغىرلىق قىلمايتتى. بوۋاي جۇمبۇ تەككەندە، مومىيى يېنىدا ئولتۇرۇپ يىڭنە ئىشى قىلامدۇ، ئاش - تاماق ئېتەمدۇ ھامان بوۋايغا كۆڭۈلدىكىدەك سۆھبەتلەرنى قىلىپ مۇھەببەتلىك تۇرمۇشنىڭ قەنتىنى چاققۇزاتتى.

ئەرشى بوۋاينىڭ دېيىشىچە، مومىيى بىلەن بىر ئۆيدە ياشاپ كېلىۋاتقانغا 50 يىل بوپتۇ، ئائىلە تۇرمۇشىدا ئەر - ئاياللارنىڭ «غاز - غۇز» بولۇپ قېلىشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا بۇ ئىككىسىنىڭ ئېغىزغا ئالغۇدەك ئازارلىشىپ قالغانلىقىنى ھېچقايسىسى ئەسلىيەن ئەلمەيدىكەن. بولۇپمۇ ياشنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ ئۇلارنىڭ مۇھەببىتىمۇ شۇنچىلىك كۈچىيىپ كېتىپتۇكى، ئىككىسى بىر - بىرىنى بىردەم كۆرمىسە ئىزدەپ چىقىپ كۆرۈشىدىكەن.

ئەرشى بوۋاي ياشلىقىنى ئەسلەپ شۇنداق دېگەندى. بىر چاغلاردا ئۇمۇ نەۋقران يىگىت ئىكەنتۇق. بوي - بەستى بەھەيۋەت، كۈچتۈڭگۈر. دەرەخلەرنىمۇ «يىلتىزى بىلەن يۇلۇۋەتكۈدەك» قارامكەنتۇق. ئۇ چاغلاردا بوۋاي يۇرت يىگىتلىرىنىڭ ئالدى، توي - تۆكۈن، مەشرەپلەردە سورۇننىڭ بېشى ئىكەنتۇق. مەيلى قانداقلا ئىشتا بولسۇن كۈچىنى خار قىلىپ يۈز تاپقاچقا، ھازىرمۇ (گەرچە كۈچتىن قالسىمۇ) ھامان ياشلىقىدەك باشقىلارغا يېلىنىشى، ياردەم سوراپ شاپائەت تىلەشنى نومۇس دەپ بىلىدۇ. شۇڭا ئائىلىسىدە چىش كولىغۇدەك نەرسە قالمىغان چاغدىمۇ، مومىيى بىلەن بىر - بىرىگە كۆڭۈل ئېيتىشىپ، نۆۋىتىدە ساپ ھاۋامۇ ئىنسانغا ئوزۇق بولىدۇ دېگەندەك، روھى ئوزۇقلار بىلەن كۈنلىرىنى بەھۇزۇر ئۆتكۈزۈشەتتى. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشتىن

قىشلىق ئوزۇقى بىلەن بىللە مال - چارۋىلارنىڭمۇ غېمىنى قىلىپ بولۇشقاندى. يازچە شېرىن - شېكەردەك نېمەتلەر بىلەن تىلى يارغان باغدىكى دەل - دەرەخلەر ئەمدى ئىگە - چاقسىز موساپىردەك غېرىبىسىنى تۇراتتى. ئاخىرقى ياپراقلارمۇ شېخىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيىمىغاندەك لەيلەپ يەرگە چۈشەتتى. كەچ كۈز، ئەتىگەنلىرى نېپىز مۇز تۇتۇپ، بۇ يىل قىش سوغۇقنىڭ راۋۇرۇس بولىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. ئېتىز - قىرلاردىكى ئەمەن، يالپۇزغا ئوخشاش ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۈشۈگەن غوللىرى، دۈمچىيىپ ئولتۇرۇپ ياشلىقىنى ئەسلەۋاتقان مويىسىپتەك كۆرۈنەتتى. جانغا لەززەت بېرىدىغان ئېتىز ناخشىلىرى ئاڭلانمايتتى. كۆككە قارىسىڭىز ھەممە ئۆيلەرنىڭ مورىلىرىدىن تولغىنىپ چىقۇۋاتقان ئىس، ئەتراپقا قارىسىڭىز قاقشال بولغان دەرەخ، داڭگاللىق ئېتىز، مانا بۇ، كەچ كۈزنىڭ بۇ يۇرتقا بەرگەن مەنزىرىسى.

ئەرشى بوۋاينىڭ تۇرسۇنغا دېيىشىچە جۇمبۇچىلىق - ئاتا مەراسىم ھۈنەرى ئىكەن. ئۇ بۇ ھۈنەرنى توققۇز يېشىدا ئۆگەنگەن بولۇپ ھازىرغىچە قىلىپ كېلىۋېتىپتۇ، «ئاتاڭنىڭ ھۈنەرنى خار قىلما» دېگەن ئەقىدە بويىچە، بوۋاي بۇ ھۈنەر بىلەن ساق 60 يىل شۇغۇللىنىپ كەلدى. بۇ جەرياندا ئۇ ھېچبىر بايلىققا ئېرىشەلمىگەن بولسىمۇ، ئۆزىگە ھالال نان تېپىپ بەرگەن، باشقىلار ئالدىدا بويۇن قىسىندۇرمىغان بۇ ھۈنەردىن رازى ئىدى.

جۇمبۇچىلىق كىرىملىك ھۈنەر بولمىسىمۇ، باشقا ھۈنەرلەرگە ئوخشاش ھۈنەرنى قەدىرلىگۈچىگە ھۆرمەت كەلتۈرىدىغان ھۈنەر ئىكەن. بوۋاينىڭ دېيىشىچە، دادىسىنىڭ زورلىشى بىلەن ئەمەس، دادىسىنىڭ يۇرت ئىچىدىكى شۆھرىتى بىلەن مۇشۇ ھۈنەرگە كىرىشكەنكەن، چۈنكى ئۇنىڭ دادىسىنى كىشىلەر، مۇشۇ ھۈنەرنى بولغاچقىلا ھۆرمەتلەپ «قاسىم جۇمبۇچى» دېيىشىدىكەن. ئەينى چاغدا بۇنداق ھۆرمەت تۇيغۇسى ئۇنىڭمۇ ھەۋىسىنى قوزغىغانىكەن. شۇڭا كىچىككەن تۇرۇپ دادىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋېلىپ بىگىزلىرىنى تالىشىپ، جۇمبۇ

ئالماشتۇرۇپ پۇللۇق ھۈنەرلەرنىڭ ئەھلى بولۇپ قالدى. بىراق بوۋايغا بۇنداق قىلىش ئاتىسىغا ئاسىيلىق قىلغان بىلەن تەڭ. ئۇ قانداقلا ئىشى بولسۇن، مەيلى ھەممە ئادەم ئاسماندا ئۇچسىمۇ ھامان ھۈنەرنى خار قىلمايتتى. ئادەملەر يەر يۈزىدە ھايات كەچۈرسىلا ھۈنەرنىمۇ خارلانمايدۇ، دەپ ئۈمىدلىنەتتى.

بوۋاي بۇ ھۈنەرنى بىلەن پۇل تاپمىدى يۈز تاپتى. مۇشۇلا بوۋايغا يەتكۈچە بايلىق. مۇشۇلار بوۋاينىڭ مەڭگۈلۈك شادلىقى، ئۇ ئالدىغا كەلگەن ھاجەتمەنلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىپ بەرگىنىگە رازى بولۇپ ئۆتتى.

ئۇنىڭ پۈتۈن ئەقىدىسى ئۆز ھۈنەرنى ئەل - يۇرت ئالدىدا قەدىرلىتىش. مانا بۇ ھەقىقىي ئىنسانىي بۇرچ. ھەقىقىي ھايات ناخشىسى. بىر زامانلاردا بوۋايمۇ دادا بولغان، بىرەر بالغا ئەمەس، ئالتە بالغا دادا بولغان. بىراق، بالىلارنىڭ بۇ دۇنيادىكى كۈنى تولىمۇ قىسقا بولدى. بەشى كەينى - كەينىدىن قازا قىلىپ پەقەت بۇۋىخەلچەم دېگەن بىر قىزى ئەي بولۇپ قالدى. مىڭ ئەپسۇس بۇۋىخەلچەممۇ 14 يېشىدا ئاتا - ئانىسىنى ئوتنىڭ ئىچى ھەم تېشىدا كۆيدۈرۈپ ئۇ دۇنياغا كەتتى.

ھاياتلىقىدا پەرزەنت پىراقىدا پۇچىلىنىپ ئۆتۈش بۇ ئىككى بىچارىگە تەقدىر ئوخشايدۇ، ئۇلار پەرزەنت دەردىدە لەختە - لەختە بولغان يۈرەكلىرىگە بىر - بىرىگە بولغان مۇھەببەتلىرىنى مەلھەم قىلىپ سۈركىدى. بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى موۋاينىڭ كۆزىگە ئاق چۈشۈپ قالدى. بۇ ئىش بوۋاينىڭ يۈرىكىنى قۇرتتەك غاجدى. ئۆزى سۆيگەن ئادەمنىڭ قۇياش نۇرىدىن ھۇزۇرلىنالمىغانلىقىغا ئۆكۈندى، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك ئازابلاندى. ئۇ، موۋاينى دوختۇرغا ئېلىپ بارغانىدى، 3000 يۈەن ئەكىلىشىنى ئېيتتى، بۇ گەپتىن بوۋاينىڭ بېشىغا چاقماق چۈشكەندەك بولدى. 3000 يۈەن! بوۋاي ئۆمرىدە بۇنداق پۇلدىن نەچچىنى خەجلىگەندۇر. بىراق ھازىر يوق، ئەمدى بۇنچىلىك پۇلنى نەدىن تاپسۇن؟ بىرەردىن قەرز ئالسۇنمۇ؟ ياق!!! بۇنىڭغا

قىسنىپ قالغان داد - پەريادىنى يۇرتتىكىلەر بىرەر قېتىممۇ ئاڭلاپ باقمىغاچقا، بەزىلەر «بۇ قېرىنىڭ ئوغرىلىقىچە سېتىپ يەيدىغان ئالتۇنى بار» دېيىشەتتى. ئويلاپ باقساق بۇ گەپلەرمۇ ئورۇنلۇقتەك. يا بىرەر پەرزەنتى بولمىسا بۇ قېرىلارنىڭ، بوۋاينىڭ ھېچكىمدىن ياردەم سورىماي، كىشىلەرنىڭ قىلغان ياردىمىنى «ماڭا خەير - ئېھسان كېرەك ئەمەس، مەنمۇ بىر ئەركەك» دەپ قېرىلىقىغا تەن بەرمەيدىغان پەيلىنى كۆرگۈچى چوقۇم يوشۇرۇن كىرىمى بار، دەپ ئويلايدۇ. دە، بىراق، ئەرشى بوۋايغا بۇ گەپلەر تۈزلۈك تائامدەك تۇيۇلۇپ بۇنداق سۆزلەرنى ئاڭلاپ قالسا تۆت پۈتى ئۆرە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ يەتمىش پۇشتىنى قويماي تىللايدۇ. شۇڭا ھەممەيلەن بوۋاينىڭ ئالدى - كەينىدە بۇنداق گەپ قىلىشتىن ئېھتىيات قىلىدۇ. بۇ ئىككى قېرىنىڭ ھۆكۈمەت بەرگەن ياردەم پۇلىدىن سىرت جانلىرىغا جان، كۆڭۈللىرىگە مەدەت بېرىدىغان مۇھەببەتلىك ئەقىدە ھەم مەنىۋى ئوزۇقنىڭ بارلىقىنى ئويلىمىسا كېرەك.

بوۋاينىڭ جۇمبۇچلىق ھۈنەرى بار. توغرا، ئۇ ئىشنى پۇختا قىلغان بىلەن ئاشۇ جاپالىق ئەمگىكىنىڭ مېۋىسىنى ئالدىغان ئادەم بولسا بولىدۇ. مېڭىر جاپادا پۈتتۈرگەن مېلىنى بازار كۈنلىرى ئاپىرىپ بىر كۈن كەچكىچە ئولتۇرسا ئاران بىر ياكى ئىككىنى ساتالايتتى. ئىز پۇلغا ساتسۇنمۇ مەيلى، ئون يۈەن دەپ، بەش يۈەن ياكى ئۈچ يۈەنگە دېسىمۇ بېرىۋېتەتتى. ئۇنى ئالدىغانلارمۇ ساپلا چاپانغا تاپسا ئىشتانغا يوق بىچارىلەر ئىدى. ھازىر ھەممە ئادەملەر تىراكتور، ئاپتوموبىلغا ئېرىشۋاتسا، ئېشەك ھارۋىنى پەقەت شۇنداق چىقىش يولى تاپالمىغان بىچارىلەرلا ئىشلىتەتتى. شۇڭا بوۋاي ئالدىدا سارغىيىپ تۇرغانلار بىلەن باھا تالاشماي دېگىنىگە بېرىپ، ھۈنەرنىڭ ھۆرمىتىنى قىلغانلىقىنىڭ خۇشاللىقىغا چۆمەتتى.

ئەپسۇس، ھازىر جۇمبۇچلىقنىڭ بازىرى كاسات. چۈنكى، جۇمبۇ بولغان بىلەن ئېشەك ھارۋىسى كۈندىن - كۈنگە ئازلاۋاتسا، جۇمبۇنى ئەكىلىپ تىراكتور بىلەن كومباينىڭ بويىغا ئېسىپ قويغىلى بولامدۇ؟ ئىلگىرىكى بەزى جۇمبۇچى، تاقچىلار ھازىر كەسىپ

بوۋاينىڭ بويىنى قاتتىق قىسىلدى. ھەر ئېھتىمالغا قارشى تۆت تەڭگىنى نېرى قويماقچى ئۇشايماق قىلاتتى. دوختۇرلار مومىيىنىڭ كېسىلىگە 3000 يۈەن ئەمەس، بوۋاينىڭ يۈرىكىنى سورىسىمۇ ھېچبىر ئىككىلەنمەي بەرگەن بولاتتى... بوۋاي ھەرقانچە ئويلاپمۇ پۇلنىڭ ئامالنى قىلالماي پۇچىلاندى. ئاخىر «ئۆزۈم ھايات تۇرۇپ، مومىيىنى كىشىلەر ئالدىدا <كور> دېگەن ئاتاققا قويامدىم، بۇنى ساقايتقىلى بولىدىغان كېسەلگەنغۇ؟!» دەپ ئويلاپ قولىنى كۆيدۈرمەيدىغان پۇلنىڭ ئامالنى تاپتى.

ئەمدى بوۋاي كېچىنى - كۈندۈزگە ئۇلاپ ھۈنرىنى ئىشقا سالدى. بازار كۈنىنىلا ساقلاپ تۇرماي، ھەر كۈنى جۇمبۇللىرىنى بازارغا ئاپاردى. گاھى كۈنلىرى بامداتتا چىقىپ كەتسە خۇپتەندە كىرىپ بەش - ئون يۈەنلىك ئوقەت قىلاتتى. گاھدا بىر پۇغۇلۇقمۇ ئوقەت قىلالماي بېشىنى ساڭگىلاتقىنچە قايتىپ كېلەتتى. بوۋاي ئوقەت قىلغان پۇلنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى تۇرمۇشقا ئىشلەتسە، قالغان قىسمىنى ئامباردىكى ساپال كوزىغا سېلىپ كۆمۈپ قويۇپ يىغدى. ئۇ، يىغىۋاتقان پۇلنى مومايدىن پىنھان ساقلايتتى. بىر كۈنلەر كېلىپ پۇل 3000 يۈەن بولغاندا بىراقلا چىقىرىپ مومىيىنى بىر خۇش قىلماقچىدى. بوۋاي پۇلنى كوزىغا سېلىپ كۆمگەچ بۇ گەپلەرنى تۇرسۇنغا دەپ، ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈپ كېتەتتى. بىراق... ئۇنىڭ جاپالىق ئەمگىكىنىڭ مېۋىسى ئوغرىلىنىپ كېتىلدى. بۇ ئىشنى قانداقمۇ مومىيىغا دېگىلى بولسۇن؟ ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق، مۇشۇنداق نادامەت بۆشۈكىگە بۆلۈنۈپ ھەسرەتلىك تىنىقلار بىلەن كۈن ئۆتكۈزسۇنمۇ؟ بوۋاي ئۈنسز يىغلايتتى. ئۇ، موماينىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرەتتى، بىراق ئۆز كۆڭلىنى بەزىلەپمەيتتى. نادان، دۆتلۈكىگە يىغلايتتى. ئۇنىڭ يىغىسىنى پۇلغا ئېچىنىپ دېگەندىن كۆرە، يەنە قاچان شۇنچىلىك پۇل يىغىپ بىچارە مومىيىنى دوختۇرغا ئېلىپ بارغىچە مۇشۇنداق قاراغۇلۇق ئىچىدە ئۆتەدىغانلىقىنى ئويلاپ يىغلايتتى. ئەرشى بوۋاينىڭ پۇلنى ئېنىقلا ھەرەك ئوغرىلىغانىدى. بۇنى تۇرسۇن ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن بولسىمۇ،

بۇنداق ئىشنى پەقەت ئۇنىڭلا قىلىدىغىنى ئېنىق. ئاشۇ ئىش بولۇپ ئۇزاق ئۆتمەي تۇرسۇننىڭ كۆڭلىگە مېھرىلىك تۇيغۇلىرى بىلەن ھارارەت ئاتا قىلىدىغان ئەرشى بوۋايمۇ، ئۇنىڭ مومىيىمۇ كەينى - كەينىدىن يورۇق ئالەمدىن كەتتى. شۇنداق قىلىپ تۇرسۇننىڭ تۇرمۇشىدىكى يەنە بىر كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرىدىغان كىشىسى يوق بولدى. ئۇ بۇنىمۇ قارىلغانچىلىك كېتىشىگە جۈنەپ باقتىمۇ، ئاخىرى مەرەكەنىڭ سەۋەبىگە تاقاپ ئۆزىدىكى دىل يارىسىغا مەلھەم تاپقانداك بولدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ مەرەكە ئىچىدە «خەپ...» دەپ غۇم ساقلاپ يۈردى. ئاشۇ كۈندىكى ئېتىز بېشىدىكى ماجىرادا تۇرسۇننىڭ مەرەكە قول سېلىشىدىمۇ بۇ ئىشنىڭ تەسىرىنى يوق دېگىلى بولمايتتى.

تۇيۇقسىز مەرەكەنىڭ ھۈنەر ئۆگىنىشىگە كەتكىنى ئۇنىڭ ئېسىگە كېلىپ قالدى. ئەرشى بوۋايمۇ ھۈنەرۋەن ئىدىغۇ، مەرەكەمۇ شۇنداق ھۈنەرنى ئۆگىنەرما؟ مېنىڭچە ئۇ سودىسى بولمايدىغان بۇنداق ھۈنەرنى ئۆگەنمىسە كېرەك، چۈنكى، ھازىر ھەممە ئادەم ئېشەك ھارۋىسى بىلەن خوشلاشتى. ئۇنداق ئاقماق ھۈنەرنى ھۆكۈمەتمۇ ئادەم ئاۋارە قىلىپ ئۆگىتىپ يۈرمەس؟ بەلكىم زامانغا لايىق بىرەر ھۈنەرنى ئۆگەتسە كېرەك...

تۇرسۇن قۇم دۆۋىسىگە ئوڭدا يېتىۋېلىپ ئاشۇنداق ئايىغى چىقىمىس خىياللىرىنى قىلىپ، كەچ بولۇپ كەتكىنىنى تۇرمايتتى. قورسىقى تويۇپ يېلىنلىرى چىڭقىلىپ، كىيىدۈرۈپ قويغان خالتىغا پاتماي قالغان چاغىل ئۆچكىسىگە قاراپ، ئۆزىنىڭ قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنى ھېس قىلىپ ئۆيى تەرەپكە ماللىرىدىن بۇرۇن چاپاتتى. ئۆيگە كەلگەندىن كېيىنمۇ مومىسى ئىلگىرىكىدەك تۇجۇپىلەپ ئەتكەن تاماقلارنى بىلەن ئەمەس، ئوڭ - تەتۈر كوتۇلداشلىرى بىلەن ئۇنى كۈتۈۋالاتتى. موماي كۈندىن - كۈنگە ئاجىزلاپ كېتىۋاتاتتى. ھازىر تۇرسۇنغا ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەكلىرىمۇ نەلەردە قالدى، ئاغزى بېسىقماي ئۆزىنىڭ ياشلىقىدىكى چىرايلىقلىقى، يىگىتلەرنىڭ

ئۆزىنىڭ ئالدىنى توراپ ئاراملىق بەرمەيدىغانلىقى، يەنە كىملىرىنىڭدۇر ئۆگزىسىگە چالما تاشلاپ ئاۋارە قىلىدىغانلىقى... توغرىلۇق تۈگمەس پارىڭى بىلەن ئۇنى ھاردۇرۇپ ئۇخلىتىپ قوياتتى. تېخىمۇ چاتاق بولغىنى مۇشۇ كۈنلەردە مومسى ئىشىك ئالدىغا چىقىۋېلىپ، ئۆتكەن - كەچكەنلەرنى، ھەتتا كىچىك بالىلارنىمۇ «ئانا... ئاتا... دادىسى...» دەپ ئالتاغىل توۋلاپ، ئاراملىق بەرمەيدىغان بولۇۋالدى. بۇنىڭغا تۇرسۇن ھېچنېمە دېيەلمەي، كۆزلىرىنى ياغ سالغان چايدەك پارقىرىتىپ تۇرغىنى تۇرغان ئىدى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن ئادەملەر كېلىپ، موماينى داۋالاتقىلى بازارغا ئېلىپ كېتىشتى. ئۆيدە تۇرسۇن يالغۇز قالدى. تۇرۇپلا مومسىنىڭ كېتىشىگە، ئىلگىرىكىدەك يۇرتىغا قارلىغاچلارنىڭ قايتىپ كەلمەسلىكىگە ئۆزى سەۋەبچى ئىكەنلىكىدىن دەپ، ئىچى ئۆرتىنەتتى. شۇڭا ئۇ كىمگە يېقىنلاشسا شۇ ئادەمنىڭ بۇ يۇرتتىن يوقلىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ھەممە ئادەمدىن ئۆزىنى قاجۇرىدىغان بولۇۋالدى. قولۇم - قوشنىلار كىرگۈزگەن تاماقلارنىمۇ يۈرەكلىك ئولتۇرۇپ يېيەلمەي، قىسىلىپ - تىقىلىپ يۈرۈپ يەيتتى. گەپ قىلغانلارغىمۇ بېشىنى تىقىۋېلىپ يېنىدىن ئۇنىسىز ئۆتۈپ كېتەتتى. باشقىلار:

— مومسىغا چىدىمىغان يېرى بار... — دەپ ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىشاتتى، ھېسداشلىق قىلىشاتتى. لېكىن تۇرسۇن بۇنداق ئويلىمايتتى. ئۇنىڭچە مومسىنىڭ كەتكىنى بەكلا ياخشى بولغانىدى. بولمىسا ئۇنىڭغا ئاراملىق بولمايتتى. بۇرۇنلاردا ئۇ مومسىغا قەۋەتلا ئامراق ئىدى، قوينىدىن چىقمايتتى. قاچان مومسى شۇنداق تولا سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى، شۇنىڭدىن باشلاپ مومسىغا ئۆچ بولۇپ قالدى. ئۇ ئانىسىنى ئۇنتۇپ كەتكىلىمۇ ئۇزاق بولدى. چۈنكى، شۇنچە يىللاردىن بېرى مۇشۇنداق بىر ئانىسىنىڭ بارلىقىنى ئويلاپمۇ چىرايىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيتتى. يېزىلىق ھۆكۈمەت باشتا ئۇنى مومسى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتمەكچى بولدى. بۇنىڭغا قانداق سەۋەبلەر توسالغۇ بولدى، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشنى قوشنىلىرىغا تاپشۇرۇپ، ئۇنى يەنە

ئائىلىسىدە قالدۇرۇپ قويدى. بۇنىڭغا تۇرسۇن قەۋەتلا خۇش ئىدى. جاغىل ئۆچكىسىنىڭ يېلىنىغا خالتا كىيىدۇرۇپ قويمايلا، ئوغللىقىنىمۇ ئېلىپ قويماستىن باققىلى ئېلىپ چىقاتتى. ئوغلاق ئانىسىنى خالىسا ئېمىپ، خالىسا قىيغىتىپ يۈرەتتى. تۇرسۇن ماللىرى بىلەن ئۆيىدىن ئۇپۇق مەڭزى قىزىرىشىغا غىپىدە چىقىپ كەتسە، كۈندۈزى خىلۋەت جايلاردا ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، ماللىرىنى بېقىپ، كەچ كىرىشىگە ئۆيىگە شىپىدە كىرىپ، قوشنىلىرى ئەكىرىپ قويغان تاماقنى يەپلا، تۈگۈلۈپ ئۇيقۇغا كېتەتتى، ئۇنىڭ مۇشۇنداق تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلىقىغا خېلى كۈنلەر بولغانىدى.

5

بىر كۈنى چۈش مەھەل بولسا كېرەك، تۇرسۇن دەرەخ سايىسىدا راھەتلىنىپ ئۇخلاۋاتقاندى، سۆڭىكىگە تەگكەن تىپىكتىن چۆچۈپ ئويغاندى.

— نېمە، كېچىچە يەر ئاغدۇرغان ئۆكۈزدەك ئېزىلىپ ئۇخلاپ كەتتىڭ ھاراملىق، مىڭنى توۋلسا ھە دېگۈدەك زۇۋانىڭمۇ چىقمىدى، — ئۇنىڭ ئالدىدا كەنت مۇدىرى ساتتار سەپرا چىرايىدىن مۇز ياغدۇرۇپ ھۆرىپىپ تۇراتتى.

— نىم... نىم بولدى ساتتار دادا... — بالىنىڭ ئاغزىدىن شۇ گەپ چىقىشى بىلەن ساتتار يەنە تىل سالىدى.

— ئاناڭنىڭ... بولدى ساقلاندى ھارمى، قاغىرام ئىسسىقتا سەن شۇمنى ئىزدىمىگەن يېرىم قالدى، — ساتتار شۇنداق دېگەچ ئاچچىقتا تۇرسۇننىڭ يانپىشىغا يەنە بىرنى تەپتى، — يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن سەن گۈيىنىڭ بالىسىنى ئىزدەپ ئادەم كەپتۇ. يا مەكتەپتە ياخشىراق ئوقۇمدىڭ، يا بىرەر ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىدىڭ. مۇشۇ جىننىڭ نەسلى چىشقاق ئۆچكەڭنىڭ كەينىدە، قۇيرۇقىنى كەسكەن قانجۇقتەك سوڭۇلداپ يۈرۈيسەن... — ساتتار مۇدىر بىر ياقىتىن تىللاپ، بىر ياقىتىن تۇرسۇننى تارتۇشلاپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى.

— نە... نەگە بارىمىز ساتتار دادا؟ — تۇرسۇن دەماللىققا ساتتارنىڭ سۆزلىرىنى چۈشەنمەي

قورقۇمىسراپ سورىدى.

— ئاناڭنىڭ يېنىغا ...

— ئانام ئاغ... ئاغرىق تۇرسا...

— ئاغرىقلىقىنى بىلىمەن ئاناڭنىڭ، — ساتتار

شۇنداق دېگەنچە قوي. — ئۆچكىلەرنى تۇرسۇنغا

قوشۇپ ئالدىغا سېلىپ ماڭدى، — بېشىغا بالا شۇم،

يا كۆتىنى ئاغرىتىپ تۇرغان ئانىسى ئىگە بولمىغان، يا

بارار. — كېلەر يېرىنىڭ تايىنى يوق لىڭتاسما ئىگە

بولمىغان بۇ ساقلاندىغا... — ساتتار ئاشۇنداق گەپلەر

بىلەن تۇرسۇننى كەنت ئىشخانىسىغا ئېلىپ ماڭدى.

تۇرسۇن ساتتارنىڭ كىملىرىنى شۇنداق تىللاپ.

قارغىنىنى چۈشەنگەندەك بولسا، گام كىملىكىنى

ئويلاپ تېگىگە يېتەلمەي، ئالدىدا شاپاشلاپ ماڭدى.

ئۇلار ئىشخانىغا كىرگەندە، تۇرسۇن ئىلگىرى بۇ

مەھەللىدە كۆرۈپ باقمىغان ئىككى ئادەم ئولتۇراتتى.

تۇرسۇن ئۇلارغا يېتىرقاپ قارىدى.

— سىلەر دېگەن بالا مۇشۇ شۇ، — ساتتار

ئۇلارغا تۇرسۇننى كۆرسەتتى، — ماللىرىنى باققىلى

ئېتىز بېشىغا چىقىپ كېتىپتەن تېپىپ كەلگىچە سەل

ھاياللىشىپ قالدۇم. تۇرسۇن بالام، بۇلار يېزىلىق

ھۆكۈمەتتىن كەلگەن باشلىق تاغلىرىڭ. ئۇلار

موماڭنىڭ دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغىنىنى بىلىپ، سېنىڭ

قارانچۇقسىز قالغىنىڭدىن ئەنسىرەپ ئالاھىدە يوقلاپ

كەپتۇ، — شۇ تاپتا ساتتارنىڭ باياتىنى شىردەك

ھۆرىيىپ تۇرغان تۇرقىدىن ئەسەرمۇ قالمىغاندى.

— ھوي، بۇ تېخى كىچىك بالىكەنغۇ، —

ئولتۇرغانلاردىن بىرى ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ

تۇرسۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ قولىدىن تۇتۇپ يەنە

ئورنىغا قايتىپ ئولتۇردى. بۇ چاغدا تۇرسۇن ئۆزىنىڭ

ئاشۇ ناتونۇش ئادەمنىڭ تىزىدا ئولتۇرۇپ قالغىنىنى

بىلىپ دەماللىققا تەنلىرى قورۇنغاندەك قىلدى يەنە

قانداقتۇر بىر ئىللىقلىق تومۇرلىرىدا شورۇلداپ

ئاققان دەك بولدى.

— شۇنداق، شۇنداق بۇ تېخى كىچىكلا بالا، يا

مەكتەپتە ياخشى ئوقۇيالمىدى، بىرەر ھۈنەرگە تۇتۇپ

بېرىلى دېسەك يېشى كىچىك. بىزە چوڭ بولسا دەپ

ساقلاپ تۇردۇق، — ساتتار شۇنداق چۈشەنچە

بەرگەچ يەنە قوشۇپ قويدى، — ئالدىنقى كۈنى

ئۆزىنىڭ ئاپىسى بىلەن ئالاقىلەشتۈك.

— ھە، قانداق بولدى؟ — سورىدى يەنە

بىرەيلەن قولىدىكى تاماكىسىغا چاقماق چاقچاق.

ساتتار بىردەم بالغا، بىردەم ئەھۋال سوراپ

كەلگەنلەرگە قاراپ بىر نەچچە دەققە تۇرۇۋەتكەندىن

كېيىن ئاستا سۆزىنى داۋاملاشتۇردى.

— ئۇ مەزلۇمنىڭ كېيىن تەگكەن ئېرى ئىككى

بالىسى بىلەن ماشىنا ھادىسىسىدە قازا قىلىپ كېتىپتۇ،

شۇ ئىشلارنى ئاياغلاشتۇرۇپ كېلىدىغان بولدى، —

دېدى بىر خىل ئىچ ئاغرىتىش، ھېسداشلىق تۇيغۇسىدا

ئېغىر ئۇھسىنىپ. ئۇنىڭ سۆزلىرى يېنىدىكىلەرگە

ئازاب تۇيغۇسى ئاتا قىلغان بولسىمۇ، تۇرسۇنغا ئاشۇ

ھادىسىگە ئۇچرىغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ بىلەن

مۇناسىۋەتسىزدەك ھېچقانداق تەسىر قىلمىدى.

— دادامچۇ؟ — تۇيۇقسىز سورىدى تۇرسۇن

ساتتارغا قاراپ. تۇرسۇن بۇ سوئالنىڭ ئاغزىدىن

قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىگە ئۆزىمۇ ھەيران ئىدى.

ھازىرغىچە ئۇ، دادىسىنىڭ بارلىقىنى بىلىمۇ بىرەر

قېتىم خىيالغا كەلتۈرۈپ باققىنىنى بىلمەيتتى. شۇ

تاپتىكى سورالغان سوئالمۇ، ئىنسان تەبىئىتىدىكى

يوشۇرۇن تۇيغۇنىڭ تۇيۇقسىز پارتلىشى ئىكەنلىكىنى

ئۇ ئۆزىمۇ ھېس قىلالماي قالغانىدى. بۇنداق ھادىسە،

ئىنسان روھىيىتى ھېچقانداق تەييارلىقسىز، مۇدەھش

بىر ھالەتتە تۇرغاندا يۈز بېرەتتى.

— راست، ئۇنىڭ ئۆز دادىسىچۇ؟ — دەرھاللا

سورىدى تۇرسۇننى تىزىدا ئولتۇرغۇزۇۋالغان كادىر

جىددىي تەلەپپۇزدا.

— نەلەردە يۈرۈيدىكىن بىلىمدۇق ئۇ يېتىمكىنى —

دەپ ئىپادە بىلدۈردى ساتتار.

— بۇ قىزىق گەپقۇ، ئۇلار ئەينى چاغدا قانۇنلۇق

توي خېتى ئالغان بولغىتتى؟ — يەنە سورىدى كادىر،

تۇرسۇننى ئۆزىدىن سەل نېرىغا ئىتتىرىپ. چۈنكى

يوغانلا بىر بالىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇۋەرسە ئۇنىڭمۇ

ئۆزىگە تۇشلۇق ئېغىرلىقى باردە.

— قانۇنلۇق توي قىلغان، — دېدى ساتتار

ئۆزىنى ئاقلىغاندەك، — توي خېتىنىمۇ يېزىلىق

ھۆكۈمەتتىن ئالغان، كېيىن ئۈزلەشكەندىمۇ يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن ئۈزلەشكەن.

— ئۇنداق بولغاندىكىن، يېزىلىق ھۆكۈمەتتە ئۇنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىنىڭ ئادرېسى، كىملىك نومۇرى بولىدىغۇ. شۇ بويىچە سۈرۈشتۈرسەڭلار بىردەمدىلا تاپامسىلەر، — دېدى كادىر يىگىت چۈشەندۈرۈپ.

— راست شۇنى ئويلاشماپتۇق دېسە... — ساتتار بۇقىنىڭكىدەك قات - قات پاتىڭنى قاشلاپ ئوڭايىسىزلىقىنى يوشۇردى.

كادىرلار ساتتارغا بىر مۇنچە ئىشلارنى تاپىلاپ كېتىپ قېلىشتى. ئەمدىكى ئىشلارنى يۈرگۈزۈش ساتتارنىڭ زېمىنىگە يۈكلەنگەندى. كادىرلارنى يولغا سېلىپ قويغان ساتتار، تۇرسۇننىڭ كۆتۈگە كېلىشتۈرۈپ بىرنى تەپتى.

— ھۇ بېشىمغا بالا ھارمى شۇم، بىمەنە ۋاقىتتا ھاڭگا ئېشەكتەك، تېپىپ قويۇپ ئىگە بولمىغان داداڭ نېمە ئېسىڭگە كېلىپ قالدى دەيمەن؟ — ساتتارنىڭ بۇ سوئالغا تۇرسۇن گۆشىيىپ تۇرۇپ جاۋاب قايتۇردى. بۇنىڭ ئەڭ ياخشى چارە ئىكەنلىكىنى ئۇ ئوبدان بىلەتتى. شۇنداق قىلمايمۇ نېمە ئامالى بار، يا بەرگۈدەك جاۋابى بولمىسا؟!

تۇرسۇننىڭ يېتىم قوزىدەك شۈمىشىپ تۇرۇشىغا قاراپ، ساتتارنىڭ يۈرىكىنىڭ بىر يەرلىرى «چىمىدە» قىلغاندەك بولۇپ، بالىنى ئاستا باغرىغا باستى.

— مۇشۇ دۇنياغا تۆرىلىپ قالغىنىڭدىن بۆلەك سەندە نېمە گۇناھ بار بالام، — دېدى دېمىقنىڭ ئېچىشىنى ئالغىنى بىلەن ئۇۋۇلاپ بېسىپ تۇرۇپ — ئەتە - ئۆگۈن ئاناڭ دېگەن شەپشەكمۇ كېلە قېنى...

بالا ساتتارغا ھېسسىياتسىز، پەرۋاسىز مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇراتتى. ساتتار ئۇنىڭغا قاراپ ئويلىنىپ قالدى. «بۇ بالىنى دەلتە - ئاڭقاۋمىكىن دېسە، ئەقلى - ھوشى جايىدا. لېكىن قىلغان قىلىقلىرى، ماڭغان - تۇرغىنى گومۇشلاردىن پەرقى يوق. ھەي... ئانىسى كەلسە ئۇنىڭغا نېمە قىلار؟ دادىسىنى تېپىپ بەرسەك، دادىسى ئۇنىڭغا نېمە قىلىپ بېرەر؟!... شۇلارنى كۆرسە

ئۆزگىرىپ قالارمىكىن...»

دېمىسىمۇ ئاتا - ئانا بولسا قانداق بولىدىغانلىقىنى، بولمىسا قانداق بولىدىغانلىقىنى تۇرسۇن بىلمەيتتى. ئۇنىڭدا بۇلارنى بىلگۈدەك، ھېس قىلغۇدەك ئەقىل - ئىدراكىمۇ كەمچىل، ئەدناسى يوق ئىدى. مۇشۇ كۈنگىچە مومىسى بىلەن ئەرشى بوۋايلا ئۇنى «ۋاي بالام...» دەيتتى، لېكىن ئۇلار ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ئەمەس.

«ئاتا - ئانا ئەسلى قانداق بولار؟ ئۇلار مېنىمۇ، يېلىنى چىڭقىلىپلا تۇرىدىغان چاغىل ئۆچكە، ئوغلىقىنى ئەمدۈرگەندەك ئەمدۈرۈپ باقارما؟ ھېلىقى چاغدا مەھەللىسىدىكى يەمەشنىڭ سالپاڭ قۇلاق ئىتى، چاغىل ئۆچكىنىڭ ئوغلىقىغا ئېتىلغاندا، ئاشۇ چاغىل ئۆچكە بالىسىنى قۇتۇلدۇرىمەن دەپ، ئۇچلۇق مۇڭگۈزلىرى بىلەن ئىتتى ئۇسۇپ قاچۇرغاندەك، مېنى بوزەك قىلغانلارنىڭ ئەدىپىنى بېرەرما؟...»

تۇرسۇننىڭ ئۆزىدەكلا ساددا، تۇتامسىز خىياللىرى بىرىنىڭ كەينىگە بىرى ئۇلىنىپ چىقۇپىرەتتى. ئاخىرى نېرىپلىرى ھېرىپ، بېشى چىڭقىلىپ، كۆزلىرى ئېلىشىپ، جاۋغىيىدىن شىلمىسىمان سۇيۇقلۇق سرغىشقا باشلىغاندىلا قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنى ھېس قىلىپ ئەتراپىغا ئەلەڭلەپ قارايتتى.

تۇرسۇننىڭ كۆز ئالدىدا بىپايان قۇملۇق سوزۇلۇپ ياتماقتا. قۇملۇقتىن ئەسكەن ئىسسىق شامال، ئۇنىڭ مېس رەڭ چىرايىنى ئىللىق سىيلايتتى. تەبىئەتنىڭ مېھرىلىك ئەرەكلىتىشىدىن بۆلەك ئارامبەخشلىك كۆرمىگىلى ئۇزاق بولغان بالا، شۇ تاپتا ھاياجان ئىلكىدە يىراقلارغا نەزەر تاشلايتتى. تۇيۇقسىز، يىراقتىن كۆرۈنگەن ئالۋۇن ئىچىدىن ئاجايىپ - غارايىپ بەتەشەرە مەخلۇقلار تولغىنىپ، تۈرلۈك قىياپەتلىرى بىلەن پەيدا بولۇپ خىرىس قىلىپ، ھەر تەرەپكە نەرە تارتاتتى. ئاشۇ مەخلۇقلار، ئاسماندا ئۇچۇۋاتقان، يەردە ئۆمىلەۋاتقان ھەرقانداق ئۇچار قۇش، جان - جانىۋارنى، ئادەملەرنى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئانىسى، مومىسى، ئەرشى بوۋاي، يەنە مەرەكلەرمۇ بار بولۇپ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى دەم

تارتىپ يۇتاتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە، ئۇنىڭ كۇھقايتەك ئاغزىغا كىرىپ كېتىۋاتقىنى ھەممىدىن كۆپ قارلىغاچ ئىدى. بۇ مەنزىرە ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى ھاياجانلىق تۇيغۇلىرىنى نەلەرگىدۇر چۆرۈپ تاشلىدى. ئۇ ۋەھشى مەخلۇققا تاشلانماقچى بولاتتى، شۇغىنىسى ئۆزىنىڭ تولىمۇ ئاجىز، ئامالسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ تولغىناتتى... ئۇ ياۋايى مەخلۇقلار بىلەن ئېلىشىپ بولالماي ھالىدىن كەتتى. پۈت - قولى ماغدۇرسىزلىنىپ، قوللىرىنى قالايمىقان پۇلاڭلاتقانچە جايدا ئولتۇرۇپ قالدى...

تۇرسۇن ئاغرىپ قالغانىدى. پېشانىسىدىن مونچاقتەك تەرلەر سرغىپ قۇراق تەككىسىگە سىڭىپ كېتەتتى. ئۇ، كېسەللىكنىڭ، بىتاپلىقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۆزىدىكى بۇ نورمالسىزلىقنى ھېس قىلىپ چۈشەنگۈدەك تۇيغۇمۇ كەم ئىدى. گاھدا مۇشۇنداق ئەلەڭ - سەلەڭ بولۇپ، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن، نېمىلەر شىپا قىلىدۇكى يەنە ئەكسىگە كېلىپ قالاتتى. بۇلارنىڭ ئادەم بەدىنىدىكى فىزىيولوگىيەلىك ئالامەتلەرنىڭ قالايمىقانلىشىشى تەسىرىدىن كېلىپ چىقىدىغان كېسەللىك ئىكەنلىكىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن؟ ئۇ ئاشۇنداق چۈش بىلەن ئويغا قىلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياتقاندا، قوشنا ئايال بىر چىنە ئاشنى ئېلىپ كىردى. ئۇ ئاشنى شىرەگە قويۇپ بالىنىڭ تولغىنىپ ياتقىنىغا قاراپلا بىر نورمالسىزلىقنى سېزىپ، بالىنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى.

— ۋاي خۇدايم، ماۋۇ بالىنىڭ ئوت - كاۋاپ قىزىپ كەتكىنى... ئايال شۇنداق دەپلا سىرتقا چاچتى.

ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. تۇرسۇن خېلى ياخشى بولۇپ قالدى. مەجەزى يوق كۈنلىرى قوشنىسىنىڭ ئۆيىدە ياتقاندى، مانا سەللا ئېسىگە كېلىپ، قانچە تۇتقىنىغا ئۇنىماي يەنە زەي پۇراپ تۇرىدىغان ئۆيىگە چىقۇۋالدى.

6

كەنت مۇدىرى ساتتار ئۇنىڭ «بېشىنى سىيلىغان» غىمۇ خېلى كۈنلەر بولدى. ئاشۇ كۈنى گېپى

بولۇنغان ئانىسى بىلەن ئاتىسىنىڭ ھازىرغىچە ھېچبىر دېرىكى يوق. دېرىكى بولسىمۇ ئۆزىنىڭ نېمە دەپ، قانداق قىلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇ ئاتا - ئانىسىنىڭ چىرايىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيتتى. ئاتا - ئانىسى بولسا بەلكىم باشقا بالىلاردەك تەييار تاماققا، چىرايلىق كىيىملەرگە ئىگە بولار، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن نېمە ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىدۇ؟ سۇدا بېلىقتەك ئەركىن ئۈزەلمەدۇ؟ قانات چىقىرىپ ئاسماندا قۇشتەك ئۇچالامدۇ؟... دېگەن خىيال كالىسىغا كېلىشىگە، ئۆزى ئۆلتۈرۈپ قويغان قارلىغاچ كۆز ئالدىغا كېلىپ، قارلىغاچتەك ئۇچالامدۇ؟... دېگەننى ئويلاپ، ئىچ - ئىچىدىن ئۇھسىنىدى. دېمىسىمۇ ھەرقانچە ئاتا - ئانا بولغاندىمۇ سۇدا بېلىقتەك ئۈزەلمەيدۇ، قارلىغاچتەك ئاسماندا پەرۋاز قىلالمايدۇ، لېكىن ھاياتلىقنىڭ، تۇرمۇشنىڭ مېھرى - مۇھەببەتلىك لەززىتىنى، ئاتا - ئانىنىڭ ئىللىق قوينىدا يايىرىشنىڭ ھۇزۇرىنى، بۇ بىچارە بايقۇش ھېس قىلالماقچى، ئاشۇنداق بىمەنە خىياللارنى قىلاتتى.

تۇرسۇن مەيلى نېمىلەرنى ئويلىمىسۇن، كۈندىلىك تۇرمۇشى يەنە شۇ بىر خىل تۈز سىزىقتا، ھېچقانداق توسالغۇسىز داۋام قىلىۋاتاتتى. لېكىن، يېقىنقى كۈنلەردىن مەھەللىسىدىكى بالىلارغا ھەم ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىغا باشقىچە تەرزىدە، باشقىچە تۇيغۇدا قارايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ مۇشۇ قاراشلىرى، كۆزىتىشلىرى شۇنچىلىك يوشۇرۇن ھەم سىرلىق ئىدى. ئۇ ئاشۇ كۈنى يېزا كادىرلىرى ھەم ساتتار مۇدىر ئالدىدا دادىسىنى تۇيۇقسىز تىلغا ئالدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى، بىرەرسىدىن «بىر كۈنلىرى دادامنى سورايىمەن» دېگەننى، ھەتتا دادىسىنىڭ بارلىقىنىمۇ خىيالغا كەلتۈرمەيتتى. شۇ كۈنى نېمە بولدى، دادىسىنىڭ گېپىنى قىلىپ قالدى. لېكىن بۇ ئۇنىڭ «مانا دادامنى تېپىپ بېرىڭلار!» ياكى «مەن دادامنى ئىزدەيمەن!» دېگىنى ئەمەس، بىراق شۇنداق بىر ھادىسە يۈز بەردى، خالاس.

تۇرسۇننىڭ بالىلىقى، ئۆسمۈرلۈكى ئاتىسىز، ئانىسىز ئۆتتى. ئۇنىڭ شۇنداق ئۆتكىنى مەھەللىدىكى ھېچكىمنىڭ دىققىتىنى تارتىمىدى. ھېچكىمنىڭ

مەكتەپتىن يانغاندىمۇ گاھى بالىلارنى ئاتا - ئانىلىرى بىلەن قايتسا، گاھلىرى توپ - توپ بولۇشۇپ، قىيا - چىيا قىلىشىپ قايتىشاتتى. تۇرسۇن بۇ ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسىنى قىلىپ باقمىدى. ئاتىسىنىڭ بويىنىغا مىندۈرۈپ باققىنىنى بىلمەيدۇ. مەتوسكىلىقتا ئولتۇرغۇزۇپ كوچا ئايلىنىدىغانلىقىنى تېخىمۇ بىلمەيدۇ. ئانىسىمۇ ئۇنىڭغا ماڭىزىدىن بىرەر نەرسە ئېلىپ بەرگىنىنى ئەسلىيەلمەيدۇ. تۇرۇپلا ئۇنىڭمۇ ئاشۇ بالىلاردەك قىلىپ باققۇسى كەلدى. دادىسى بولغان بولسىمۇ، بويىغا مەنەلىسىمۇ (ھازىرغۇ چوڭ بولۇپ قالدى) مەتوسكىلىقتا ياكى تىراكتورلىرى بولسا ياندىشىپ، قۇچاقلاپ ئولتۇرۇپ باقار بولغىنىتى. ئانىسى بولسا، ئۇنى - بۇنى ئېلىپ بەر، دەپ دومىسايسا، ئانىسى ئېلىپ بېرە بولغىنىتى... ئۇ بۇ ئىشلارنى ھازىرغىچە ئويلاپ باقمىغىنىغا ھەيران قالدى. دېمىسىمۇ ھازىرغىچە ئويلىغۇدەك پۇرسەتنىڭ ھەم باش قاتۇرغۇدەك ئىشلارنىڭ سادىر بولمىغىنىدىن بولغانىدى.

«ئەسلىدە ئاتا - ئانىسى بولسا ياخشىكەن جۇمۇ؟...» دېگەن خۇلاسىنى يەكۈنلىدى تۇرسۇن.

7

يازنىڭ يەنە بىر چىرايلىق سەھىرى باشلاندى. كېچىچە چۈشىدە، ھاياتىدا كۆرۈپ باقمىغان دادىسىنىڭ قۇچقىدا ئەركىلەپ چىققان تۇرسۇن، چاپاق قايناپ تۇرغان كۆزلىرىنى يىرتىپ ئېچىپ، سىيىگىسى كېلىپ دوۋىسىنىڭ چىڭقىلىپ كەتكىنىنى ئۇنتۇپ، ئورنىدا ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتى...

چۈشىدە بىپايان قۇملۇقتا دادىسى ئۇنىڭ بىلەن بەكمۇ كۆڭۈللۈك قوغلىشىپ ئوينىدى. يۇمشاق قۇم ئۇلارنىڭ تېنىگە ئاجايىپ ھۇزۇر بېرەتتى. دادىسى ئېگىز بوي، قارىغان ئادەمنىڭ زوقىنى قوزغىغۇدەك ناھايىتى قاملاشقان ئىدى. ئۇ تۇرسۇننى بويىغا مىندۈرۈۋېلىپ، قۇم دوۋىسىنىڭ چوققىسىدىن پەسكە غۇلايتتى. بۇنداق چاغدا تۇرسۇن ئۆزىنى كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقاندەك، بۇلۇتلار يۈز - كۆزلىرىنى سۆيۈپ ئۆتۈۋاتقاندەك شادلىناتتى. ئەسلىدە دادىسى

تۇرمۇشىغا تەسىر كۆرسەتمىدى. ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭ بىلەن كارى يوق ئىدى. قوشنا - قولۇملار بىرەر چىنە ئىسسىق - سوغۇق تاماقنى، بىرەر - يېرىم ناننى ئۇنىڭغا بېرىشىدۇ. ھەممە ئىش ئەزەلدىن شۇنداق بولۇشى كېرەكتەك، ھەركىم ئۆز تىرىكچىلىكى بىلەن ئۆتۈپ كەلدى ھەم ئۆتۈۋاتىدۇ. بەلكىم بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق ئۆتۈشى مۇمكىن. خۇددى ئۆزى كۆرمىگەن دادىسى، مەرەك... لەرنىڭ بۇ يۇرتتا نەدىن، قانداق پەيدا بولۇپ، قانداق يوقالغىنىغا ھېچكىم ئېرەنشىمگەندەك، بىرەرسى چىش يېرىپ بىر نېمە دەپ باقمىدى. پەقەت مومىسى ئاغرىپ قالغانىتى، يېقىندىلا يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن ئادەم كېلىپ ئۇنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىپ قويدى. بۇغۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئۆز پۇقرالىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشى دېسەكمۇ، تۇرسۇننىڭ يالغۇز يېتىملىقىغا مەھەللىدىكىلەردىن ھېچكىم كۆڭۈلشەلمىدى. خۇددى ئۇنىڭ بۇ دۇنياغا تۆرىلىشى، كۆرىدىغان كۈنىنىڭ مۇشۇ ئىكەنلىكى پېشانىسىگە پۈتۈلگەندەكلا، ئاشۇ قوي - ئۆچكىلىرىگە ھەمراھ بولۇپ ئۆتۈۋاتاتتى. شۇنداق كۈنلەردە، تۇرسۇن ئۆزى ئەزەلدىن نورمال كېتىۋاتقان تۇرمۇش يولىغا، تاسادىپىي بىر بۇرۇلۇش ھاسىل قىلدى. ئەسلىدە ئۆزى غۇۋا بولسىمۇ ئەسلىيەلەيدىغان ئانىسىنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلغان بولسا يەنە مەيلىتى، شۇغىنىسى چىرايىنىلا ئەمەس، ئىسمىنىمۇ بىلمەيدىغان دادىسىنىڭ گېپىنى قىلىشى، باشقىلارغا ئەمەس، ھەتتا ئۆزىگىمۇ يورۇق ئاسماندا چاقماق چېقىلغاندەك بىر ھادىسە بولۇپ تۇيۇلدى.

ئۇ مەھەللىدىكى بالىلارغا، ئاتا - ئانىلىرىغا يوشۇرۇن دىققەت قىلىدىغان بولدى. گاھى ئاتلار كىچىكرەك بالىلارنى بويىغا مىندۈرۋالاتتى. سەل چوڭراقلىرىنى مەتوسكىلىتلارنىڭ ئالدى - كەينىگە ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ غۇيۇلداپ چېپىپ يۈرۈشەتتى. گاھى بالىلار ئانىسىغا قەغشلىق قىلىپ، ئۇنى ئېلىپ بەر، بۇنى ئېلىپ بەر دەپ جېدەل قىلاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئانىلىرى يا بالىلىرىغا شۇ نەرسىنى ئېلىپ بېرەتتى، يا بىر نېمەلەرنى دەپ بالىلىرىنى بەزلەيتتى.

تۇرسۇن ئىتتىك ئۇنىڭ بېشىغا قارىدى. مەرەك ياراشتۇرۇپ بادام دوپپا كىيۋالغانىدى. بۇ تۇرقىدىن ئۇنىڭ ئەيىبىنى بىلىپ كەتكىلى بولمايتتى، دېمىسىمۇ ھازىر ئۇنىڭ ئەيىبىنى سۈرۈشتۈرىدىغان ۋاقىت ئەمەستە.

— قايتىپ كەلدىڭمۇ؟ — سورىدى تۇرسۇن.

— ھەئە قايتىپ كەلدىم، — دېدى مەرەك ئۆزىنىڭ چوڭ بولۇپ كەتكەنلىكىنى پەش قىلغاندەك گەۋدىسىنى سەل كېرىپ قويۇپ، قارىغاندا ئۆتكەندە تۇرسۇن بىلەن جېدەللىشىپ قالغانلىقىنى كۆڭلىدىن پۈتۈنلەي چىقىرىۋەتكەندەك قىلاتتى، — ئاشپەزلىكىنى ئۆگەندىم. كېلەر ھەپتىدىن باشلاپ يېزىلىق مەكتەپتە بالىلارغا تاماق ئېيتىشنى باشلايمەن.

— تاماق ئېيتىشنى ئۆگەندىڭمۇ؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى تۇرسۇن.

— ۋاي ھەممە تاماقنى ئېيتىشنى ئۆگەندىم دېگەن، بۇنىڭدىن كېيىن سەنمۇ مەكتەپكە بېرىپ مەن ئەتكەن تاماقلارنى يەيسەن، — دېدى مەرەك خۇددى ئۆز ئاكىسىدەك مېھرى بىلەن.

— مەن ئوقۇمىسام مەكتەپتىكى تاماقنى قانداق يەيمەن؟ — تەئەججۈپتە سورىدى تۇرسۇن، بىرسى ھازىرلا ئۇنى مەكتەپ ئاشخانىسىدىن قوغلاپ چىقىرىدىغاندەك.

— ۋاي قورقمىغىنا، چۆمۈچ مېنىڭ قولۇمدا بولغاندىكىن ساڭا بىر قاچا ئاش بار توسۇق، — دېدى مەرەك بالىلىق چېغىدىن قالغان ئادىتى بويىچە، قولنىڭ دۈمبىسىدە بۇرنىنى ئېيتىپ، — مەن ئەتكەن تاماقنى بىرلا يېسەڭ ئېغىزىڭدا قالدۇ، ئۇستاملارنىڭ ھەممىسى شۇنداق دېگەن.

«ھەي قاندا بولا سەن مەينەتنىڭ...» دېگەننى كالىسىدىن ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ ئاغزىدىن چىقارمىدى تۇرسۇن. شۇنداقتىمۇ مەرەكنىڭ ئۆمرىدە پىياز ئاقلاپ باقمىغان تۇرۇپ، ئاشپەزلىكىنى ئۆگىنىپ كەلگىنىگە سەل ھەيران قالدى.

— ئانامنىڭ مېجەزى يوق دەپ ئاڭلايمەنغۇ؟ — سورىدى مەرەك تۇرسۇننىڭ مومىسىنى.

ئۇنىڭغا بەكلا ئامراقكەن ئەمەسمۇ. نېمىشقىمۇ دادىسىنىڭ ئۆزىنى بۇنچىلىك ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بىلمەي يۈرگەندۇ؟... تۇيۇقسىز ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا قارلىغاچلار توپ - توپ ئەگشكە باشلىدى. تۇرسۇن قارلىغاچلارغا ناھايىتى تەشۋىش ھەم ئېسەنگىرەشتە قاراپ، ھەر بىر ھەرىكەتلىرىگە نەزەر سالاتتى. بۇ ئۇماق قۇش نېمانچىلا يېقىملىق كۆرۈنىدىغاندۇر، ئادەمنىڭ بۇ چىرايلىق قۇشنى سىيلىغۇسى، سۆيگۈسىلا كېلىدىكەن... مەن مۇشۇ قۇشتىن بىرسىنىڭ جېنىغا زامان بولغاندەيمەنما؟... بۇ خىيال بىلەن تۇرسۇننىڭ بوغۇزىغا بىر نەرسە كەپلەشكەندەك بولۇپ يىغلىغۇسى كەلدى. دەل شۇ چاغدا تۇيۇقسىزلا كۆتۈرۈلگەن قۇملۇق بورنى «ھاپ...» قىلىپلا ئەگىپ يۈرگەن قارلىغاچلارنى يۇتۇۋېلىپلا يەنە شىپىدە توختىدى. تۇرسۇن بۇ تاسادىپى ھادىسىدىن نېمە قىلىشنى بىلمەي گاڭگىراپلا قالدى. يېنىدىكى دادىسىمۇ قارلىغاچلار بىلەن تەڭ غايىب بولغانىدى. ئۇ بىپايان قۇملۇقتا يەككە - يېگانە نېمە قىلىشنى بىلمەيمەن تېڭىرقاپ تۇراتتى...

دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلىپ كەتتى. بىر تۇرۇپ كۆرگەنلىرىنىڭ چۈش ئىكەنلىكىنى ئويلاپ كۆڭلى تەسكىن تاپقاندا بولسا، بىر تۇرۇپ چۈشە كۆرگەن دادىسىنى ئوڭىدىمۇ كۆرگۈسى كېلىپ قالدى. — ھەي توسۇق، ياخشىمۇسەن؟... — بۇ ئاۋازدىن تۇرسۇن ئېسىگە كېلىپ ئىشىككە قارىدى.

ئىشىك ئالدىدا مەرەك، مىلىكلىرى قىپقىزىل ئاپپاق چىشلىرىنى چىقىرىپ ھىجاراپ تۇراتتى.

— مەرەك ئاكا، — تۇرسۇن ئۆزىنى تۇتالماي مەرەكنىڭ ئالدىغا ئېتىلدى. بۇ ئۇنىڭ ھازىرغىچە مەرەكنى تۇنجى قېتىم «ئاكا» دېيىشى ئىدى. بۇنىڭ قانداق كۈچىنىڭ تەسىرىدىن بولغانلىقىنى ھەر ئىككىلىسى ئويلىشىپ قويۇشمىدى. شۇ تاپتا ئىككىلىسىنىڭ قەلبىدە، كۆۈشمىگىلى ئۇزاق بولغان قېرىنداشلارنىڭ تۇيۇقسىز ئۇچرىشىپ قالغىنىدەك ھېسسىيات كۈۋەجەيتتى. قارىماققا مەرەك بوي تارتىپ راۋۇرۇس چوڭ بولۇپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئەسلىدىنمۇ نۇرغۇن ئىشلارنى بىلەتتى، بۇ قېتىم تېخىمۇ كۆپ ئىشلارنى كۆرۈپتۇ.

تۇرسۇن ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئامراق بولۇپ قالدى. بەزى چەكتىن ئاشقان لاۋزا گەپلىرىگە بۇرۇنقىدەك «مومامغا دەيمەن...» دەپ پوپوزا قىلماي ئۆتكۈزۈۋېتىدىغان بولدى. مەرەكەمۇ ئۆزىنىڭ سۆزلىرىنى ئىستىياق بىلەن ئاڭلايدىغان قۇلاق موللىسىدىن بىرنى تاپقىنىغا خۇشال، بىرگە ئونى قوشۇپ، قولى ئىشتا، ئاغزى گەپتە سۆزلەپلا كۈن ئۆتكۈزەتتى. تۇرسۇنمۇ قورسىقىنىڭ كاپالەتكە ئىگە بولغىنىدىن خۇش بولۇپ، نېمە دېسەڭ دېمەسەن، دەپ ئاڭلاپ ئولتۇرىدىغان بولدى.

تۇرسۇن گاھى كۈنلىرى مەرەكەنىڭ زورلىشى بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالاتتى. ئىلگىرى ئامبار قىلىنغان بۇ بىر ئېغىز ئۆيىنى، ئاندا - مۇندا تۈزەشتۈرۈپلا ئۆي دېگەن ئاتاققا ئېرىشتۈرگەن مەرەكە، مەكتەپتىن بەرگەنمۇ يا ئىلگىرىكى ھۈنەرنى ئىشقا سالدۇمۇ، يەكپاي چىنە - قاچىلار، داس - چېلەك، ئۈستەل - ئورۇندۇقلار بىلەن خېلى ئىسكەتكە كىرگۈزۈپ قويغانىدى. ئېگىز - پەس تاختايلىرىنى قۇراشتۇرۇپ ياساۋالغان، ئۆيىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلىگەن كات، يانقان ئادەمگە خېلىلا ئازادلىك بېرەتتى. كۈنلارنىڭ «ئۆڭكۈر بولسىمۇ ئۆيۈڭ بولسۇن» دېگىنى مۇشۇ بولسا كېرەك، تۇرسۇننىڭ بۇ ئۆيگە مېھرى چۈشۈپ قالدى.

مەرەكە ئەسلىدىن شۇنداق كۆپ سۆزلۈك بولغىنىمىتى، يا شەھەرگە كىرىپ ھۈنەرگە قوشۇپ گەپ قىلىشنى ئۆگىنىپ كەلدىمۇ، كۈندۈزىلا ئەمەس، كېچىلىرى ئۇخلاۋېتىپمۇ جۆيلۈپ بىر نەرسىلەرنى دەيتتى. تۇرسۇن بۇلار بىلەن پەرۋايى پەلەك، ھە، دەپ قويۇپ ئۆزى بىلگىنىنى قىلىپ يۈرۈۋېرەتتى.

بۈگۈنمۇ تۇرسۇن مەرەكەنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالدى. مەرەكە يەنىلا بۇرۇنقىدەك ئاغزى بېسىقماي سۆزلەيتتى. مەرەكە نېمىلەرنى دەۋاتقان بولغىنىمىتى، تۇرسۇن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپلا مەرەكەنىڭ خىيالدا يوق سۆزلىرىدىن بىرنى سوردى.

— ھەئە، ئاغرىپ قالغان، شەھەرگە دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېتىشتى، — دېدى تۇرسۇن پەرۋاسزىلا.
— سەن كۆرگىلى بارمىدىڭما؟ — سوردى مەرەكە.

— ياق، بارمىدىم، — دېدى تۇرسۇن.
— مەن بېرىپ كۆرۈپ كېلەي، سەنمۇ بىللە بارامسەن؟ — يەنە سوردى مەرەكە.
— بولدىلا ئۆزۈڭ بېرىپ كېلە، مەن ماللارغا قاراپ تۇراي، — دېدى تۇرسۇن، بارسىلا مومسى ئېسىلىۋالدىغاندەك ئۆزىنى قاجۇرۇپ.

— بوپتۇ بارمىساڭ، مەن بېرىپ كېلەي، — مەرەكە «باشقا گەپ يوق» دېگەندەك قولىنى شىلتىپ قويۇپ ئۆيىدىن چىقىپ كەتتى. تۇرسۇن ئۇنىڭ ئالچاڭلاپ مېڭىشلىرىغا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، ئۆزىمۇ چۈشەنمىگەن بىر ھالەتتە بېشىنى چايقان قويدى.

دېگەندەك ئىككىنچى ھەپتىسى مەرەكە يېزىلىق مەكتەپنىڭ ئاشخانىسىدا، ئۆيى يىراق چۈشتە كېتەلمەيدىغان بالىلارغا بىر ۋاق تاماق ئېتىپ بېرىدىغان بولدى. بۇ چاغدا تۇرسۇن، مەكتەپتىكى بالىلاردىن تارتىنىپمۇ ياكى قاپقى يامان مۇئەللىملەردىن قورقۇپمۇ مەرەكەنىڭ يېنىغا كىرەلمىدى. دەسلەپتە مەرەكەمۇ ئۇنى مەكتەپ ئاشخانىسىغا ئەكرەلمەي ئۆزى ئەتكەن تاماقلاردىن ئېلىپ چىقىپ بەردى. تاماق ھەققەتەن ئوخشىغانىدى. راستتىنلا مەرەكەنىڭ قولىنىڭ تەمى باركەن. كېيىنكى كۈنلەردە مەرەكە، تۇرسۇننى سۇ توشۇپ بەر، كۆكتات ئاقلاپ بەر... دېگەنلەرنى باھانە قىلىپ يېنىغا ئاستا - ئاستا كۆندۈردى. تۇرسۇنمۇ جاغىل ئۆچكىسىنى ئوغلىقى بىلەن قېرى ساغلىققا قوشۇپ، ئېتىز بويىغا يۈگۈرمەيدىغان بولدى. ھازىر مەرەكە مەكتەپ ئاجرىتىپ بەرگەن بىر ئېغىزلىق ئۆيىدە تۇراتتى. تۇرسۇنمۇ ماللىرىنى ئەتىگەندە ئېلىپ كېلىپ، مەكتەپ كەينىدىكى توقايلىققا قويۇپ بېرىپ مەرەكەنىڭ يېنىغا چاپىدىغان بولۇۋالدى. قارىغاندا مەرەكە شەھەردە ھەققەتەن نۇرغۇن ئىشلارنى كۆرۈپ كەپتۇ (ئۇ

سۆزلەپ ئولتۇرسەن؟ — مەرەك شۇنداق دەپ
ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى.

— راست گەپ قىلە مەرەك، قارلىغاچ يەنە
قايتىپ كېلەمدۇ؟ — ئادەمنىڭ ئىچىنى
سىرىلدۈرگەندەك رەۋىشتە يەنە سورىدى تۇرسۇن.

— كېلىدۇ، كەلمەي نەگە بارىتى؟ — دېدى
مەرەك. «بۇ بىچارە يېتىمەك ئەقلىدىن ئېزىشقا
باشلىدىمۇ نېمە؟» دەپ ئويلىغان مەرەك، ئەمدى
تۇرسۇندىن سەل ئەنسىرەپ قېلىۋاتاتتى.

— ئاشۇ چاغدا مەن قارلىغاچ ئۆلتۈرگەندىن
باشلاپ، مەھەللىمىزگە قارلىغاچ قايتا كەلمىدى.
شۇنىڭ بىلەن داداممۇ، ئاپاممۇ، موماممۇ كەتتى.
باشقىلار، سەن قارلىغاچ ئۆلتۈرگەچكە مەھەللىمىزگە
قارلىغاچ كەلمەيدۇ، قارلىغاچ كەلمىگەندىكىن ئاپاڭ -
داداڭمۇ... ئىشقىلىپ كەتكەنلەر كەلمەيدۇ، دېگەن...

— ھە... — مەرەك ئەمدى بىر نەرسىنى
چۈشەنگەندەك بولدى، — كىچىككە تۇرۇپ
بەگىنىڭ خىيالىنى قىلىدىغان بىلكەنەنە، قارلىغاچنىڭ
كېلىش - كەلمەسلىكى بىلەن ئاپاڭ - داداڭنىڭ نېمە
مۇناسىۋىتى؟ كېلىدۇ. قۇش دېگەنمۇ ئادەمگە
ئوخشاش رىزقى نەگە چېچىلسا شۇ يەرگە بارىدۇ.
ئەتە - ئۆگۈن باشقا يەردىن يەيدىغان نەرسە تاپالمىسا
يەنە كېلىدۇ.

— نەچچە يىل بولدى قارلىغاچ مەھەللىمىزگە
كەلمىدى، شۇڭا...

— مەھەللىمىزگە قارلىغاچنىڭ كەلمىگەنلىكى مەن
دېققەت قىلماپتەن. بۇنىڭغا مەنمۇ بىر نېمە
دېيەلمەيمەن. بىزنىڭ مەكتەپتە مەخسۇس مۇشۇ ئۇچار
قۇش، ھايۋاناتلارنىڭ دەرسىنى ئۆتىدىغان بىر
مۇئەللىم بار، ئەتە سېنى يېنىغا ئاپىرىپ سوراپ بېرەي،
شۇ مۇئەللىم نېمە دەيدىكىن ئاڭلاپ باقايلى، — مەرەك
شۇنداق دەپ گەپنى يىغىشتۇردى.

— ئەرشى بوۋامنىڭ كوزىسىدىكى پۇلنى سەن
ئېلىۋالغان - ھە؟ — تۇيۇقسىز تۇرسۇن يەنە سورىدى، —
ئەرشى بوۋام سېنىڭ قىلغىنىڭغا چىدماي ئۆلۈپ كەتتى.
— يوق گەپنى قىلمىغىنە، — بۇ گەپنى ئاڭلاپ

— مەرەك، — تۇرسۇن ئاشۇ كۈنى مەرەك
شەھەردىن كەلگەندە ھاياجانلىنىپ كېتىپ «مەرەك
ئاكا» دېگەندىن بۆلەك ئۇنى قايتا «ئاكا» دېمەي
يەنىلا بۇرۇنقىدەك چاقىراتتى، — سەن دادامنى
كۆرۈپ باققانما؟

— نېمە؟ — مەرەكنىڭ كۆزلىرى چەكچىرەپ
كەتتى، — سېنىڭ داداڭ بارمىتى... ھە راست، داداڭ
بولۇشى كېرەكتىغۇ، مەن... مەن داداڭنى كۆرۈپ
باقمىغان جۇمۇ.

تۇرسۇننىڭ ئۈمىدكە تولغان كۆڭلى لاسسىدە
بولۇپ قالدى.

— داداڭنى باشقىلاردىن سوراپ باقمىدىڭما؟ —
مەرەك بۇ ئىشنى ئەمدى ھېس قىلغاندەك تۇرسۇنغا
باشقىچە تەرزىدە قاراشقا باشلىدى، — ئاپاڭدىن، ھە
راست ئاپاڭ يوق. موماڭدىن، يا قوشنىلاردىن.

— ياق، ھېچكىمدىن سورىمىدىم، — دېدى
تۇرسۇن ئېغىر ئۇھسىنىپ. نېمىشقىدۇر ئۆتكەندە
ساتتار مۇدىرلاردىن دادىسىنى سورىغىنىنى مەرەككە
دېگۈسى كەلمىدى.

مەرەك شۇندىلا نەچچە ۋاقىتتىن، خىيالغا كىرىپ
چىقىمىغان بۇ ئىشنىڭ، تۇرۇپلا تۇرسۇننىڭ كاللىسىدا
پەيدا بولۇپ قالغانلىقىغا ھەيران بولاتتى. «راستتە،
توسۇقنىڭ دادىسى بولۇشى كېرەكتىغۇ، ئۆزىنىڭ ئاتا -
ئانىسىغۇ كىچىك چېغىدىلا ئۆلۈپ كېتىپتەن (بىر
زاماندا تاغىسى شۇنداق دېگەن، ھازىر ئۇ تاغىسىمۇ
بارمۇ - يوق، بىلمەيدۇ). ئەمدى توسۇقنىڭ دادىسىنىڭ
بولۇشىغا كەلسەك، چوقۇم بولۇشى كېرەكتىغۇ؟...»
مەرەكنىڭ كاللىسىغۇمۇ تۈرلۈك - تۈمەن خىياللار بىر -
بىرىگە ئۇلىنىپ ئايىقى چىقمايۋاتاتتى. ئۇ شۇنداق
گاراڭلىق ئىچىدە ئۆزىنى تاپالماي يۈرگەننىڭ ئۈستىگە
تۇرسۇن يەنە بىر ئالتاغىل سوئال سورىدى.

— مەرەك قارلىغاچ يەنە قايتىپ كېلەرما؟
مەرەك دەماللىققا ئاڭقىرالماي ئۇنىڭغا قاراپ بىر
نەچچە دەقىقە تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، قانداق بېسىپ
كەتكەن ئالقىنىنى ئۇنىڭ پېشانىسىگە قويدى.
— ئەقلىڭ جايدىمۇ سېنىڭ، نېمە ئالجوقا

ئىسسىق بەلباغدا ياشايدۇ. ئەتىيازدا بۇ تەرەپكە كېلىپ، كۆزدە جەنۇپقا كېتىپ قىشنى ئاشۇ جايلىرىدا ئۆتكۈزۈپتۇ. قارلىغاچ ئىنسانلارنىڭ ئەڭ يېقىن دوستلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، زىيانداش ھاشارقاتلارنى يوقىتىپ، ئىنسانلارنىڭ زىرائەتتىن ھوسۇل ئېلىشىغا ياردەم قىلىدۇ. شۇڭا ئىنسانلار قارلىغاچلارنى ئۆزلىرىنىڭ ئايۋان - پېشايۋانلىرىغا ئۇۋا سېلىشىنى، شۇنداقلا ئۆزلىرى بىلەن بىللە ياشاپ ئۆتۈشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. شۇڭا قارلىغاچلار ئاساسەن ئىنسانلارنىڭ قوغدىشىغا، ئاسرىشىغا ئېرىشىپ كەلگەن...

— ئۇزاق بولدى قارلىغاچ مەھەللىمىزگە كەلمىدىغۇ؟ — سورىدى تۇرسۇن بۇ ئىشقا ئۆزىنىڭ سەۋەبچى ئەمەسلىكىنى بىلدۈرمەكچى بولغاندەك.

— ھە، بۇنىڭ سەۋەبلىرى نۇرغۇن، — دېدى مۇئەللىم ئۆزى ئېيتماقچى بولغان سەۋەبلەرنى ئەتراپىدىن ئىزدەمەكچى بولغاندەك، يىراق - يېقىنغا قاراپ قويۇپ، — ھازىر يەر شاردا ئېكولوگىيە ئىنسانلار تەرىپىدىن كۈندىن - كۈنگە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، نۇرغۇنلىغان ھايۋانلارنىڭ، ئۇچار قۇش، دېڭىز جانلىقلىرىنىڭ نەسلى قۇرۇش گىردابىغا بېرىۋاتىدۇ. نۇرغۇن كۆللەر قۇرۇپ كېتىش، تەبىئىي ئورمانلار يوقىلىش، يايلاقلار قۇملۇقلىشىشقا يۈزلىنىۋاتىدۇ. بۇ ئاپەتلەرنى ئىنسانلار ئۆزلىرى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ. ئەمدى قارلىغاچلارنىڭ يۇرتىمىزغا كەلمەسلىكىدىكى سەۋەبىمۇ بۇنىڭدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. قاراڭلار ئاۋۇ قۇملۇقلار، بەش يىلنىڭ ئالدىدا نەدىتى؟ ھازىر سۈرۈلۈپ نەگە كەپتۇ؟ يەنە بەش يىلدىن كېيىن نەگە بارىدۇ؟ بۇلارنى ئويلاشمىساق بولمايدۇ. ئەسلىدە نەچچە ئەسىردىن بۇيان ئاشۇ قۇملۇقنى تىزگىنلەپ، جايىدىن مىدىرلاتماي تۇرغان، توغراق - يۇلغۇنلارنى بىز ئېلىپ كېلىپ قالاپ تۈگەتتۇق. ئۆزىنى مىدىرلاتماي تۇرغان كۈشەندىسىدىن قۇتۇلغان قۇملۇق قانداق قىلىدۇ؟ ئەركىن - ئازادە ھالدا بىز ئىنسانلارغا ھۇجۇم قىلىپ كېلىدۇ. ئۇچار قۇشلارچۇ، جۈملىدىن قارلىغاچلارچۇ؟...

ئەندىكى مەرەك، — ئەرشى بوۋاينىڭ پۇلىنى مېنىڭ ئالغىنىمنى سەن قانداق بىلسەن؟

— سەن ئالمىساڭ ھېچكىم ئالمايدۇ، — دېدى تۇرسۇن تۇمشۇقنى ئۇچلاپ، — ئۇنىڭ پۇلىنى سەن ئېلىۋالغاننىڭ، ئۇمۇ ئۆلۈپ كەتتى.

— ئۇنداق ئەمەس، سەن قارلىغاچنى ئۆلتۈرۈپ قويغاننىڭ، مەھەللىمىزگە قارلىغاچ كەلمىگەچكە ئەرشى بوۋايمۇ كەتتى، — مەرەك، تۇرسۇننىڭ كۆڭلىدىكى ئەڭ ئازابلىق خىيالىنى ئاشكارىلاپ قويدى. ئۇ ھەقىقەتەن ئەقىللىق، يەنە كېلىپ ناھايىتى ئەقىللىق ئىدى. شۇنداق دەپ، گۇناھىنى تۇرسۇنغا ئارتىپ تۇرۇپ ئۆزىنى ئاقلىمىسا، ھېلىقى چاغدىكى ئېتىز قىرىدا يېگەن دۇمباسى ھېلىمۇ ئۇنىڭ ئېسىدە ئىدى. بۇ گەپ بىلەن تۇرسۇن شۈكلىشىپلا كەتتى. ھەممىگە ئۆزى سەۋەبچى ئىكەنلىكىنى، ئاغزىدا دېمىگىنى بىلەن كۆڭلىدە بوينىغا ئالدى.

— بولدى ئۇخلايلى توسۇق، — دەپ گېپىنى يىغىشتۇردى مەرەك يالغاندىن ئەسلىگەن بولۇپ، — ئەتە سېنى مەكتەپكە ئېلىپ بېرىپ ھېلىقى ھايۋاناتلارنى چۈشىنىدىغان مۇئەللىمگە كۆرۈشتۈرەي، قارلىغاچنىڭ نېمىشقا كەلمەيدىغانلىقىنى شۇ ساغما چۈشەندۈرۈپ قويسۇن.

8

2-كۈنى مەرەك، تۇرسۇننى بىيولوگىيە دەرسى ئۆتىدىغان مەخەت مۇئەللىمىنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى. — مۇئەللىم، بۇ مېنىڭ ئىنىم توسۇق، — تونۇشتۇردى مەرەك.

— ھە، بىلىمەن، بىلىمەن... — دېدى مەخەت مۇئەللىم تۇرسۇننىڭ بېشىنى سىيلاپ.

— مۇئەللىم، بۇ ئۇكامغا قارلىغاچنىڭ نېمىشقا مەھەللىمىزگە كەلمەيۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ قويۇڭ، — دېدى مەرەك تۇرسۇننى ئىما قىلىپ. مۇئەللىم دەماللىققا ئاڭقىرىلمىغان بولسىمۇ، تېزلا ئېسىگە كېلىپ، كەسپى ئادىتى بويىچە ئېزىپ ئىچۈرۈشكە باشلىدى.

— قارلىغاچ بىر خىل پەسىل قۇشى. ئادەتتە

مىرەك بىلەن تۇرسۇن، ئېغىرراق نەپەس ئېلىشقىمۇ پېتىنالمىي مەخەت مۇئەللىمنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇشاتتى. مۇئەللىم، سۆزلىرىنى ئۇلارنىڭ قانچىلىك چۈشىنىپ، قانچىلىك ھەزىم قىلىۋاتقىنى بىلەن پەرۋايى پەلەك، خۇددى دەرسخانىدا لېكسىيە سۆزلىگەندەك ئېزىپ ئىچۈرۈۋاتاتتى.

— ئەمدى قارلىغاچلارغا كەلسەك، — دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتاتتى مۇئەللىم، ئالدىدىكى قۇللىق يۇمشاق، ئىخلاسمەن ئوقۇغۇچىلىرىغا قاراپ قوللىرىنى ھاۋادا شىلتىپ، — ئىنسانلارنىڭ ئەڭ يېقىن دوستلىرىنىڭ بىرى. بايام سىز دېدىڭىز، نۇرغۇن يىللار بولدى، قارلىغاچ يۇرتىمىزغا كەلمىدى دەپ، توغرا، كەلمىدى، كەلمەيدۇ. چۈنكى ئىنسانلار، ئېتىز-باغلىرىغا دېھقانچىلىق دورىلىرىنى توننىلاپ چېچىۋاتسا، ئۇ خىمىيەۋى دورىلارنىڭ تەسىرىدىن ئەلۋەتتە زىيانداش ھاشاراتلار بولمايدۇ. دە. بىلسەڭلار ئاشۇ دورىلار، ھاشاراتلارغا ئەمەس، ئادەملەرگەمۇ ناھايىتى زىيانلىق. «ئۇمىچى يوق مازاردىن شەيخ قېچىپتۇ» دېگەندەك قارلىغاچلار كەلسىمۇ بۇ يەردە ئوزۇقلانغۇدەك قۇرت-قوڭغۇز، پاشا-كۈمۈتە دېگەندەك ھاشاراتلار بولمىسا نېمىدە جان باقىدۇ. شۇڭا ئۇلارمۇ نەسل قالدۇرۇش، ھايات كەچۈرۈش ئۈچۈن، بىزدىن يىراقلاپ، ئۆزلىرىگە مۇۋاپىق جايلاردا ياشايدۇ. ھىم... ھازىرمۇ قارلىغاچلار ھەر يىلى كېلىپ-كېتىپ تۇرىدۇ، لېكىن، ئىلگىرىكى يىللاردىكىدەك بۇ يەردە ئۇۋا ياساپ، بالا چىقىرىش دېگەندەك ئىشلارنى قىلمايۋاتىدۇ، يا بىز دىققەت قىلىدۇقمۇ بىلىمىدىم. قانداق، چۈشەندىڭلارمۇ؟

— چۈشەندۈق... — دېيىشتى مىرەك بىلەن تۇرسۇن، مەخەت مۇئەللىمنىڭ ئەمەلىي دەرسىدىن خېلى چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە بولۇپ.

— مۇئەللىم، ئەمدى قارلىغاچ مەھەللىمىزگە كەلمەمدى؟ — دەپ قورقۇمسىراپ سورىدى تۇرسۇن. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن «قارلىغاچ كەلمىسە، ئاپام-داداملارمۇ كەلمەيدۇ، شۇنداقمۇ؟...» دېگەن قورقۇنچلۇق ئىپادە چىقىپ تۇراتتى.

— دۇنيادا مەڭگۈلۈك ئىش بولمايدۇ، — دەپ سۆزىنى يەنە باشلىدى مەخەت مۇئەللىم، يانچۇقىدىن پۇرلىشىپ كەتكەن قول ياغلىقىنى ئېلىپ تەرلىرىنى بىر قۇر سۈرتۈۋەتكەندىن كېيىن، — ھازىر ھۆكۈمىتىمىز ئېكولوگىيەنى قوغداشنى چىڭ تۇتۇپ، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈرۈۋاتىدۇ، دېھقانچىلىق دورىلىرىنى چەكلەۋاتىدۇ. ئەگەر مۇشۇنداقلا ماڭسا، ئۇزاققا بارماي بىزنىڭ بۇ يەر مۇبۇرۇنقى ئەسلىگە كېلىدۇ. ئۇ چاغدا ئۇچار قۇشلارمۇ، جۈملىدىن قارلىغاچمۇ يەنە قايتىپ كېلەر...

مۇئەللىمنىڭ ئاخىرقى گەپلىرى تۇرسۇنغا تېتىمىدى. قارلىغاچنىڭ كېلىش-كەلمەسلىكىگە مۇئەللىمۇ ئېنىق بىر نەرسە دېيەلمىدى. ئاخىرىدا «كېلەر-ئېتەر...» دېگەندەك تۇتامى يوق گەپلەرنى قىلىپ ئۇنى بىزار قىلىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ماللىرىغا قاراشنى باھانە قىلىپ، بۇ يەردىن غىپىدە كەتتى.

9

كۈنلەر ئۆتمەكتە، بىر كۈنى ساتتار مۇدىر تۇرسۇننى ئىزدەپ كەلدى.

— داداڭ بىلەن ئالاقىلەشتۈق، قولدىكى ئىشلىرىنى بېسىقتۇرۇپ پات يېقىندا كېلىدىغان بولدى. ئاپاڭ ئەجەب كېلەلمەيدۇيا؟... — تۇرسۇن ئۇنىڭ گەپلىرىگە ئىپادىسىز قاراپلا تۇردى، — گەپلىرىمنى چۈشەندىڭما دەلتە شۇم...

ساتتار مۇدىر تۇرسۇننىڭ تۇرقىغا قاراپ ئىچى سىقىلىپ قوڭغىغا بىرنى تەپتى.

— ھىم... — تۇرسۇن دېمىقىنى قېقىپ قويۇپ بېشىنى سالغانچە كېتىپ قالدى. بۇنىڭغىمۇ بىر نەچچە كۈن بولدى. نە دادىسى، نە ئاپىسىدىن خەۋەر يوق.

تۇرسۇن ھازىرمۇ «قارلىغاچ قايتىپ كېلەمدۇ؟...» دېگەن سوئالغا جاۋاب تاپالمىي، ئۇۋىسىغا سۇ كىرىپ كەتكەن چۈمۈلدەك تېپىرلاپ يۈرگىنى يۈرگەن ئىدى.

بۈگۈن قاش قارايدىغاندا، تۇرسۇن مەھەللىنى ئايلىنىپ كېتىۋېتىپ، قوشنىسى ھاشىماخۇن دادىسىنىڭ شوتىغا چىقىۋېلىپ پېشايۋاندا بىر ئىشلارنى

قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئاستا كېلىپ، ھاشماخۇن دادىسىنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلىپ تۇردى. ھاشماخۇن يۇمشاق ئوت - سامان ھەم توخۇ پەيلىرىدە بىر ئىشلارنى قىلىۋاتاتتى. بىر ھازادىن كېيىن ھاشماخۇن پەستە قاراپ تۇرغان تۇرسۇنغا دىققەت قىلدى.

— ھە بالام، بۇ قېرى قىلىدىغان ئىشى يوق، نېمىلەرنى قىلىپ كېتىۋاتىدۇكى دەپ قېلىۋاتامسەن؟ — تۇرسۇن ئۇنىڭ سۆزلىرىگە جاۋاب بەرمەي، پارقراپ قاراپ تۇرۇۋەردى. بوۋايمۇ بىر تەرەپتىن ئىشىنى قىلغاچ گېپىنى داۋاملاشتۇراتتى، — قارلىغاچقا ئۇۋا ياساۋاتمەن. قارا بالام، بۇ قارلىغاچ دېگەن جانىۋار بىز ئادەملەردىنمۇ ئەقىللىق. بۇ يىل تۇرغان ئۇۋىسىدا 2-يىلىمۇ ئازغاشماي كېلىپ يەنە بالا چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ ياسىغان ئۇۋىسى شۇنچىلىك پۇختا ئىكەنكى، مۇشۇ يەردىن يەرگە چۈشۈپ كەتسىمۇ ھېچنېمە بولمايدۇ. شۇغىنىسى نەچچە يىل بولدى، بۇ جانىۋار بىزگە قارىسىنى كۆرسەتمىدى، بۇ ئۇۋىسىنى ئوڭشاپ قويسام، بىر كۈنلىرى كېلىپ يەنە كونا ماكانمكەن دەپ جايلىشىپ قالارمىكەن دەيمەنغۇ...

تۇرسۇن ئاستا كەينىگە ئۆرۈلۈپ ھويلىدىن چىقىپ كەتتى. ھاشماخۇن دادىسىنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭغا تۇرۇپلا تەسىر قىلدى. قارلىغاچقا ئۇۋا ياساپ قويسا، قارلىغاچنىڭ قايتا كېلىشىنى نېمىشقا ئويلىمىدى؟ ئۆزىمۇ ئۆيىگە ئاشۇنداق ئۇۋىلاردىن بىر نەچچىنى ياساپ قويغان بولسا، بەلكىم بۇ چاققىچە قارلىغاچلار كېلىپ قالار بولغىتى؟!...

شۇ كېچىسى تۇرسۇن، قارلىغاچلارغا ئۇۋا ياساپ چۈش كۆردى. ئۇ ياسىغان ئۇۋىلارغا ناھايىتى نۇرغۇن قارلىغاچ كېلىپ ئورۇنلاشتى. بالىلىرى ۋىچىرلاپ، ئاغزىلىرىنى يوغان ئېچىشقانچە ئانىلىرىغا سوزاتتى... تۇرسۇن بۇ ئۇماق قۇشلارنىڭ، ئەسلىدە ئۆزىنىڭ ئۇۋا ياساپ بېرىشىنى كۈتۈپ، ھازىرغىچە كەلمىگەنلىكىنى بىلىپ ناھايىتى خورسىندى. تۇيۇقسىز ئۇ ئۆزىنىڭمۇ قارلىغاچلار قاتارىدا تۇرغانلىقىنى، ئۆزىنىڭمۇ قارلىغاچلاردەك پەرۋاز قىلالايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى.

قاناتلىرىنى يېيىپ باقتى. يايىسىمان كېرىلگەن يۇمران ھەم نەپىس قاناتلىرى، قۇياش نۇرىدا كېرىستالدىك سۈزۈك كۆرۈنەتتى. پەيلىرىدىكى قىلدام نومۇردەك تالالار شۇنچىلىك روشەن كۆزگە چېلىقاتتى. ئۇ قاناتلىرىنى ئاستا قېقىپ باقتى. ئاجايىپ جەزىبىدار بىر ئۇنى، يەنى، ئاسماندىن زېمىنغا سىرىغىغان نۇرنىڭ گۈل - گىياھلارنىڭ لېۋىگە سۆيگەندە چىققاندىك تۇش ئاڭلاندى. بۇ سېھىرلىك ھەم خىسلەتلىك سادانى پەقەت تۇرسۇنلا ئاڭلىيالاش كارامىتىگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭدىن بۆلەك ھەرقانداق جانلىق بۇ قۇدرەتكە ئېرىشەلمەيتتى. ئۇ قارلىغاچلارنىڭ قاتارىدا كۆككە ئۆرلىدى. شىشىدەك سۈزۈك ئاسمان ئۇنى قويىنغا ئېلىپ پەرۋاز قىلدۇراتتى. ئالتۇن رەڭ نۇر دەستىلىرى ئۇنىڭ قاناتلىرى ئارىسىغا سىڭىپ كىرىپ، كۆكتە پەرۋاز قىلىشىغا كۈچ - قۇۋۋەت بېرىتتى. بىر چاغدا ئۇ ئۆزىنىڭ ئاسماننىڭ قەھرىگە چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. ئەتراپىدا ئۇنىڭ بىلەن بىللە قوغلىشىپ ئوينىغان قارلىغاچلار كۆرۈنمەيتتى. ئۇ پەسكە قايتىپ چۈشۈشكە ئۇرۇنغانسىرى تېخىمۇ ئېگىزگە ئۆرلەپ كېتىۋاتاتتى...

تۇرسۇن ئەتىسى قاق سەھەردە مەرەكىنى ئىزدەپ كەلدى. ھازىر مەرەكلا ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمى ئىدى. مەھەللىدىكى تەڭتۇشلىرى بىلەن ئوينىمايتتى. باشقا بالىلارمۇ ئۇنى يات كۆرگەندەك قىلىپ، ئۇنى ئارىغا ئېلىپ كېتىشمەيتتى. مەرەك ھۈنەر ئۆگەنگىلى كەتكەندە ئۆزىنى باشقىلاردىن ئېلىپ قېچىپ كۈنلىرىنى ئۆتكۈزگەنىدى. مانا ھازىر مەرەك كەلدى، ئۇمۇ مەرەككە بۇرۇنقىدەك ئۆچمەنلىك كۆزىدە قارىماي، ئەڭ يېقىن ئادىمى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىشقا باشلىدى. دېمىسىمۇ شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمى مۇشۇ مەرەك ئىدى. مەرەكمۇ بۇرۇنقىدەك ئالاقىلىق، ساپسايچىلىق، قىزىلكۆزلۈك... دېگەندەك ئىللەتلىرىنى نەلەرگىدۇر يىغىشتۇرۇپ، مەكتەپتىكى بالىلارنىڭ تامىقىنى تۇجۇپىلەپ ئېتىپ بېرىدىغان، مەكتەپتىكى بالىلارمۇ، مەھەللىدىكى چوڭلارمۇ «ۋاي مەرەك... مەرەك ئاكا...» دېيىشىپ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرىدىغان مەنزىرە شەكىللەنگەنىدى. مەرەك تۇيۇقسىزلا پەيدا

بولغان تۇرسۇننى كۆرۈپ، نېمىشقا كەلگەنلىكىگىمۇ
ھەيران بولمىدى.

— قورسىقلىق ئاچتىمۇ؟ — سورىدى مەرەك
تۇرسۇنغا قاراپ.

— ياق... — تۇرسۇن سوغلا جاۋاب بەردى.

— قويلرىڭچۇ؟

— قوتاندا.

— ئېتىزغا ئېلىپ چىقىدىڭمۇ؟

— ھېلى ئېلىپ چىقىمەن.

— ماڭا دەيدىغان گېپىڭ بارمىتى؟

— ماڭا قارلىغاچ ئۇۋىسى ياساپ بېرە.

مەرەك تۇرسۇننىڭ گەپلىرىدىن ھەيران بولدى،
مۇشۇ كۈنلەردە بۇ تەنتەك ھەقىقەتەن ئالتاغىل گەپ
قىلىدىغان بولۇپ قېلىۋاتاتتى.

— نېمە دەيدۇ بۇ ئەمدى، — دېدى مەرەك

ئەتراپىغا بىر قۇر قارىۋېتىپ يەنە ئالدىدا گۆشىيىپ
تۇرغان تۇرسۇنغا قاراپ، — بىرسى ساڭا قارلىغاچقا
ئۇۋا ياساپ بەر دېدىما؟

— ياساپ بېرەمسەن، بەرمەمسەن؟ — جەھلى

بىلەن قايتۇرۇپ سورىدى تۇرسۇن.

— مەن يا قارلىغاچقا ئۇۋا ياساپ باقمىسام قانداق

ياسايمەن؟ — مەرەك شۇنداق دەپ، يېنىدىكى ئېگىز
تېرەك ئۈچىدىكى قۇش ئۇۋىسىنى كۆرۈپ قالدى، —
قارا، ئاۋۋۇ دەرەخ ئۈچىدىكى ئۇۋىنى. ئاشۇنى ئېلىپ

چۈشۈپ بېرەيما؟

مەرەك بۇ گەپنى راست قىلدىمۇ، يا تۇرسۇننى
مازاق قىلىپ دېدىمۇ بىلگىلى بولمايتتى. تۇرسۇن
مەرەك كۆرسەتكەن دەرەخنىڭ ئۈچىدىكى، قايسى
قۇشنىڭ چاڭگىسى بولغىنىتى، سېپتا ئۇۋىغا سىنچىلاپ
قاراپ تۇرۇپ كەتتى. شۇ چاغدا مەكتەپ ئاشخانىسىدىن
بىرەيلەن مەرەكنى چاقىردى. مەرەك تۇرسۇنغا گەپمۇ
قىلماي ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. تۇرسۇن جايدا،
دەرەخكە قاراپ تۇرۇپلا قالغانىدى.

مەكتەپنىڭ ئاشخانىسىدا مەرەك يەنە بىر ياردەمچى
ئايال بىلەن جىددىي تاماققا تۇتۇش قىلىۋاتاتتى.
مەكتەپ قوڭغۇزىنى چېلىنىشى بىلەن، قورساق جېڭى

ئاتاكسىغا ئۆتكەن كىچىك ئەزىمەتلەرنىڭ ئالدىغا
يەيدىغىنىنى تەييار قىلىپ ساقلاپ تۇرمىسا، قاچا-
قوشۇقلىرىنى تاراڭشىتىپ، ئۇلارنىڭ بېشىنى ئوچاق
قىلىۋېتەتتى. شۇ جىددىيچىلىكتە قولى - قولغا تەگمەي
ئالدىراش تېپىرلاپ يۈرگەن مەرەكنىڭ قۇلىقىغا،
مەكتەپ ھويلىسىدىكى بالىلارنىڭ چۇقىراشقان
ئاۋازلىرى كىردى.

«كۈندە بۇ چاقىچە يەيدىغىنىنى چىنىلىرىگە
ئېلىپ، ئىشتەي ھۇجۇمنى باشلايدىغان تەنتەكلەر،
بۈگۈن ئەجەب كىرىشىمدىيا...» شۇ خىيالىنى قىلغان
مەرەك، ئاستا مەكتەپ ھويلىسىغا چىقتى. كۆردىكى،
بالىلار يول بويىدىكى تېرەك ئاستىغا توپلىشىۋېلىپ،
دەرەخ ئۈچىنى كۆرسىتىشىپ چۇقىرىشىپ تۇرۇشاتتى.
مەرەكنىڭ يۈرىكى قارتىدە قىلىپ قالدى، ئۇ
ئالدىدىكى پەرتۇقنى قولغا ئالغانچە بالىلار قاتارىغا
قاراپ يۈگۈردى.

تۇرسۇن ئېگىز تېرەك ئاستىدا تەنھا تۇراتتى. بايام
مەرەك مۇشۇ تېرەك ئۈچىدىكى قۇش ئۇۋىسىنى
ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ «ئېلىپ بېرەيما؟...» دەپ قويۇپ
كېتىپ قالدى. تۇرسۇن مەرەك كەتكەندىن كېيىن
تېرەك بېشىغا قارىدى. شۇنچىلىك سېپتا ھەم كۆركەم
قۇش ئۇۋىسى ئۇنىڭغا قاراپ جىلۋە قىلىۋاتاتتى.
تۇيۇقسىز ئۇنىڭ قۇلىقىغا كۆكتىن، ياق قۇش
ئۇۋىسىدىن ئاڭلانغان تولمۇ يېقىملىق بىر سادا كىردى.
— بالام، ئاشۇ ئۇۋىنى ئېلىپ چۈشۈپ،
ئۆيىمىزنىڭ تورۇسىغا جايلاشتۇرۇپ قويساڭ،
قارلىغاچلار قايتىپ كېلەتتى، — بۇ بىر ئاڭلىماققا
ھومسىنىڭ، بىر ئاڭلىماققا ئاپسىنىڭ ئاۋازىغا ئوخشاپ
كېتەتتى، لېكىن كىمىنىڭلىكىنى ئاڭقىرالمايدى.

— قارلىغاچ قايتىپ كەلسە، ئاپام - داداملارمۇ
قايتىپ كېلەمدۇ؟

— قايتىپ كېلىدۇ بالام، ھەممىسى قايتىپ كېلىدۇ،
كەلمىسە سەن ئۇلارنىڭ يېنىغا بارسەن...

— ماقۇل، مەن ھازىرلا ئاشۇ قۇش ئۇۋىسىنى
ئېلىپ چۈشەي...

تۇرسۇن شۇنداق دەپلا، پۇتىدىكى ئىسكەتىدىن

ھەتتا پۈتۈن مەۋجۇدات ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا ئىدى. شۇنچە كەڭ زېمىندىن ئۆزىنىڭ ئۆيىنى ئىزدەدى. ھايالسىمايلا تېپىۋالدى. ئاملىرى قىغىيىپ قالغان ئۆيى ئورنىدا ئاجايىپ ھەيۋەتلىك قەلئە قەد كېرىپ تۇراتتى. دەرۋازا ئالدىدا ساتتار مۇدىر ئۇنىڭ چاغىلى ئۆچكىسىنىڭ يېلىنىغا خالتىسىنى كىيىدۈرۈش بىلەن ھەلەك ئىدى. شۇ چاغدا كەپسىز ئوغلاق، ئۆزىنىڭ رىزقىغا چاڭ سېلىۋاتقان ساتتار مۇدىرنىڭ كەينىدىن كېلىپ كېلىشتۈرۈپ بىرنى ئۈسسەدى. ساتتار مۇدىر يەردە بىر دومىلاپ ئورنىدىن تۇرغاندا، تۈكلىرى سالۋاراپ كەتكەن، بەتبەشەرە بىر ئۆچكىگە ئۆزگىرىپ قالغانىدى. تۇرسۇن ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ تېلىقىپ كۈلدى. ئۇ شۇ كۈلگىنچە يەنە يۇقىرىغا ئۆرلەشكە باشلىدى. قىزىق ئىش، ئۆزى پۈتۈن مەۋجۇداتنىڭ ئۈستىدە تۇرغان بىلەن، ئۆزى ئىستىلگەن چاڭگا ئۆزىنىڭ ئۈستىدە ئىدى. شۇڭا ئاشۇ چاڭگىنى ئېلىش ئۈچۈن يەنە يۇقىرىغا ئۆرلەيتتى. مانا ئاخىرى ئالتۇن ئۇۋىنىمۇ قولغا ئالدى. مۇشۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، شۇ چاغدا تۇرسۇن ئۆيىدىن چىقىپ، ئۆزىنى توۋلىغان ئانىسى ھەم دادىسىنى كۆرۈپ قېلىپ شۇ تەرەپكە قاناتلىرىنى كەڭ يېيىپ ئۇچتى. ئىسسىق بىر ھارارەت تۇرسۇننىڭ پۈتۈن سەزگۈلىرىنى چۇلغىدى. پەستىكىلەر قىيا - چىيا قىلىشىپ كەتتى...

مىرەك غەرق قان ئىچىدە ياتقان تۇرسۇننى باغرىغا تېگىپ ھۆجرەپ يىغلايتتى. ئۇنىڭ نېمىلەرنى دەۋاتقانلىقىنى بىر ئۆزىدىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيتتى. تۇرسۇن تەستە كۆزىنى ئېچىپ، پۈرۈشۈپ كەتكەن چىرايىغا كۈلكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر ئىپادىنى يۈگۈرتتى ھەم لەۋلىرىنى مىدىرلاتتى.

— مىرەك ئاكا، ئەمدى قارلىغاچ قايتىپ كېلەمدۇ؟...

— قايتىپ كېلىدۇ، قايتىپ كېلىدۇ توسۇق!...
بۇ گەپنى ئاڭلىغان تۇرسۇننىڭ نۇرسىز كۆزلىرى ئاستا يۇمۇلدى.

ئاپتور: قاراماي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى مەخسۇس پروگراممىلار بۆلۈمىدە.

قالغان كەشنى سېلىپ تاشلاپ، يالاڭ ئاياغ تېرەككە ياماشتى. ئۇ دەرەخنى تۇتۇشقا ئۈستىدىن تولمۇ كۈچلۈك بىر قول ئۇنى يۇقىرىغا تارتتى. كۈچىمەيلا كۆككە ئۆرلەشكە باشلىدى. تۇرسۇن يۇقىرى ئۆرلىگەنچە، ئاخشام چۈشىدە كۆرگەن قارلىغاچنىڭ كەدەك قاناتلىرىنىڭ يەنە پەيدا بولغانلىقىنى سەزگەندەك بولدى. بۈگۈن قاناتلىرى ئالتۇن رەڭدە ئىدى. قۇياش نۇرىدا پەيلىرىمۇ ئالتۇن ياپراقچىلىرىدەك جۇلالايتتى. شۇ تاپتا ئۇ، دەرەخ غولىنى ئالغانلىرى بىلەن تۇتماستىن، قاناتلىرى بىلەن باغاشلاپ يۇقىرى ئۆرلەيتتى. ئۆزى ئالماقچى بولغان قۇش ئۇۋىسىمۇ، ئوت - چۆپ، قۇش پەيلىرىدە ياسالغان بولماستىن، ئالتۇن يىپچىلار بىلەن شۇنچىلىك نەپىس توقۇلغانىدى. «بۇ ئەسلىدە قۇشلارنىڭ شاھى تۇرىدىغان ئالتۇن ئوردا ئوخشامدۇ؟...» دەپ ئويلىدى تۇرسۇن. نەلەردىن دۇر پەيدا بولغان بىر توپ قارلىغاچ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئەگىشكە باشلىدى. ۋىچىرلاپ ئۇنىڭغا ئۆزلىرىگە مۇشۇ ئالتۇن ئوردىنى يۆتكەپ بېرىشنى ئېيتىشاتتى. شۇندىلا تۇرسۇننىڭ كۆڭلىدىن، نەچچە ۋاقىتتىن مۇشۇ ئوردىنى ئۆز ئۆيىگە يۆتكىمىگەنلىكى يادىدىن كېچىپ ناھايىتى ئەپسۇسلاندى. ئۇ چوقۇم ئالتۇن ئۇۋىنى ئۆز ئۆيىگە يۆتكەش نىيىتىگە كەلدى. شۇ ئۈمىد تە يۇقىرىغا ئىنتىلگەنچە ئۆرلەشكە باشلىدى. قىزىق ئىش، ئۇ يۇقىرىغا ئۆرلىگەنچە، ئالتۇن ئۇۋىمۇ ئۆزى بىلەن تەڭ يۇقىرىغا ئۆرلىگەندەك قىلاتتى. تۇرسۇن يۇقىرى ئۆرلەشتىن توختاپ تۆۋەنگە قارىدى. ناھايىتى كۆپ بالىلار ئۆزىگە قاراپ قول پۇلاڭلىتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مىرەكمۇ بىر نەرسىلەرنى دەپ قوللىرىنى ئېگىز - پەس سىلتىيتتى. تۇرسۇن ئۇلارغا قاراپ تاتلىق تەبەسسۇم قىلدى. بەلكىم باشقىلار ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى چۈشنىشمەيدۇ، يا ئۇنىڭغا ئالتۇن رەڭ قانات چىققىنىغا چىداشمىغان گەپ...

تۇرسۇن دەرەخ ئۈستىدە تۇرۇپ يىراققا نەزەر سالدى. شۇندىلا ئۇ ئۆزىنى ئەرش - ئەلادا دەپ ئويلىدى. تاغلار، ئورمانلار، دەريالار، قۇملۇقلار...

روھىيەت دۇنياسىغا پەرۋاز

== بەگمەت يېتىشىپ، ئەسەرلىرىنى ئوقۇشنىڭ ئەسرات

(مەزكۇر ماقالە بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن چوڭقۇر ئۇيغۇر ئەسەر ئىجادىيىتى مۇھاكىمە يىغىنىدا ئوقۇلغان)

ئەنە شۇ چىلان ئوغلى، بەگمەت ئەنە شۇ شامال ئوغلى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدا سەمىمىي بىر قەلب ۋە پۈكۈلمەس بىر قەيسەرلىك بار. ئۇ مېھىر - مۇھەببەت بىلەن دۇنيانى ئىللىتتى، جاسارىتى بىلەن روھىدىكى چىركىنلىكنى تازىلىدى.

ئۇ ئانا مېھرىنى، بولۇپمۇ ئانىسىنىڭ كۆز يېشىنى قەدىرلىدى. ئانىسى ئۇنىڭغا: «يىغىلارنى مەن يىغلاپ تۈگەتەي، كۈلكىنىڭ ھەممىسى ساڭا نېسىپ بولسۇن» دېگەنىدى. ئانىسى ئۇنىڭغا ھاياتلىققا ئەمەس، بەلكى يەنە ئىللىق ئائىلە، تېخىمۇ مۇھىمى شەخسىيەتسىز مۇھەببەت ئاتا قىلدى.

ئۇ يۇرتىنىڭ باغلىرىنى، يۇرتىنىڭ ئەقىل - پاراستىنى قەدىرلىدى. ئۇنىڭ بوۋىسى «كۆمۈر قولۇڭنى مەينەت قىلىۋېتىشى مۇمكىن، ئەمما ئۇ بىزگە ئىللىقلىق بېرىدۇ» دېگەنىدى. بوۋىسى ئۇنىڭغا تۇرمۇش تەجرىبىلىرىنى ئۆگىتىپلا قالماي يەنە تۇرمۇشتىكى قەيسەرلىكنى، شۇنداقلا ھاياتلىقتىكى ئەقىل - پاراسەتنىمۇ ئۆگەتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھاياتلىقنى، پاكلىقنى، تېخىمۇ مۇھىمى ئەقىل - پاراسەتنى قەدىرلىدى. ئۇ: «مېنىڭ ھاياتىم پاك ئېتىقادتىن باشلانغان» دەيدۇ، چۈنكى

ئىنساننىڭ ھاياتلىق مۇساپىسى تۇغۇلۇشتىن ئۆلۈشكەچە بولغان بىر جەريان. ئىنسان ئۆزىنىڭ تۇغۇلۇشىنى تاللاشقا ئىمكانسىز ۋە ئۆلۈمىگە قارشى تۇرۇشقا قادىر ئەمەس. ئەمما ئۆزىنىڭ ھايات مۇساپىسىنى پىلان بويىچە ئۆتكۈزۈش تامامەن مۇمكىن.

گىرىمىسىز قومۇل شەھىرىنىڭ قارادۆۋە يېزىسىدىن يۇرت پۇرتىنى بىللە ئېلىپ، مەركىزىي شەھەرنىڭ ئالىي بىلىم يۇرتىغا كەلگەن بەگمەتنىڭ بىلىمگە بولغان تەشەنلىقى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان بىر جۈپ كۆزى يېڭى بىر دۇنيانى كۆردى. بۇ دۇنيا ئۇنىڭغا بىلىم بېرىش بىلەن بىللە يەنە تەنھالىق ۋە دېلىغۇللۇقنىمۇ قوشۇپ بەردى، يەنە ئۇنىڭغا ئىلھام ۋە تەپەككۈرنى ئاتا قىلدى.

قومۇل شەھىرى قارادۆۋە يېزىسى چىلان ماكانى بولۇپلا قالماي، يەنە شامالنىڭ ئۇۋىسى. ئوتقاشتەك چىلانزارلىق يەر يۈزىنى قىپقىزىل كۆرسەتسە، بوران زېمىنىنى ئويۇپ يارداغلىققا ئايلاندۇرغانىدى. بەگمەت

ئوبزورچىلار مۇنبىرى

ئۆزىنى تېخىمۇ بىر نەرسە بىلىمىدىغاندەك ھېس قىلدى.

ئائىلىدىن ئۇچۇرما بولغاندىن كېيىن ئۇ ئۇچۇشنى ئۆگەندى. بىراق، قارشى شامالار ئۇنىڭ ئۇچۇشىغا توسقۇنلۇق قىلدى. شەخسىيەتچىلىك، ھاكاۋۇرلۇق، يالغانچىلىق، ئاچ كۆزلۈك چۇقانلىرى يامرىغان ئۆتمۈش جەمئىيەتتە كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەتتە ئويلايدىغان تۇتامسىزلىق ئۇنىڭ قەلبىدىكى جىمجىتلىقنى ئېلىپ كەتتى. ئېسەنگەرەش ئىچىدىكى تەنھالىق ۋە تەشۋىشلەر ئۇنىڭغا ھەمراھ بولدى. «مەن زور قىيانلاردا ئاقتىم، بەزىدە قىرغاقلارمۇ كۆرۈنۈپ قالاتتى. شۇنداق، بەزى قىرغاقلار يېشىل بوستانلىق، بەزى قىرغاقلار قاقاسلىق ئىدى». ئۇنىڭ ئىنتىلىدىغىنى «جىمجىتلىق ئىچىدىكى پىكىر قىلىش ئىدىكى، قىيانلاردا ساياھەت قىلىشقا رايى يوق» ئىدى.

ئۇنىڭ يولباشچىسى بولغان ئانىسى ئۇنىڭغا: «ھاياتلىق بىر كىتاب» دېگەندى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇ ھاياتلىقنى ئوقۇشقا باشلىدى ھەمدە ئۆزىگە تەلىم بەرگەن كىشىلەرنى ئانىسىغا ئوخشاش كۆردى. ئانىسى ئۇنىڭ نەزەردە، ياق ئۇنىڭ قەلبىدە ھاياتلىقنىڭ ئوزۇقى ۋە روھى دۇنياسىنىڭ تەسەللىسى ئۈچۈن مەنبە بولغان بىر بۇلاققا ئايلانغانىدى.

ئۇ جىمجىتلىق ئىچىدە تەپەككۈر قىلىۋاتقىنىدا، كۆز ئالدى يورۇپ كېتەتتى. «ئېچىلغان گۈللەرنىڭ ھەممىسى بىر رەڭدە ئەمەس، پىشقان مېۋىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ تەمى بىر خىل ئەمەس.» تۇرمۇشتا خۇشاللىقمۇ، ئازابمۇ بار. شۇنداقكەن «تەنھالىقمۇ ھاياتىمىزدىكى بىر بايلىق»، «بىر ئادەمنىڭ ئارزۇسى باشقىلارنىڭ قانداق چۈشىنىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆز قەلبىنىڭ خۇشاللىقى ۋە تەسەللىسىدۇر»، «بەزىلەر چەكلىك ھاياتىدا يۇلتۇزدەك چاقنايدۇ، بۇ نۇرلار ئارقىلىق ھاياتىنىڭ يېڭى سەھىپىلىرىنى يارىتىدۇ.»

«پەلسەپە دەرەخلىرى چېچەك ئاچتى، ئەدەبىيات گۈللىرى خۇش پۇراق چاچتى، تىل ئېقىنلىرىدا زىلال

«بىز ھاياتلىق ئىگىسى، تېخىمۇ مۇھىمى بىر ئۆزگىچە ھاياتنىڭ ئاتا قىلىنغۇچىسى» شۇڭلاشقا «پەقەت ئۆزىمىزنى بىلگەندىلا ئاندىن بىلىنەلەيمىز».

بىز بەگمەتنىڭ «ئىككىنچى ھاياتىم» ۋە «ئاكادېمىيەنىڭ باغلىرى» قاتارلىق چوڭ ھەجىملىك يۈرۈشلۈك نەسرلىرىنى ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمىزدا، ئۇنىڭ ياشلىقىدىكى كەچمىشلىرى، تۇرمۇش تەسىراتلىرى، ھايات ھېسلىرى قاتارلىق بىر قانچە قاتلام بىزگە ئۇنىڭ قەلب خەرىتىسىنى نامايان قىلىپ بېرىدۇ.

بەگمەتنىڭ نەسرلىرى بىر خىل قەلب ئەينىكى، بىر خىل ھېسسىيات، شۇنداقلا تۇرمۇش يۇغۇرۇلغاندىن كېيىن قايتا قۇراشتۇرۇلغان بىر تۈز سىزما رەسىم!

«مومامنىڭ چۆچەكلىرىدە مەن بىر ئارغىماققا ئايلاندىم. ئاپامنىڭ دۇنياسىدا مەن بىر تورغاي. بوۋام مېنى پەرۋاز قىلدۇردى ۋە قايتا قوندۇردى.» بەگمەتنىڭ مىننەتدارلىققا تولغان قەلبى بالىلىقنىڭ گۈزەل ئەسلىملىرىگە چۆككەن. ئائىلىنىڭ مېھرى - مۇھەببىتى ئۇنى ئاق كۆڭۈل، قەيسەر قىلغان، شۇنداقلا ئۇنىڭغا تېخىمۇ رەڭدار كىشىلىك ھاياتنى تەسەۋۋۇر قىلدۇرغانىدى.

«بالىلىق ۋاقتلىرىمدا ئۆگزىدە تۇرۇپ شىمالغا قارىغىنىمدا، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن كۆرۈنىدىغان تەڭرىتاغلىرى مېنى ھاياجانغا سالاتتى. مەن شۇ يەرنى دۇنيانىڭ چېكى دەپ ئويلايتىم.» بىراق ئانىسى ئۇنىڭغا تاغلارنىڭ ئارقىدا تاغ بارلىقىنى ئېيتقىنىدا، ئۇنىڭ ئارزۇلىرى يەنە بىر تاغدىن ھالقىيتتى. بۇ ئارزۇلار ئۇنى تىنىمىز تەسەۋۋۇر قىلدۇراتتى، بۇ ئارزۇلار ئۇنى كەلگۈسىدىكى بىلىم ئېلىشتىن ئىبارەت ئاخىرقى نىشانغا ئۈندەيتتى.

ھەممە ئىش دائىم ئويلىغىنىمىزدەك بولۇۋەرمەيدۇ. ئۇ ئالىي بىلىم يۇرتىغا كەلگەندىن كېيىن كىتاب دۆۋىلىرىگە چۆكتى، ئۇستازلارنىڭ دەرسلىرىنى قېتىرقىنىپ ئاڭلىدى، ئۆزىنى بىلىم بىلەن ئوزۇقلاندى. بىراق، ئۇ بىلىمى موللاشقانسېرى

خالمايمەن، بەلكى بىر زېرەك غەۋۋاس بولۇشنى
ئۈمىد قىلمەن.»

بەگمەتنىڭ نەسرلىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن
ئوزۇق ئالغان، ئۇ ئۆز ھايات تەسراتلىرىنى يېزىش
بىلەن بىللە، ئۆزىنىڭ چىركىنلىكلەردىن بىزار بولغان
كەيپىياتىنى يېزىق قۇرلىرىدا نامايان قىلغان ۋە
مەۋجۇت مۇھىت ۋە مەنزىرىدىن پايدىلانغان
«قۇملۇق، بوستانلىق، تاغ - دەريالار، گۈللەر،
تورغايلار» تەنھالىق، ئۈمىد، ئىستەك، ھاياتلىق،
بەخت، خۇشاللىق.

بىز بەگمەتنىڭ نەسرلىرىدىن قۇتقۇزۇلغان
«بەگمەت» نى، روھ دۇنياسىغا پەرۋاز قىلغان
«بەگمەت» نى، تەنھالىق ئىچىدە بىر چەتتە قېلىشنى
خالمايدىغان، گۇمانسىراش ئىچىدە تەپەككۈر
قىلىدىغان «بەگمەت» نى كۆرەلەيمىز. خۇددى ئۇ
ئىپتىقاددەك «بىز ئىمتىھان بېرىۋاتقان ئوقۇغۇچىغا
ئوخشايمىز، ئۆمۈر ئاخىرلاشقاندا بىز ياخشى جاۋاب
قەغىزىنى تاپشۇرالساق، ئاندىن خاتىرجەم، ئارمانسىز
ھالدا ھايات مۇساپىسىنى تاماملىيالايمىز.»

2014-يىلى 12-ئاي، لوشى

ئاپتور: جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى مىللەتلەر
ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنىنىڭ ئالىي تەتقىقاتچىسى.

تىلماچ: جۇڭگو مۇقام تەتقىقاتى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك
ئەدەبىياتى ئىلمىي جەمئىيىتىدىن قۇربانجان ئابدۇقادىر
(مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل - ئەدەبىياتى
فاكۇلتېتىنىڭ 2016 - يىللىق دوكتورانتى) تەرجىمىسى.

سۇلار شىلدىرلىشىپ ئاقتى.» بەگمەت تەقدىرنىڭ
چاقىرىقىنى تاپشۇرۇۋالغاندەك ئىدى، «توغرا،
يېزىقچىلىق باشقا بىر دۇنيا»، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن
ئۇ ئەدەبىيات يولىغا قەدەم قويدى.

بەگمەتنىڭ نەسرلىرى ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ بىر
قىسمى، «ئۇ بىر ئادەمنىڭ قەلب كەچمىشى،
كەچمىشلەر قەلبىمىزنى ئازابلايدۇ، بۇ ئازابلار بىلەن
كۆز ياشلىرىمىز تۆكۈلىدۇ. قانچىلىك تۆكۈلۈشى
نامەلۇم، ئەمما كۆز ياشلار شۇنچىلىك ساپ ۋە
سۈزۈك.»

بەگمەت شائىرلارغا خاس خاراكتېر ۋە
تەسەۋۋۇرغا ئىگە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ نەسرلىرىدە
شېئىرىي رىتم ۋە مەنە بار. ئۇ نەسرلىرىنىڭ
قۇرۇلمىسىنى ھېسسىياتنىڭ رىتىمىگە ئاساسەن
شەكىللەندۈرىدۇ. ھېسسىياتنىڭ لوگىكىسى يوق،
قەلەم قەلبىنىڭ تىۋىشىغا باقىدۇ، نەسرلىنىڭ
قۇرۇلمىسىمۇ لوگىكىلىق قانۇنىيەتكە بويسۇنمايدۇ.
قەلب نېمە ئىستىسە شۇ چىقىدۇ، ئارتۇقچە تۈشەپ
قويۇش يوق، تۇيغۇ ئەركىن ئىپادىلىنىدۇ، ئۇرغۇپ
چىققان ھېسسىيات يېزىلىدۇ.

بەگمەتنىڭ نەسرلىرىدە مەنىگە باي ھېكمەتلىك
سۆزلەر ئىنتايىن كۆپ، ئۇ ئۆزىنىڭ ھايات
تەسراتلىرى، كىشىلىك تۇرمۇشتىن ئالغان
چۈشەنچىلىرى، ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنى بىز ھېس
قىلالغۇدەك بىر پەلسەپىۋى قۇرۇلمىغا ئەكىرىگەن.
«نوتلار ئۆسۈپ مول مېۋە بېرىدۇ، شۇنىڭدىن
كېيىن يەنە كۆپلىگەن نوتلار ئۆسۈپ چىقىدۇ»،
«مەن سۇدا ئېقىپ كېتىۋاتقان بىر يوپۇرماق بولۇشنى

بۇ ساننىڭ ئەسەرلىرى «شىنجاڭ گېزىتى» باسما ئىشلىرى مەركىزى ئۇيغۇرچە
كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى؛ بۇ ساننىڭ تەكلىپلىك تەھرىرى: ئايگۈل ئەمەت؛ كور-
رېكتورى: رەنا ئەمەت؛ مۇقاۋا ۋە قىستۇرما سۈرەتلەرنى ئىشلىگۈچى: مەريەمگۈل ئىددە-
رىس (تەكلىپلىك)، بەنچىك: ئىسھاقجان ئىبراھىم قاراتېكىن (تەكلىپلىك).

«تلهاچلار چايخانىسى» دىكى پاراڭلار

نامرات بالىنىڭ ھەميان تىپۇپلىشى

دەيدۇ.

بىرىڭ ئاۋۋالقىدەك ساقلايدۇ. قاراڭغۇ چۈشەي دېگەندە، تۇيۇقسىز تېلېفونى سايراپ كېتىدۇ. تېلېفوننى ھەمياننى تىپۇپالغۇچى ئۇرغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ كارت كوچىسىغا كېلىپ ھەمياننى ئېلىۋېلىشىنى دەيدۇ.

ياردەمچىسى: «بۇ قىلتاق ئەمەستۇ؟ ئۇلار قاقتى-سوقتى قىلماقچى بولۇۋاتقاندىۇ بەلكىم» دەيدۇ.

بىرىڭ ئۇنىڭ گېپىگە پەرۋا قىلماي، ماشىنىسىنى ھەيدەپ ماڭىدۇ. دېيىشكەن جايغا كەلگەندە، كىيىملىرى يىرتىلىپ كەتكەن بىر بالا بىرىڭ يىتتۈرۈپ قويغان ھەمياننى ئېلىپ ئۇلار تەرەپكە قاراپ كېلىدۇ. ياردەمچىسى ھەمياننى ئېلىپ، پۇلىنى ساناپ بېقىپ، بىر تىيىنىڭمۇ كەم ئەمەسلىكىنى بايقايدۇ.

«مېنىڭ بىر تەلپىم بار، ماڭا ئازراق پۇل بېرەلەرسىزمۇ؟» دەيدۇ ھېلىقى ئوغۇل بالا.

بۇ ۋاقىتتا ياردەمچىسى كۈلۈپ كېتىپ: «مەن دېمىدىمۇ...» دېيىشكە، بىرىڭ ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋېتىپ، كۈلۈمسىرىگىنچە ئوغۇل بالىدىن نەچچە پۇل ئالدىغانلىقىنى سورايدۇ.

«پەقەت بىر دوللار بولسا بولىدۇ» دەپ جاۋاب

20 - ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدا، ئامېرىكىلىق خەير - ساخاۋەتچى كېنىز بېرىڭ سان فرانسىسكونىڭ دېڭىز قولتۇقى رايونىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، ھەمياننىڭ يوقلۇقىنى بايقايدۇ. ياردەمچىسى جىددىي ھالدا: «بەلكىم چۈشتىن بۇرۇن بىرىڭلى شەھىرىدىكى نامراتلار مەھەللىسىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا يىتكەن بولۇشى مۇمكىن، قانداق قىلىمىز؟» دەيدۇ. بىرىڭ ئىلاجىسىز ھالدا: «تىپۇپالغۇچىنىڭ بىزنى ئىزدىشىنى كۈتمەكتىن باشقا چارە يوق» دەيدۇ.

ئىككى سائەتتىن كېيىن، ياردەمچىسى ئۈمىدىسىز لەنگەن ھالدا: «ئەمدى ساقلىمايلى. بىز نامراتلاردىن ئۈمىد كۈتمەيلى» دېگەندە، «ياق، مەن بىردەم ساقلاپ باقاي» دەيدۇ بىرىڭ.

ياردەمچىسى چۈشەنمەي: «ھەمياندا ئىسىم كارتوچكىسى بار، ئەگەر تىپۇپالغۇچى قايتۇرۇپ بېرىدىغان بولسا، تېلېفون قىلىشقا ئىككى مىنۇتلا كېتەتتى. لېكىن، بىز يېرىم كۈن ساقلىساقمۇ، ئۇلار قايتۇرۇپ بەرمىدى»

بىر نەچچە مەكتەپ سېلىپ، مەخسۇس نامراتلارنىڭ مەكتەپتە ئوقۇيالمىغان بالىلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىدا، بېرىلگەن مۇنداق دەيدۇ: «باشقىلارغا قارىغۇلارچە باھا بەرمەسلىك كېرەك. بىز ۋاقىت ۋە پۇرسەت يارىتىپ ساپ ۋە ئاق كۆڭۈل قەلبكە يېقىنلىشىشىمىز كېرەك، بۇنداق قەلب بىزنىڭ مەبلەغ سېلىشىمىزغا ئەڭ ئەرزىيدۇ».

«فېلىپپىنلار ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2016-يىلى 11-ئايلىق كېيىنكى سانىدىن ئەلجان تۇرسۇن تەرجىمىسى

بېرىدۇ ئوغۇل بالا ھېچ ئويلىنماستىنلا: «مەن خېلى ئۇزۇن مېڭىپ، ئاممىۋى تېلېفون بار يەرنى تەستە تاپتىم، لېكىن يېنىمدا پۇل بولمىغاچقا، ئامالسىز باشقىلاردىن بىر دوللار قەرز ئېلىپ تېلېفون ئۇرغاندىم، ھازىر قەرز ئالغان پۇلنى قايتۇرۇپ بەرمىسەم بولمايدۇ».

ئوغۇل بالىنىڭ نۇرلىنىپ كەتكەن كۆزلىرىنى كۆرۈپ، ياردەمچىسى خىجىللىقتىن بېشى ساڭگىلاپ كېتىدۇ، بېرىلگەن ھاياجان بىلەن بالىنى قۇچاقلايدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن، بېرىلگەن بۇرۇنقى خەير - ساخاۋەت پىلاننى ئۆزگەرتىدۇ، مەبلەغ چىقىرىپ بېرىشكە شەھەرگە

پەزىلەت بولمىسا ھەر يەردە چەكلىمە بار

ئىشىنىز قالغاندىن كېيىن، دەپنەخانىدا مېيىت توشۇغۇچى بولىدۇ. ئۇ بۇ كەسپنى ئىنتايىن سۆيىدۇ، ئۇنىڭ ئاجايىپ گىرىم قىلىش ھۈنرى مېيىتلەرنى خۇددى ئۇخلاۋاتقاندا ھاڭا كەلتۈرىدۇ. ئۇ مۇشۇ سەۋەبتىن كىشىلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىدۇ. ئۇنىڭ نەتىجە قازىنىشتا ھېس قىلغىنى بولسا: «سەن بىر ئىشنى قىلغان ۋاقىتتا، ئۇ ئىش بىلەن ئايرىلالمايدىغان ھېسسىيات ئورنىتىش كېرەك، ئۇنى رەت قىلما، بەلكى ئۇنى جېنى بار نەرسە دەپ قاراپ، كۆڭۈل قويۇپ ئۇنىڭ بىلەن سىزدىكى كېرەك» تىن ئىبارەت.

گېرمانىيەنىڭ قازىنى دۇنياغا داڭلىق، ئۆيۈمدىمۇ ئىككىسى بار، بىرسىدە قورۇما قورۇلىدۇ، يەنە بىرسىدە گۈرۈچ پىشۇرۇلىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، گېرمانىيەدە ياسالغان قازانلارنىڭ ئۆمرى 100 يىلدىن ئاشىدىكەن، لېكىن ئادەتتىكى قازانلارنىڭ ئۆمرى ئارانلا 20 يىل ئەتراپىدا بولىدىكەن. دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگىنىچۇ؟ بۇنىسى نامەلۇم.

ئادەتتە: «سېنىڭ بىر قازىنىڭنى 100 يىل ئىشلەتكىلى بولسا ئۇنداقتا بىرنى ساقىنىڭ بىر خېرىدارىڭدىن مەھرۇم بولىدۇڭ، كېيىن خەق سېنى ئىزدەپ كەلمەيدۇ دېگەن گەپ، 20 يىل چىدايدىغان قازاننى خېرىدارلار 20 يىل ئىشلەتكەندىن كېيىن، يەنە سېنى ئىزدەپ كەلمەيدۇ؟ ئەگەر ئۇنىڭ چىداش ۋاقتىنى تېخىمۇ قىسقارتىپ قىلساڭ، تېخىمۇ كۆپ پۇل تاپالايسىن ئەمەسمۇ؟» دەپ قارىلىدۇ.

سانلىق مەلۇماتلاردا كۆرسىتىلىشىچە، 2013-يىلىغىچە، يەر شارىدا ئۆمرى 200 يىلدىن ئاشقان كارخانىلاردىن ياپونىيەدە 3146 سى بار بولۇپ، دۇنيا بويىچە 1-ئورۇندا تۇرغان؛ ياپونىيەدىن كېيىن تۇرىدىغان دۆلەتلەردىن، گېرمانىيەدە 837 كارخانا، گوللاندىيەدە 222 كارخانا، فىرانسىيەدە 196 كارخانا بار ئىكەن.

بۇنداق كارخانىلار جۇڭگودىمۇ بارمۇ؟ ئېيتىشلارغا قارىغاندا، جۇڭگودىمۇ بار ئىكەن. بەزىلەر توققۇزى بار دەيدۇ، يەنە بەزىلەر بەشى بار دەيدۇ. بىراق بار دېيىلسىمۇ، ھەممىسى دېگۈدەك يېمەك - ئىچمەك بىلەن مۇناسىۋەتلىك كارخانىلار. بۇ، يېمەك - ئىچمەكنى مۇھىم ئەمەس، دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى خەقنىڭ كارخانىلىرىغا سېلىشتۇرغاندا، تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق دېگەنلىكتۇر. كىشىنى تېخىمۇ ئەنسىرتىدىغىنى شۇكى، جۇڭگودىكى چوڭ - كىچىك كارخانىلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى پەقەت ئىككى يېرىم يىل بولۇشى، بەزى گۈرۈھ، كارخانىلار بولسىمۇ، بىراق ئۆمرى يەتتە، سەككىز يىلدىن ئاشمايلىقىدۇر.

ئۇنداقتا مۇنداق بىر سوئال تۇغۇلىدۇ: خەقنىڭ كارخانىلىرى «ئۇزۇن ئۆمۈر» كۆرەلەيدۇ، بىزنىڭ كارخانىلىرىمىز نېمىشقا «ئۆمرى كۆتە» بولۇپ قالىدۇ؟ ئىككى مەسلىھەت قاراپ باقايلى. ياپونىيەنىڭ بىر كىنوسى بار، ئىسمى «مېيىت توشۇغۇچى»، ئوسكار مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ھېكايىدە، بىر باش ئىسكىرىپكىچى

بىزگە قايتا ئويلىنىش ۋە پۇرسەتلەر بىلەن تەمىنلىشى مۇمكىن.

لى چۈەنتىيەن ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما «فېلىيەتونلار ژۇرنىلى» نىڭ 2016-يىلى 7- ئايلىق ئالدىنقى سانىدىن ئېلىنغان تۇرسۇن تەرجىمىسى.

تىلماچ: يېڭىشەھەر ناھىيەلىك پارتكوم تەرجىمە مەركىزىدىن

قېلىشنى باشتىن كەچۈرگەچكىلا، روھ بىلەن ئەمەلىيەتنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىنى تۇتاشتۇرۇش مەسىلىسى تېخى ھەل بولمىغان مەسىلىگە ئايلىنىپ قالدى. شۇڭا بۈگۈن بىزگە ئۇچراۋاتقان ئۇنداق، مۇنداق ئاۋازچىلىك، باش ئاغرىقلارنى غەلىتىلىك ھېس قىلمايدىغان بولۇپ قالدۇق.

دەل مۇشۇنداق بولغانىكەن، «ئۇستىكار روھى»

ئۇنتۇلماس لۇ شۇن

ئوبراز يۇغۇرۇلغان بولۇپ جۇڭگو ھازىرقى زامان نەسرىي شېئىرلار تارىخىدىكى ھالقىپ ئۆتكىلى بولمايدىغان ئابىدىگە ئايلانغان. لۇ شۇن فېلىيەتوندىن ئىبارەت بۇ خىل ئۇسلۇبىنى مۇستەقىل ئىجاد قىلغان بولۇپ، ئۇ بۈگۈنكى كۈندە مۇستەقىل ژانىرغا ئايلاندى. ئۇنىڭ فېلىيەتونلار توپلىمى 15 كە يەتكەن بولۇپ، فېلىيەتونلاردا مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىنغاندا يۈز - خاتىر قىلىنماي، تۈزەلمەس يامان ئادەتلەر ۋە ساختىپەزلىك قامچىلانغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئىنگلىز، ياپون، رۇس، ئىسپان، نېمىس، ئەرەب قاتارلىق 50 تىلغا تەرجىمە قىلىنىپ، دۇنياۋى كىتابخانلار قوشۇنىغا ئىگە بولغان.

لۇ شۇن بۈيۈك تەرجىمان بولۇپ، ھازىرقى زاماندىكى ئۇدۇل تەرجىمە نەزەرىيەسىنىڭ ۋەكىلى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ تەرجىمىدە ئەسلى ئەسەرنىڭ مەزمۇنىغا سادىق بولۇپ، چەت ئەلنىڭ جۈملىلىرىنى نەقىل كەلتۈرۈپ خەنزۇ تىلىنىڭ ئىپادىلەش ئىقتىدارىنى بېيىتىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. جۇڭگونىڭ يېڭى ئەدەبىيات قۇرۇلۇشىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، تەرجىمە ھەر ۋاقىت ئىجادىيەتتىن تېخىمۇ مۇھىم. ئۇ جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىيات تارىخىدا ناھايىتى زور تەسىرلەرنى كۆرسەتكەن ياپونىيەلىك ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيەچىسى كۇرىياگاۋا خاكۇسوننىڭ «ئازاب - ئوقۇبەتنىڭ سىمۋولى»، «پىل چىشى مۇناردىن چىقىش» ناملىق ئەسىرىنى تەرجىمە قىلغان. يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيەچىسى پىلىپكخانوفنىڭ «سەنئەت

2016-يىلى 10- ئاينىڭ 19- كۈنى لۇ شۇن ۋاپات بولغانلىقىنىڭ 80 يىللىق خاتىرە كۈنى. لۇ شۇن جۇڭگودا قەدىمكى زامان، ھازىرقى زامانغا يۈزلەنگەن ھالقىلىق باسقۇچتا ياشىغان بولۇپ، چوڭقۇر مەنىلىك نەزەرىيە ۋە قورقماس روھى بىلەن جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ ئەنئەنىۋىلىكتىن زامانىۋىلىققا بۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرگەن تىپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ ئەدەب ۋە مۇتەپەككۇر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى، مەدەنىيەت ئەربابى ھېسابلىنىدۇ.

لۇ شۇن ھەممە ئېتىراپ قىلىدىغان جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىسى ۋە ۋەكىلى. ئۇنىڭ «چۇقان»، «تېڭىرقاش»، «يېڭى ھېكايىلەر» ناملىق ئۈچ پارچە ھېكايىسى جۇڭگو ھازىرقى زامان ھېكايىچىلىقىنىڭ ئابىدىسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ جۇڭگولۇقلارنىڭ مەنۋىيىتىنى بېيىتىشقا كۆرسەتكەن تەسىرىگە ئاساسلانغاندا، ئۇنىڭ قەلىمى كۈچلۈك ۋە مۇھاكىمىسى چوڭقۇر بولۇپ كىشىلەر قەلبىنى لەرزىگە سالىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتەك قايناق ھېسسىياتى مۇزدەك جىمجىت بايانلىرىغا يوشۇرۇنغان بولۇپ، قالتىس بەدىئىي ماھارىتى نامايان قىلىنغان. ئۇنىڭ كۈلكىلەرگە يوشۇرۇنغان كۆز يېشىنىڭ بەدىئىي تەسۋىرى بۈيۈك سەنئەتكارلاردا بولۇشقا تېڭىشلىك ئېچىنىش، قايناق ھېسسىيات ۋە مەنزىلىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ «چىچەك ھارپىسى» ناملىق نەسرلەر توپلىمى يۈمۈرىستىك تۈسكە ئىگە توپلام ھېسابلىنىدۇ. «ياۋا گىياھ» ناملىق نەسرىي شېئىرلار توپلىمى 100 بەتكە يەتمەيدۇ، ئۇنىڭدا چوڭقۇر ئىدىيە بىلەن ئاجايىپ

نەزەرىيەسى»، لۇتخېنوفنىڭ «سەنئەت نەزەرىيەسى» ۋە فادېيېفنىڭ داڭلىق رومانى «ھالاكەت»، رۇسىيە رېئاللىزم ئەدەبىياتىنىڭ ۋەكىل خاراكتېرلىك يازغۇچىسى گوگولنىڭ «ئۆلۈك جانلار» قاتارلىق رومانىنى تەرجىمە قىلغان. ئىستاتىستىكا قىلىنىشىچە، لۇشۇن ھاياتىدا 14 دۆلەتتىكى 105 نەپەر يازغۇچىنىڭ 3 مىليون خەتتىن ئارتۇق ئەسىرىنى تەرجىمە قىلغان بولۇپ، بۇ ئۆزى يازغان ئەدەبىي ئەسەرلەر بىلەن ئاساسەن تەڭلەشكەن.

لۇشۇن دۆلەت ئىلمى تەتقىقاتىنىڭ ئۇستازى. ئۇ جۇڭگونىڭ قەدىمكى زاماندىكى ھېكايىلىرى ۋە رومانلىرىدىن «قەدىمكى ھېكايىلەر»، «تاك، سۇڭ سۇلالىسى ئەپسانىلىرى»، «كونا ۋە قەلەر توغرىسىدىكى ھېكايىلەر» قاتارلىقلارنى رەتلەپ نەشر قىلدۇرغان. ئۇنىڭ «جۇڭگونىڭ رومانچىلىق تارىخى» ناملىق كىتابى ئېلىمىزدىكى ئالىملار يازغان تۇنجى جۇڭگو قەدىمكى زامان رومانى ھەققىدىكى ئەسەر ھېسابلىنىدۇ. ئۇ كوررېكتورلۇق قىلغان «جىكاڭ توپلىمى» دا چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى چەنلۇڭ ۋە جاپىڭ خانىنىڭ ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. لۇشۇن يەنە «گۈيچى ۋىلايىتى قەدىمكى كىتابلىرىنىڭ ئارىلاش توپلىمى»، «يۈنگۇ خاتىرىلىرى»، «لىڭ بىياۋدا ئۆتكەن ئاجايىپ ئىشلار» قاتارلىقلارنى سېلىشتۇرۇپ رەتلەنگەن. لۇشۇن ھاياتىدا تۈرلۈك مىس ۋە تاش ئابدۇلەرنىڭ نۇسخىلىرى چۈشۈرۈلگەن 5100 خىلدىن ئارتۇق 6000 پارچىدىن كۆپرەك قەغەز لەرنى توپلىغان.

لۇشۇن خەتتات بولمىسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ھازىرقى زامان خەتتاتلىقىغا كۆرسەتكەن تەسىرى ھەر قانداق بىر خەتتاتتىن ئېشىپ كېتىدۇ. لۇشۇن مائارىپ مىنىستىرلىقىدىكى ۋاقتىدا گۈزەل سەنئەت ۋە مۇزېي خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان بولۇپ، ئۇ گۈزەل سەنئەت ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات پىلانىنى تۈزۈپ، ئېستېتىك تەربىيە، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش توغرىسىدا لېكسىيە سۆزلەپ، بالىلار سەنئەت كۆرگەزمىسىنى تەشكىللىگەن. ئۇ خىزمەتداشلىرى بىلەن بىرلىكتە جۇڭخۇا مىنگونىڭ

تۇنجى دۆلەت گېربىنى لايىھەلىگەن. سەي يۈەنپىيىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تۇنجى مەكتەپ گېربىنى لايىھەلىگەن. لۇشۇن جۇڭگو ھازىرقى زامان كىتابلىرىنىڭ مۇقاۋىسىنى لايىھەلەش ئۇستىسى ھېسابلىنىدۇ. كىتاب - ژۇرناللارنىڭ مۇقاۋىسى، قىستۇرما رەسىملىرى، بەت لايىھەلەش قاتارلىق جەھەتلەردە ئۇنىڭ مۇستەقىل قارىشى بار بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەسەرلەر توپلىمى ۋە ئۆزى تەھرىرلىگەن ژۇرناللارنىڭ كۆپ قىسىم مۇقاۋىسىنى ئۆزى لايىھەلىگەن. لۇشۇن ھەممە ئېتىراپ قىلغان جۇڭگونىڭ ھازىرقى زاماندىكى يېڭىدىن گۈللەنگەن ياغاچ ئويمىچىلىقنىڭ ئاتىسى بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئېستېتىك ئىدىيەسى بىلەن جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىيات - سەنئىتى ۋە يېڭىدىن گۈللەنگەن ياغاچ ئويمىچىلىقى ئۈچۈن يۆنىلىش كۆرسىتىپ بەرگەن.

لۇشۇن خەتتاتلىق بىلەن داڭ چىقارمىغان بولسىمۇ، بىراق لۇشۇننىڭ خەتتاتلىقى ئۆزگىچە بولۇپ لۇشۇن ئۇسلۇبى دەپ ئاتىلىدۇ. لۇشۇننىڭ 50 يىل داۋامىدا ساقلىنىپ قالغان خەتتاتلىق قول يازمىلىرى 10 مىڭ بەتتىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ خەتتاتلىق ئۇسلۇبى بىلەن ئۆزگىچە ئۇسلۇبتىكى فېلىپپىنلەر پۈتۈنلەي ئوخشمايدۇ.

«جۇڭگونىڭ ئادىمىيەت ئىجتىمائىي پەن كىتابلىرىنىڭ ئىلمىي تەسىر كۈچى توغرىسىدىكى دوكلات» قا ئاساسلانغاندا، «لۇشۇن ئەسەرلىرى توپلىمى» يالغۇز جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ نەزەرىيە ماقالىلىرىدا دۆلەت ئىچىدىكى ئىلمىي ئەسەرلىرىدىن نەقىل كەلتۈرۈشتە 1 - ئورۇندا تۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى چەت ئەل ئەدەبىياتى نەزەرىيە ماقالىلىرىدە دۆلەت ئىچىدىكى ئەسەرلەردىن نەقىل كەلتۈرۈشتە 1 - ئورۇندا، مەدەنىيەت ئىلمىي نەزەرىيە ماقالىلىرىدە دۆلەت ئىچىدىكى ئەسەرلەردىن نەقىل كەلتۈرۈشتە 1 - ئورۇندا تۇرغان، يەنە باشقا بەش ئىلمىي نەزەرىيە ماقالىسى دۆلەت ئىچىدىكى ئىلمىي ئەسەرلەردىن نەقىل كەلتۈرۈشتە 10 - ئورۇندا كىرىپ تەسىر كۈچى ئەڭ زور ئەسەرگە ئايلانغان.

لۇشۇن ھايات ۋاقتىدا «مىللەتنىڭ روھى» دەپ

دۆلەت ئۈمىد يوق قۇللار دۆلىتى ھېسابلىنىدۇ» دېگەن. شۇڭا لۇشۇننىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇپ قويمايلى. لۇشۇننىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇماق ئاسان ئەمەس، پەقەت بېرىلىپ ئوقۇساقلا كۈتۈلمىگەن ئۈنۈمگە ئېرىشەلەيمىز.

جاڭ يۈنلوڭ ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما «خەلق گېزىتى» نىڭ 2016-يىلى 26- ئۆكتەبىردىكى سانىدىن مۇھەممەد تۇراپ تەرجىمىسى

ئاتالغان، كېيىن جۇڭگو مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ سەركەردىسى، جۇڭخۇا مىللىتى يېڭى مەدەنىيەتنىڭ رولچىسى، دەپ تەرىپلەنگەن.

لۇشۇن ۋاپات بولغاندا، يۇدافۇ «لۇشۇننى ياد ئېتىمەن» ناملىق ماقالىسىدە: ئۇلۇغ شەخس بارلىققا كەلمىگەن مىللەت دۇنيادىكى ئەڭ بىچارە جانلىقلار توپى ھېسابلىنىدۇ؛ ئۇلۇغ شەخس بارلىققا كەلگەندە ھىمايە قىلىش، ئىززەتلەش، چوقۇنۇشنى بىلىمىگەن

جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ چەت ئەلدە تەرجىمە قىلىنىشى ۋە خەلقئارادا ئېتىراپ قىلىنىشى

جەمەتى»، «جەننەت ناخشىسى»، «ھايات - ماماتلىق چارچاش» قاتارلىق ئۈچ پارچە روماننىڭ تەرجىمىسىنىڭ ئايرىم نۇسخىسى نەشر قىلدۇرغان. چىن ئەننا مو يەننىڭ «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشىشى پەقەت ۋاقىتنىڭ ئىلگىرى - كېيىنلىك مەسىلىسى دەپ قارىغان. ئامېرىكىلىق خەنزۇشۇناس مو خاۋۋېن مېدىيالار تەرىپىدىن «مو يەننىڭ بىردىن بىر تۇنجى تۇغۇت ئانىسى» دەپ ئاتالغان. گەرچە ئۆزىنىڭ مو يەن ئەسەرلىرىنىڭ چەت ئەلگە تارقىلىشىدىكى رولىنى مۇبالىغە قىلىۋەتكەن بولسىمۇ، بىراق، مو خاۋۋېننىڭ مو يەن ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلغانلىقىدىن ئېنىق بىلىۋالغىلى بولىدۇ. ئۇ مو يەننىڭ «قىزىل قوناقلقتا»، «شەرەپلىك جۇمھۇرىيەت»، «ھايات - ماماتلىق چارچاش» ۋە «ساندال قوزۇق جازاسى» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ، مو يەننىڭ ئەسەرلىرى تارىخىي تۇيغۇ ۋە ئەخلاق، ھەققانىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە، دەپ قارىغان. فىرانسىيەلىك خەنزۇشۇناس نوئى دېتېلاي مو يەننىڭ «شەرەپلىك جۇمھۇرىيەت»، «تولغان بەدەن»، «41 توپ» ۋە «ئۇستازلار بارغانسېرى يۇمۇرستىك» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلغان. ئۇ مو يەننىڭ يۇرتىنى زىيارەت قىلىپ، مو يەننىڭ رومانلىرى ئىدىيەۋىلىك ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى جەھەتتە ناھايىتى ئۆزگىچە ئىكەن، دەپ قارىغان. ئۇنىڭدىن باشقا ياپونىيەدە ئاكىرا ۋېلخېئات،

مو يەننىڭ «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشىشى جۇڭگولۇقلارغا زور شان - شەرەپ ئېلىپ كەلدى، ئارقىدىنلا باش كۆتۈرگەن تۈرلۈك مۇنازىرىلەر. ئاممىنىڭ ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىنى قايمۇقتۇرۇپ قويدى. مو يەننىڭ چەت ئەلدە تەرجىمە قىلىنغان ۋە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ئەسەرلىرىنىڭ باغلىنىشى ئەھۋالدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، «مو يەننىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلغان تەرجىمانلار»، «مو يەننىڭ نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشىشىنىڭ كەينىدىكى تۆھپىكارلار: ھەرقايسى دۆلەت تەرجىمانلىرىنىڭ تۆھپىسى» قاتارلىق ماقالىلەر ئارقا - ئارقىدىن چەت ئەل ئاخبارات ۋاستىلىرىدە كۈرۈلۈشكە باشلىدى. كىشىلەر بىر مەزگىل مو يەن تەرجىمانلىرىنىڭ كۆۋرۈكلۈك رولىغا تايىنىپ «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى، دەپ قاراشتى. مو يەننىڭ «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشىشى بىلەن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ نۇرغۇن دۆلەت تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىشى مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، بۇ دەل تەرجىمە قىلىنغان مۇشۇ تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئوقۇرمەنلەرگە مو يەننى تونۇتقانلىقى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى خەلقئارانىڭ مۇئەييەن دەرىجىدە ئېتىراپ قىلغانلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئوقۇشۇمىزچە، مو يەننىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلغان تەرجىمانلار قوشۇنىدا شىۋېتسىيەلىك چىن ئەننا بار بولۇپ، ئۇ شىۋېتسىيەدە مو يەننىڭ «قىزىل قوناقلقلار

رۇسىيەلىك يېگوروف قاتارلىقلار ئۆز دۆلەتلىرىدە مۇيەننىڭ رومانلىرىنى تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇرغان. نۇرغۇن تەرجىمە نۇسخىلىرىدا تەرجىماننىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى ئىجاد قىلىش ئىقتىدارى نامايان قىلىنىپ، مۇيەن رومانلىرىنىڭ چەت ئەلگە تارقىلىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشى ئىلگىرى سۈرۈلگەن.

مۇيەننىڭ رومانلىرىنىڭ چەت ئەلدە كۆپ ساندا تەرجىمە قىلىنىشى ئۇنىڭ «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا ئېرىشىشىدىكى مۇھىم سەۋەب ھېسابلىنىدۇ، بىراق، بۇ ئاچقۇچلۇق ئامىل بولۇشى ناتايىن. تەرجىمە پائالىيەتلىرىدە مۇنەۋۋەر تەرجىمانلار ماتېرىيال تاللاشتا ئۆزگىچە نەزەرنى نامايان قىلىپ شۇ دۆلەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردىكى ئەسەرلەرنى تاللاپ تەرجىمە قىلىدۇ. بۇمۇ «4- ماي يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتى»دىن بۇيان، جۇڭگولۇقلار چەت ئەلنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى كىرگۈزگەندە ۋارىسلىق قىلىپ كەلگەن چوڭ بىر پىرىنسىپ ھېسابلىنىدۇ. خۇشى: پەقەت داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ، 2- ئورۇندىن تۆۋەن تۇرىدىغان ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلماسلىق توغرا ئەمەس، دەپ قارايدۇ. ئەجەبا چەت ئەللىكلەر جۇڭگو ئەدەبىياتىنى تەرجىمە قىلغاندا ماتېرىيال تاللاش ئۆلچىمىنى تۆۋەنلىتىۋەرمەيدۇ؟ بىر ئالىم مۇيەننىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشىشى مۇنەۋۋەر تەرجىمانلارنىڭ بولغانلىقىغا باغلىق بولغان ھەمدە ئۇنىڭدىن ئىلھاملانغان، دەپ قارىغان. يەنە جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى ئەگەر تېخىمۇ كۆپ شەرەپلەرگە ئېرىشمەكچى بولىدىكەن، بىز تېخىمۇ كۆپ مۇنەۋۋەر تەرجىمانلارنى يېتىشتۈرۈش ۋە تېخىمۇ كۆپ مۇنەۋۋەر خەنزۇشۇناسلارنى بايقاپ، جۇڭگونىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىنى چەت ئەل تىلىغا تەرجىمە قىلىشى كېرەك، دەپ قارىغان. ئەگەر تەرجىمدىن ئىبارەت بۇ يول بولمىسا، خەلقئارالىق مۇكاپاتلارغا ئېرىشىش مۇمكىن ئەمەس، دەپ قارىغان. تەرجىمىنىڭ بىر ئۇچىغا زىيادە ئېسىلىۋېلىپ، تەرجىمە قىلىش جەريانىدىكى ئەسلى ئەسەرنىڭ يېتەكچىلىك خاراكتېرى ۋە تەرجىمە قىلغۇچىنىڭ ئىجاد قىلىشىنى چەكلىگەن بولساق، ئۇ ھالدا مۇيەننىڭ مۇۋەپپەقىيىتى مۇنەۋۋەر تەرجىمان ۋە خەنزۇشۇناس دەپ قارىلىپ،

ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىلمىگەن ئەھۋالدىمۇ، گۆشىنىز پولى ئەتكەندەك ئىش بولۇپ قالغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى، دەپ قارىغان. يەنە بىر جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، جۇڭگو يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت مەقسىتى ۋە نىشانى ئەجەبا تەرجىمىگە تايىنىپ خەلقئارالىق مۇكاپاتقا ئېرىشىشىمىدۇ؟ بۇ بىزدىكى ئاجىز مەدەنىيەت پىسخىكىسىنى ئاشكارىلاپ، جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ غەربلىكلەر ئېتىراپ قىلغان يولدا تەرەققىي قىلىپ، ئەدەبىياتىنىڭ مىللىيلىكى ۋە جۇغراپىيەلىك ئۈستۈنلۈكىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە سەل قارىغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. تەرجىمە تېگى - تەكىدىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا پەقەتلا بىر ۋاستە، خۇددى چەن جۇڭشۇ ئېيتقاندا: «ئارىغا چۈشكۈچى ۋە ئالاقىچى بولۇپ، مۇيەننىڭ ئەسەرلىرىنى ئىدىيەۋىلىكى ۋە بەدىئىيلىكى تۈپ جەھەتتىن گۈزەللىشتۈرگىلى ياكى خۇنۇكلەشتۈرگىلى بولمايدۇ. مۇيەننىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشىشى ئەسەرلىرىنىڭ چەت ئەلگە تەرجىمە قىلىنىشى ۋە تارقىلىشىغا باغلىق بولغان، بىراق، تەرجىمان باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىشى ئەمەس، بەلكى مۇيەننىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىشى تاللانغان، چۈنكى، ئەسەرنىڭ تەسىر قىلىش كۈچى ئەسەرنىڭ سۈپىتىدە نامايان قىلىنغان.»

تېخىمۇ كۆپ مۇنەۋۋەر تەرجىمىشۇناسلارنى تەربىيەلەش ۋە تېخىمۇ كۆپ مۇنەۋۋەر خەنزۇشۇناسلارنى تېپىشنىڭ مەقسىتى جۇڭگو ئەدەبىياتىنى خەلقئارادا ئېتىراپ قىلدۇرۇشنىڭ ئاساسلىق چىقىش يولىنى ھەل قىلىش ئەمەس، جۇڭگولۇق يازغۇچىلارنىڭ مۇشۇنىڭغا ئاساسەن تېخىمۇ كۆپ خەلقئارالىق چوڭ مۇكاپاتلارغا ئېرىشىشىمۇ قىيىنغا توختايدۇ. ئەدەبىي تەرجىمە بىر تۈرلۈك ئىجتىمائىي خاراكتېرلىك ناھايىتى كۈچلۈك مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش پائالىيىتى بولۇپ، ئەسلى ئەسەر، تەرجىمە قىلغۇچى، تەرجىمە قىلىش جەريانى، تەرجىمە ئەسەر ۋە تەرجىمە ئەسەرنى تارقىتىش ھەم قوبۇل قىلىش قاتارلىق نۇرغۇن ھالقىلارغا چېتىلىدۇ. بىراق، مۇشۇ بارلىق ھالقىلار تەرجىمە قىلىنغان دۆلەت تىلىدىكى ياردەم بەرگۈچىلەرنىڭ سىستېمىلىق چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ. تەرجىمە مەدەنىيىتى تەرەپدارلىرىغا يول باشلايدىغان شەخس نون ئاندىرې لو

خاۋلى ياردەم بەرگۈچلەرنىڭ چەك - چېگراسىنى مۇنداق ئايرىغان: «ياردەم بەرگۈچى شەخس بولسىمۇ بولىدۇ، مەسىلەن: مائىدىچى، ماسپى جوناس ياكى لويېس 16، كوللېكتىپ بولسىمۇ بولىدۇ، مەسىلەن: دىنىي تەشكىلات، سىياسىي پارتىيە، ئىجتىمائىي قاتلام، خان جەمەتنىڭ ئوردا ۋەزىرى، نەشرىيات ئورگىنى ياكى مېدىيالار (گېزىت - ژۇرنال ياكى كىنو تېلېۋىزىيە شىركىتى) قاتارلىقلار. ياردەم بېرىدىغان مۇشۇنداق كىشىلەر تەرجىمىدە ماتېرىيال تاللاش، تەرجىمىنى ئۆزگەرتىپ يېزىش ۋە تەرجىمىنى تارقىتىش ھەم قوبۇل قىلىش قاتارلىقلارنى بەلگىلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ياردەم بەرگۈچلەر ئادەتتە ئەسەرنىڭ ئەدەبىيلىكىگە ئەمەس، بەلكى ئىدىيەۋى ئېڭىغا دىققەت قىلىدۇ. تەرجىمە قىلغۇچىلار ئۆزىنىڭ تەرجىمە ئەسەرنىڭ نەشر قىلىنىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ئەسەرنى تەرجىمە قىلىش داۋامىدىكى ئەركىنلىكى مۇناسىپ چەكلىمىگە ئۇچرايدۇ. يېڭى ئوقۇرمەنلەرگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئەسلى ئەسەرنى قايتىدىن ئۆزگەرتىپ يېزىشنى مەقسەت قىلىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مۇيەن بىر شەرقلىق يازغۇچى بولغانلىقتىن، غەرب خەنزۇ شۇناسلىرى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىشتا غەربنىڭ مەدەنىيەت تىلى مۇھىتىدىكى نەشر قىلىش ۋە ئەمەلىي ئەھۋالىنى قوبۇل قىلىش چەكلىمىسىگە ئۇچرىغان. تېخىمۇ كۆپ ئوقۇرمەنلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، تەرجىمە قىلغۇچى تەرجىمە قىلىش جەريانىدا مۇيەننىڭ رومانلىرىنى مۇۋاپىق پىششىقلاپ ئىشلەپ، يات مەدەنىيەتتىن ھاياتلىق بوشلۇقىنى تاپقان. شۇڭا چەت ئەللىك نۇرغۇن ئوبزورچىلار مۇيەننى رومانلىرى رېئاللىق تۈس بىلەن ئەمەس، بەلكى فانتازىيەلىك ياكى خىيالىي تۈس بىلەن تولغان، دەپ قارىغان. چۈنكى، چەت ئەللىك تەرجىمانلار باشتىن - ئاياغ شەرقپەرۋەرلىك نەزەر بىلەن مۇئامىلە قىلغان ھەمدە مۇيەننىڭ رومانلىرىنى تەرجىمە قىلغان.

بايان مۇشۇ يەرگە كەلگەندە كىم تەرجىمە قىلىش، كىمنىڭ كۆرۈشىگە تەرجىمە قىلىش مەسىلىسىگە چېتىلىدۇ. شۇنچە مۇنەۋۋەر جۇڭگولۇق تەرجىمانلارمۇ غەربلىكلەرنىڭ غەلتە نەرسىلەرنى ئىزدەيدىغان نەزەرى

ياكى مۇقىم ئېستېتىك ئادىتىنى قاندىرالمىغاچقا، مۇيەن ئەندەك جۇڭگولۇق يازغۇچىنى دۇنياغا يۈزلەندۈرەلمىگەن. تەرجىمە ئەسەر مىللىي مەدەنىيەتنىڭ سۈزۈۋېلىنغاندىن كېيىنكى مەھسۇلى بولۇپ، تەرجىمە قىلىش جەريانىدىكى «ئىجادچانلىق» دىن ئىبارەت. ئۇ ئەسلىي ئەسەرنىڭ تەرجىمە تىل مۇھىتىدىكى مۇرەسسە قىلىش ھەرىكىتى بولۇپ، جۇڭگولۇقلار جۇڭگونىڭ ئەسەرلىرىنى چەت ئەللىكلەرنىڭ كۆرۈشى ئۈچۈن تەرجىمە قىلسا مەدەنىيەت ۋە ئېستېتىكا پەرقى تۈپەيلىدىن «كۆرۈش سىزىقنى قوشۇش» مەقسىتىگە يېتەلمەي، تەرجىمە قىلغان ئەسەرنىڭ ھاياتى كۈچى مۇناسىپ ھالدا زىيانغا ئۇچرايدۇ. جۇڭگو ئەدەبىياتى تەرجىمىگە يۈزلىنىشتە ئىككى قىيىن مۇھىتقا دۇچ كېلىۋاتىدۇ، بىر تەرەپتىن، جۇڭگولۇقلار تەرجىمە قىلغان چەت ئەللىكلەرنىڭ ئەسەرلىرى جۇڭگو مەدەنىيىتىنى خاتا چۈشىنىشىنى ئازايتقىلى بولسىمۇ، بىراق ئېستېتىك قاراش ۋە مەدەنىيەت قاتلىمىنىڭ تەرجىمە ئەسەرنى ئېتىراپ قىلىشىنى قىيىنلاشتۇرۇۋېتىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، چەت ئەللىكلەرنىڭ تەرجىمىسى جۇڭگو ئەدەبىياتىنى تېخىمۇ كۆپ باشقا مەدەنىيەتلەرنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتۈرىدۇ، بىراق، چەت ئەللىكلەرنىڭ جۇڭگو مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىياتىنى خاتا چۈشىنىش ئىمكانىيىتىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ، شۇڭا جۇڭگونىڭ يازغۇچىلىرى تەرجىمانلارغا تايىنىپ چەت ئەل ئېتىراپ قىلغان ئەگرى - توقاي يوللاردىكى نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ. جۇڭگو يازغۇچىلىرى ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ رېئال تۇپرىقىدا يىلتىز تارتىپ، ئەسەرلىرىدىكى مۇنەۋۋەر ئالاھىدىلىككە تايىنىپ، چەت ئەل ئوقۇرمەنلىرىنى جەلپ قىلىشى كېرەك، بىراق، تەرجىمە ۋاسىتىسىنى خەلقئاراغا يۈزلىنىشتىكى جان قۇتقۇزىدىغان ئەڭگۈشتەر، دەپ قارىماسلىقى كېرەك. مۇيەننىڭ مۇۋەپپەقىيىتى دەل مۇشۇ نۇقتىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

شى ئوڭخۇي ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما «نۇر گېزىتى» نىڭ 2015 - يىلى 30 - مارتتىكى سانىدىن مۇھەممەد تۇراپ تەرجىمىسى

تىلماچ: توقسۇ ناھىيەلىك خەلق بانكىسىدا.

مۇھەممەد يۈسۈپ شېئىرلىرى

قويۇپ بېرىڭ

شامال سەۋەب ئېھتىمال،
تۈندە ئىشىك غىچىرلار.
باشلىنىدۇ قشلاقتا،
شۇندا پىچىر - پىچىرلار.

سىزگە نېمە؟

سىز ئۇخلاڭ،

ھېچ ئىشىڭىز بولمىسۇن.

كىمدە كىمىنىڭ كۆڭلى بار،

قويۇپ بېرىڭ ئوينىسۇن.

ئاشقىلىرىم ئاشىقتەك،

مەيلى كۆڭۈل خوشلاشسۇن.

ئىككى ئاشىق خالسا،

شامال بىلەن ئويناشسۇن.

ئۆكسىمىسۇن قىز قەلبى،

يىگىت رايبى ئۆلمىسۇن.
كىمدە كىمىنىڭ كۆڭلى بار،
قويۇپ بېرىڭ ئوينىسۇن.
غەيۋەت قىلماڭ يىگىتنى،
ئۇيالدۇرماڭ قىزنى ھەم.
شۇنداق ئوتلۇق مۇھەببەت،
سىيلاپ ئۆتسۇن سىزنى ھەم.

بىر سوغۇق سۆز تۈپەيلى،

سۆيگۈ بېغى سولمىسۇن.

كىمدە كىمىنىڭ كۆڭلى بار،

قويۇپ بېرىڭ ئوينىسۇن.

نېسىپ ئەتمەي يار ۋەسلى،

ئەمدى ھىجران قىينىسۇن.

كىمدە كىمىنىڭ كۆڭلى بار،

قويۇپ بېرىڭ ئوينىسۇن.

ئىككى يارنىڭ باشىدا،

پارلىسۇن ئىشىق قۇياشى.

قىزغا ھايا، يىگىتنىڭ،

غۇرۇر بولسۇن يولداشى.

ئەدەبىيات گۈلزارى

دەيمەن، مەن سېنى كۈتكەن بالا مەن،
ئاڭلايسەن ئېچىلىپ سەن خەندان،
مەن سېنى سۆيمەن، سۆيمەن.

كەل دەيسەن، كۈن سوغۇق، ئولتۇرغىن،
كۆز ئالدىم لەيلى ۋە ئەتىرگۈل.
خانەگدە ئايلىنىپ يايىمەن،
مەن سېنى سۆيمەن، سۆيمەن.

كىم ئۇ، جىم كۈلدۈ، كۈلدۈ،
بىلدۈرمەي ئەر كىلەپ كېلىدۇ.
مەيلى مەن غەلتە تەلۋە مەن،
مەن سېنى سۆيمەن، سۆيمەن.

كەل، دەيسەن، ئاھ، مۇنچە كېچىكتىڭ،
يوق ئەمدى ئۇ غۇنچە، كېچىكتىڭ.
باق يىگىت، ئەتراپىڭ قەھرىتان،
مەن سېنى سۆيمەن، سۆيمەن.

سەن تۇرغان جاي ئەمدى يات دالا،
قولۇڭدا قارا كۆز بىر بالا،
مەن ئەمدى نەزمەمدە نالەيمەن،
مەن سېنى سۆيمەن، سۆيمەن.

مۇھەببەت

مۇھەببەت، ئەي، گۈزەل ئىزتىراپ،
ئەي، كونا دەرد، ئەي، كونا تۇيغۇ.
كۆكرىكىمگە قولۇڭنى نىقتاپ،
يۈرىكىمنى چۇۋۇپ قويدۇڭغۇ.

قانچە قىزلار ماڭا زار ئىدى،
نە غەم، نە ئەندىشەم بار ئىدى؟
قۇشتەك يەڭگىل روھىم بار ئىدى،
چاك-چېكىدىن سۆكۈپ قويدۇڭغۇ.

دەردىغا ئۆز ئارا،

قاراپ-قاراپ تويىمسۇن.
كىمدە كىمىنىڭ كۆڭلى بار،
قويۇپ بېرىڭ ئوينىسۇن.

بار بولسۇن

قىز بار ئۆيىنىڭ پەيزى بۆلەك دەيدۇلەر،
جەننەت يولى — قىز بار يۆلەك دەيدۇلەر.
ھاياتىمدا ئوغلۇم يوق دەپ ئۆكۈنمەڭ،
تاغ بولمىسا قىز ھەم تىرەك، دەيدۇلەر.
ئەلنىڭ بەختى باتۇرلارغا يار بولسۇن،
ئامىنلەر، خالىدەلەر بار بولسۇن.

قىز يوق يۇرتقا ئېيتىڭ، كۆكلەم خۇشتارمۇ؟
كېلىنى يوق تويلار توپىغا ئوخشارمۇ؟
قىزلار باركى ئۆلكە ئامان، يۇرت ئامان،
قىز كۈتمىسە يىگىت دەريا كېچەرمۇ؟
جان تەسەددۇق، ساداقىتىڭ تۇمار بولسۇن،
مەسۇدەلەر، مەھزۇنەلەر بار بولسۇن.

قىزى يوقنىڭ ئايسىز خامۇش ئاسمانى،
قىزى بارنىڭ قەسردۇر خانادانى،
شۇ مۇڭدىشىڭ، شۇ سىردىشىڭ، پەرۋانەڭ،
يىگىت يولىنىڭ، قىز كۆڭلىنىڭ سۇلتانى.
ئاتا ئۆيدە ھەر كۈنى باھار بولسۇن،
مەۋلۇدەلەر، مەسۇدەلەر بار بولسۇن.

ئەي، مۇھەممەد، ئالتە ئاغا-ئىنىڭ بار،
بىردە ياخشى، بىردە يامان كۈنۈڭ بار.
بىر كۈن بېشىڭ يەتسە ئەگەر ياستۇققا،
قىزلىرىڭدىن يېقىن يەنە كىمىڭ بار؟
ئەلچىلىرى ئىشىكىدە زار بولسۇن،
نازىمەلەر، مەدىنەلەر بار بولسۇن.

***

بىر كۈنى
يېنىڭغا كېلىمەن،

پېشانەم شۇ ئىكەن، پېشانەڭ شۇدۇر،
چۈشۈمگە كىر جانىم، چۈشۈلمىگە كىر.
ئۆتمەكتە بۇ ئۆمۈر گويىكى كارۋان،
كۈنلىرىڭ بويىدا يۈرەك قوغغۇراق.
مەن ساڭا ئارمانۇ — سەن ماڭا ئارمان،
كۆڭلۈمنىڭ تۆرىدە تۇتار شام-چىراغ.

پېشانەم شۇ ئىكەن، پېشانەڭ شۇدۇر،
چۈشۈمگە كىر جانىم، چۈشۈلمىگە كىر.

كېيىنەكتە كېلىپ، قېشىڭغا قونۇپ،
كۆزۈڭگە تەلمۈرۈپ ئۆمرۈم ئۆتەمدۇ؟
قالدىڭغۇ باغرىمدا جانىمدەك بولۇپ،
چېچىڭنى سىيلاشقا قولۇم يەتمەيدۇ.

پېشانەم شۇ ئىكەن، پېشانەڭ شۇدۇر،
چۈشۈمگە كىر جانىم، چۈشۈلمىگە كىر.

***

بېكەتلەردە قالمىن، يالغۇز،
ئېيتار سۆزۈم جىمىپ كېتىدۇ.
ترامۋايلىرى سېنى ھەر كۈنى،
بادامزارغا ئېلىپ كېتىدۇ.

تەلمۈرىمەن يوللىرىڭغا جىم،
بېقىپ كۆزۈم تىلىپ كېتىدۇ.
بادامزارغا سېنى ھەر كۈنى،
ترامۋايلىرى ئېلىپ كېتىدۇ.

تۆمۈرىولغا باشلىرىڭ ئۇرۇپ،
چاقلار ئاچچىق نالەپ كېتىدۇ.
بادامزارغا سېنى ھەر كۈنى،
ترامۋايلىرى ئېلىپ كېتىدۇ.

يۈر، دەپ ئۆزۈم كېتەر يوللارغا
بۇرالمىمەن ترامۋايلىرىنى.
سوقالمىمەن ترامۋايلىرىنى
ئۇرالمىمەن ترامۋايلىرىنى،
كۆرەلمىمەن ترامۋايلىرىنى...

نە قىلاردىڭ ماڭا تېگىپ سەن،
يېڭىلىمىگەندىم، يېڭىپ سەن،
باشلىرىمنى يەرگە ئېگىپ سەن،
قامىتىمنى يۈكۈپ قويدۇڭغۇ.

سەن مەن ئۈچۈن بىر خىيال ئىدىڭ،
ياخشى بولساڭ ياندا قال، دېدىڭ.
جان كېرەكمۇ، مانا ئال، دېدىم،
قىناپ بولساڭ، قىناپ تويدۇڭغۇ.

بىلەلمىدىم، نېمە مەقسەتلىك،
ماڭا بىر جۈپ گۈلنى ئاسرىدىڭ.
بىرنىڭ ئاتىن كۈمۈش ئاتىدىڭ،
بىرنىڭ ئاتىن زەينەپ قويدۇڭغۇ.

مۇھەببەت، ئەي، گۈزەل ئىزتىراپ،
كوچالڭ كەزدىم، سەرسان تەمتىرەپ،
يۈزلىرىمگە يۈزلىرىم تىرەپ،
كۆزلىرىمنى باغلاپ قويدۇڭغۇ.

چۈشۈلمىگە كىر

كېيىنەكتە كېلىپ،
قېشىمغا قونۇپ.

كۆزۈڭگە تەلمۈرۈپ ئۆمرۈم ئۆتەمدۇ؟
نېمىلەر كۆرمىدىم مەن يىگىت بولۇپ،
چېچىڭنى سىيلاشقا قولۇم يەتمەيدۇ.

پېشانەم شۇ ئىكەن، پېشانەڭ شۇدۇر،
چۈشۈمگە كىر ئەمدى، چۈشۈلمىگە كىر.

تاينىڭ سۆيىدۇ ئېرىقتىكى سۇ،
كۆڭلىكىڭ ئېتىكىڭ سۆيىدۇ مايسا.
مەنچۇ؟ بىر گىياھ بولالمىدىمغۇ،
ئەي، كۆزلىرى جەرەن، كىرىپكى ئوقيا!

- كەچۈرمەن.
- قوشاق ئېيتقىن دېسەمچۇ؟
- ئېيتىمەن.
- دوستۇڭدىن كەچ دېسەمچۇ؟
- كېچىمەن
- ئادەمنى ئات دېسەمچۇ؟
- ئاتىمەن.
- چېچىڭ يۇلغىن دېسەمچۇ؟
- يۇلمەن.
- بوغۇلۇپ قالسام نىتەرسەن؟
- قوللايمەن.
- جېنىڭغا زەخمەت يەتسەمچۇ؟
- چىدايمەن.
- سۆيگۈ بېرەيمۇ ساڭا؟
- سۆيگۈ.
- ئەسلا بەرمەيمەن.
- نە ئۈچۈن؟
- چۈنكى مەن قۇللارنى سۆيمەيمەن.

ئۈپ مېنى

- مېنىڭ غەملىرىم ھەم چاچلىرىمدىن كۆپ،
- ئارقامدا سايدەك يۈرۈشەر توپ-توپ.
- سالامەت بولساملا ھەم بىر غەنىمەت،
- ئۈپ مېنى، سۆيگىنىم، ئۈپ، يەنە بىر ئۈپ.
- كۆڭۈل يىغلار، قارا كۆزلەر تانماقتا،
- كۆكرىكىمگە كۆكسۈڭ قويغىن-يانماقتا،
- لەرزىگە كەلمەكتە روھىم شۇ تاپتا،
- ئۈپ مېنى، سۆيگىنىم، ئۈپ، يەنە بىر ئۈپ.
- ئەي، مېنىڭ جاللىتىم، ئەي، مېھرىبانىم،
- كۆكم تۇپراق مېنىڭ، تۇپراق ئاسمىنىم،
- تىلىمنىڭ ئۇچىغا كېپ قالدى جېنىم،
- ئۈپ مېنى، سۆيگىنىم، ئۈپ، يەنە بىر ئۈپ.

***

- رومالىڭنى بويىما،
- بىلەلمەستىن يۇدۇردۇم.
- ئاتاڭ سېنى بەرمەي، مەن
- ئالىمەن دەپ كۆيدۈردۈم.
- مېنى سۆيسەڭ كۇپايە،
- سەن سۆزۈڭدە تۇر جانىم.
- ئاتاڭنى ئۆزۈم يولغا
- سالمايمەن، دەپ كۆيدۈردۈم.
- مالامەتلەر يىغىلسۇن،
- تاشلار ياغسۇن بېشىمغا.
- مەن ئەھدىمگە ۋاپادار،
- بولمەن، دەپ كۆيدۈردۈم.
- ئاتاڭ سېنى بەرمىدى،
- تەقدىر دېدىم، ھەم كۆندۈم.
- مەن بىچارە بىر شائىر،
- بالامەن، دەپ كۆيدۈردۈم...

***

- ساڭا سۆيگۈم بېرەيمۇ؟
- بەر قېنى.
- ئۇ، تۇپراققا كۆمۈلگەن.
- بەربىر.
- مەن پال ئاچسام دېگەنتىم،
- ئاچ قېنى.
- سوئال قويسام دېگەنتىم،
- سوراۋەر.
- ئىشىك قاقسام نى دەرسەن؟
- كىر، دەيمەن.
- مەن بىلەن يۈر، دېسەمچۇ؟
- يۈر دەيمەن.
- يولدا كۈلپەت كەلسەمچۇ؟
- چىدايمەن.
- ئەگەر مەن ئالدىسامچۇ؟

بىلەمسەم، كېچىلەر تىلسىز بىر تىلىسىم،
چۈشلەرگە سىڭىپ كېتەمدىم، ئۇنى كىم بىلسۇن،
تاڭدا تۇرالامدىم، يوق، ئۇنى كىم بىلسۇن،
ئۇپ مېنى، سۆيگىنىم، ئۇپ، يەنە بىر ئۇپ.

ئاسانلىق بەر، جېنىم ئۈزۈلسۇن شۇنداق،
سۆيگۈنىڭ دەردىدىن قۇتۇلماي بىراق،
قاشلىرىڭ دار بولسۇن، چاچلىرىڭ سىرتماق،
ئۇپ مېنى، سۆيگىنىم، ئۇپ، يەنە بىر ئۇپ.

بىزلەر ئاجىز بەندە ئەجەلدۇر ھەكىم،
ئاشىق سەن دەپ مېنى، بوغمىغىن ئەركەم،
بۆسەمدىن بوغۇلۇپ ئۆلەي، ئۆلسەم ھەم،
ئۇپ مېنى، سۆيگىنىم، ئۇپ، يەنە بىر ئۇپ!

بەختلىك بولمىز

مەيلى دە، كىمگە دۇر
ياقسا، ياقمىسا،
ئۇلارغا قوشۇلۇپ
يىغلىشارمىدۇق.

بىز بەختلىك بولمىز
خۇدا خالىسا،
خۇدا خالىمىسا
ئۇچرىشارمىدۇق.

رەيھان ھىدىلىرىڭنى
يوللىرىمغا سەپ،
كۈت مېنى
ھەر ئاخشام
كۆككە ئاي چىققان.
پەقەت يىغلىمىغىن
گۇناھم نە دەپ،
ئايىدەك
ئاناڭ سېنى
چىرايلىق تۇغقان! ...

ماڭا بىر تەبەسسۇم
سوۋغا ئەت، ئەي، يار،
نۇر تامسۇن
لەۋلىرىڭ
ساھىللىرىدىن،
ئۈزۈڭ ئېيت
سەندەك قىز
يەنە قايدا بار،
كىرىكىلىرى ئۇزۇن
كوكىللىرىدىن...

ئەيمىنىپ ياشىما
خىيال پەنجىدە،
يېپىل،
يايرا جانىم،
ئۆرتەنمە غەمدە.
غەيۋەتلەرگە چىدا،
تۆھمەتكە چىدا،
سەن يېگانە سەن
يورۇق ئالەمدە.

مەن يەنىلا
ئاشىقلىق سېنىڭ
ئەڭ غېرىب،
تۈندىن سۆز
قەرز ئېلىپ،
تۈنگە تۇتقۇچى.
سېنىڭ يېنىڭدا ھەم
سېنى ئاقتۇرۇپ،
سېنىڭ يېنىڭدا ھەم
سېنى كۈتكۈچى.

ھېچ بىر
تىز چۆكمەيمەن
ھازىر ئالدىڭدا،
سۆيۈم،
سۆيگۈنۈمدىن

ئۇيۇلاي نىچۇن؟
بارچە پەرىشتىلەر
سېنىڭ قەلبىڭدە
تەرەددۇت تۇرغان
قىزلار مەن ئۇچۇن.
بىز بەختلىك بولىمىز
خۇدا خالىسا،
خۇدا خالىمىسا
ئۇچرىشىمىز مۇمكىن؟!

تۈنۈش كېرەك، ئېرىق ياقىسى،
لاي سۇلارنىڭ ئويناپ ئېقىشى،
تار كوچىدا ئاتلار تاقىسى،
نى چاغ بولدى كۆرمىگىنىمگە.
يالپۇز ھىدى تولغان دالىلار،
گەپكە چېچەن ئاقباش ئانىلار،
بۆلەنچەكتە ياتقان بالىلار،
نى چاغ بولدى كۆرمىگىنىمگە.

كۆڭلۈمدىكى يار

مۇھەببەت باغىغا كىرمەكلىكىم بار،
سۆيۈپ بىر گۈلنى، ئاھ، كۆيىمەكلىكىم بار.
ئەمدى تۈنلەر يىغلار ماڭا قوشۇلۇپ،
كۆڭلۈمدە بىر يارۇ، قوينۇمدا بىر يار.

تاغ كەينىدىن ماراپ چىققان كۈن،
شىپاڭلاردىن ئۆرلىگەن تۈتۈن،
ھويلىدىكى چىلاپچا، چۆگۈن،
نى چاغ بولدى كۆرمىگىنىمگە.

بىرى بىرىگە ھېچ ئوخشىماس يارەب،
كۆزۈمنىڭ ياشلىرى توختىماس، يارەب،
كۆيەرمەن بىر ئۇڭا، بىر بۇنىڭغا زەپ،
كۆڭلۈمدە بىر يارۇ، قوينۇمدا بىر يار.

چىمەنلىكتە يالغۇز ئاياغ يول،
ماڭا تونۇش، ماڭا مۇشتاق يول،
ئاھ، قەدىردان بىر جۈپ قانداق قول،
نى چاغ بولدى كۆرمىگىنىمگە.

بىرىن پەپىلەيمەن لەۋلىرىم بىلەن،
بىرىن ئەر كىلىتىمەن نىگاھىم بىلەن،
ياشايمەن ساۋابۇ، گۇناھىم بىلەن،
كۆڭلۈمدە بىر يارۇ، قوينۇمدا بىر يار.

ياغاچ ئىشىك ئېچىلار سەكىن،
بىر باغرىتاش بولساممۇ لېكىن.
ھازىر يىغلاۋېرىشىم مۇمكىن.
نى چاغ بولدى كۆرمىگىنىمگە.

ئاي موما

بىرىنى ھۆر دەيمۇ، بىرىن گۈلئايىم،
سۆيىمىگىنىم سۆيگۈنۈمدىن مۇلايم،
بۇ قانداق كۆرگۈلۈك بولدى، خۇدايم،
كۆڭلۈمدە بىر يارۇ، قوينۇمدا بىر يار.

ئاخشاملىرى قوغۇندەك
يۇمىلايدۇ ئاي يەردە.
ماڭا ئېيتقىن قۇياشنىڭ
ئاستانىسى قەيەردە؟

دەريا مەن، كۆزلىرىم ئىككى قىرغاققا،
يۈرىكىم ئىككى يان بولۇپ سوقماقتا،
يۈرىكىم ئىككى ئوت ئىچىرە قىناقتا،
كۆڭلۈمدە بىر يارۇ، قوينۇمدا بىر يار.

تىلىڭ بارمۇ، بولسا بىر
كۈي قېتىپ بەر ئاي موما.
شۇ كوچىدا بىر قىز بار،
چاقىرىپ بەر، ئاي موما.

ئالمايسىز تەن .
 مېنى تونۇپ، ھەتتا
 ھەر كۈن كوچامدىن
 تولغىنىپ، قول سېلىپ
 ئۆتەر يارىجان .

بىلىمەن، تەخمىنەن
 شۇنداق ئويلايسىز:
 شائىرلار — دىۋانە،
 تۈزەلمەيدىغان،
 شائىرنىڭ سۆيگۈسى
 ئۆتكۈنچى، دەيسىز،
 شائىرلار ئادەمدەك
 سۆيەلمەيدىغان .

يەنە، يەنە بىر كۈن
 كۈيىڭىزدە مەن .
 ئادا بولىدىغان
 قۇلغا ئوخشاي مەن .
 ئەڭ گۈزەل شېئىرىمنى
 تويىڭىزدا مەن
 شەنىڭىزگە گۈلخان
 قىلىپ تۇتاي مەن .

قورقماڭ، ياڭرار قوشاق،
 تۈگمەس ئويۇن .
 كۆرگەنلەر سىزدىن كۆز
 ئۈزەلمەيدىلەر .
 شائىرلار بۇزالماس
 بىراۋنىڭ تويىن،
 بىراۋنىڭ ئويىن،
 بۇزالمىدىلەر .

ئۆزبېكچىدىن نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇختار مەخسۇت
 (بۇ شېئىرلار شائىرنىڭ 2015-يىلى تاشكەنتتە نەشر
 قىلىنغان «شائىر سۆيگۈسى» ناملىق توپلىمىدىن ئېلىندى).

ئۆمىلەپ بار مەن ئۈچۈن،
 ئىشكىگە بېشىڭ ئۇر .
 يۈزلىرىگە يۈزۈڭ باس،
 قاشلىرىغا قېشىڭ سۇر .

ئۆزۈم ئېيتقىن يۈرەكتىن،
 ئۇنى تاۋاپ ئېتەر مەن .
 كېلىمەن دەپ ھەر كېچە
 كېلەلمەسم نىتەر مەن؟

قاي كۈن يوقلاپ بارغانتىم،
 ئەپسۇس كۆرەلمەي ياندىم .
 مەن سۆيۈشنى تۈندىكى
 سۈكۈناتتىن ئۆگەندىم .

مەن ئۈچۈن ھەم ئۆزۈڭ بىر
 چاي قۇيۇپ بەر، ئاي موما .
 سەندىن نۇرلۇق بىر قىز بار،
 چاقىرىپ بەر، ئاي موما .

شائىر سۆيگۈسى

تونۇمايمەن دەيسىز،
 بىلمەيمەن دەيسىز .
 يارىجان، نازمۇ بۇ،
 شوخلۇقلىرىڭىز؟ ...

مېنى تونۇيدۇ ھەتتا
 كىرىپكىلىرىڭىز،
 سىز تېخى شائىرنى
 سۆيەلمەيمەن دەيسىز .

كۆرۈپ كۆرمەسكە سېلىش
 نەقەدەر ئاسان .
 سىزغۇ كۆرسىڭىزمۇ ھەم

تەپە ككۈر مېۋىلىرى

تەپە ككۈر تەرمەچلىرى

- ▲ ھەقىقىي كەمتەر ئادەم، باشقىلار ئۆزىنى قانچە داملىغانسىمۇ، شۇنچە بىئارام بولىدۇ.
- ▲ ئەپلەپ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقانلار، نەپ دەپ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقانلاردۇر.
- ▲ ئۆزى ۋە ئۆزگىلەرنىڭ خاتالىقىغا يول قويۇش، مەسئۇلىيەتسىزلىكنىڭ ئىپادىسى.
- ▲ چالا ئىش خام تاماققا ئوخشايدۇ، خام تاماقنى باشقىلارغا تەڭلىگىلى بولمىغاندەك، چالا ئىشنىڭ نەتىجىسىنىمۇ باشقىلارغا كۆرسەتكىلى بولمايدۇ.
- ▲ يامان ئىللەتلەرنى ئۆزگەرتىشكە، يامان ئىللەتلەر سېنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ.
- ▲ قولىدىن ئىش كەلمەيدىغانلار ماختىنىشقا ئەڭ ھېرىسمەن كېلىدۇ.
- ▲ ئۆزۈڭدىن چوڭلارنىڭ خاتالىقىنى كۆزەت، ئەمما ئۇلارغا تەربىيە قىلماستىن، ئۆزۈڭدە بارنى

تەپە ككۈر كۆزى

تۈزەت.

- ▲ كۆڭلۈڭدىكى گەپنى قىلغان ئادەم، دىلىڭدىكى دەردنى بىلگەن ئادەمدۇر.
- ▲ چۈشىنىش چوڭقۇرلىسا، ئىشەنچ مۇستەھكەملىنىدۇ.
- ▲ ھۇرۇننىڭ پۇشايمىنى، ئىشچاننىڭ ئارمىنى كۆپ بولىدۇ.
- ▲ ئەقلىڭ غەپلەتتە قالغاندا، جىسمىڭغا غەزەپ چاپلىنىدۇ.
- ▲ تەپە ككۈر ئەقلىڭ تىنقى.
- ▲ ئەقلىڭ ۋە ئەخلاقىڭ باشقىلارنىڭ كۆڭۈل تۆرىدىكى ئورنىڭدۇر.
- ▲ ھەرقانداق نەرسە ئۆز ئورنىغا كەلگەندە، ئاندىن ھەقىقىي قەدىر-قىممىتى بولىدۇ.
- ▲ ھەقىقەتنى قوبۇل قىلالماسلىق يامان كىشىلەرنىڭ تەبىئىتىدۇر.
- ▲ ياخشى ئىش-ئەمەللىرىڭدىن يامان نەتىجىگە ئېرىشكىنىڭ، دەل يامان نىيەتلىك ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا قالغانلىقىدۇر.
- ▲ ئىش-پىلانلىرىڭنىڭ بۇزۇلۇپ تۇرۇشى،

قانچە كۆپ بولسا، بۇزۇلغان ئىشىغىمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ.

▲ بىلىمنىڭ ئەڭ سادىقى، ئەڭ ئىشەنچلىك ھەمراھى دەل تەپەككۈردۇر.

▲ ئەقىللىق ئادەملەر ھېكمەتنىڭ مېغىزىنى چاقىدۇ، نادان ئادەملەر شاكىلىنى پاراسلىتىپ ئەخمەقلەرچە كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

▲ نەپسى ياماننىڭ كۆزى، تارتىنچاقنىڭ يۈزى ئەڭ تېز قىزىرىدۇ.

▲ دۇنيادىكى ئەڭ مەينەت نەرسە، دەل ۋىجداننىڭ بۇلغىغان نەرسىدۇر.

▲ ئاز سۆزلەش، كۆپ ئىش قىلىش دانالىق جۈملىسىدىكى ئىش.

▲ نادان كاللىغا ھېكمەت تەسىر قىلمايدۇ.

▲ يارامسىز ئادەملەر ئىشنى دىلىدا ئەمەس، تىلىدا قىلىدۇ، تەر تۆكۈپ ئەمەس، گەپ سېتىپ جان ساقلايدۇ.

▲ ئەدەپ ئىزدەش بۈيۈكلۈككە، ئىلىم ئىزدەش يورۇقلۇققا باشلايدۇ.

▲ ئەلنىڭ غېمىنى قىلىدىغانلارنىڭ ئىشلىرى دۇرۇسلۇقتا ئۆتسە، ئۆز نەپسىنىڭ غېمىنى قىلىدىغانلارنىڭ ئىشلىرى بۇزۇقلۇقتا ئۆتىدۇ.

▲ ئۆزۈڭنى بۇلغىماي دېسەڭ، قانائەتنىڭ پېشىنى چىڭ تۇت، چۈنكى، قانائەت نەپسىڭنى يۇيىدىغان سوپۇن.

▲ ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مېھىر-مۇھەببەت ۋە ئىشەنچنى راستچىللىق باغلاپ تۇرىدۇ.

▲ دەردىڭنىڭ داۋاسىنى ئەقلىڭدىن ئىزدەسەڭ توغرا ھەم تېز تاپالايسىن.

— مۇھەممەدجان ئابدۇغېنى

ئاپتور: كېرىيە ناھىيەلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىدىن.

مۇھەببەت ھەققىدە دۇردانىلەر

▲ مۇھەببەت — قەلب ئېتىزىدا ئېچىلغان چىرايلىق گۈلدۈر.

▲ مۇھەببەت — قەلبتىن ئېيتىلىدىغان مۇقەددەس

ئەتراپىڭدىكى ئىشەنچلىك ئادەملەرنىڭ ئازلاپ كەتكەنلىكىدىن بولىدۇ.

▲ ھۈنەر-ئىلىمدە، ئەدەپ-ئەخلاققا، ئىش-ئەمگەكتە باشقىلارنىڭ ئالدىدا ماڭساڭ، جەمئىيەتتىكى ئورنىڭمۇ تەبىئىي ھالدا باشقىلارنىڭ ئالدىغا ئۆتىدۇ.

▲ قەلەم كەيپ-ساپا ئۈچۈن تەۋرىسە، ئىزلىرىدىن يالغان-ياۋىداق پۈتۈپ چىقىدۇ.

▲ ھەقىقەت ئىنساننى ئىنسانىي پەزىلەتكە يېتەكلىسە؛ سەپسەتە ئىنساننى ئىنسانىي پەزىلەتلەردىن يىراقلاشتۇرۇپ، نەپسنىڭ قولى بولۇشقا يېتەكلەيدۇ.

▲ ئۆزىگە راۋا كۆرمىگەننى، باشقىلارغىمۇ راۋا كۆرمەسلىك دىيانەت دەپ ئاتىلىدۇ.

▲ ئابروى-ئىناۋەت يالغانچىدىن ئەڭ يىراق.

▲ ياخشى مېھمان رىزقى بىلەن، يامان مېھمان نەپسى بىلەن كېلىدۇ.

▲ كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرگەنسىڭىز، شۇنچە ھەددىدىن ئاشسەن، ئۇنى تىزگىنلەپ، توغرا يولغا باشلىغانسىڭىز، شۇنچە قىممىتىڭنى تاپسەن.

▲ ياخشىچاق ئادەمنىڭ مەسئۇلىيەتچانلىقى ۋە پىرىنسىپچانلىقى تۆۋەن بولىدۇ.

▲ نىيىتى دۇرۇس بولمىغان ئادەم ياخشىچاقلىق قىلىشقا ئامراق كېلىدۇ.

▲ ئامىتنىڭ كېلىپ بېيىپ كېتىشى مۇمكىن، ئەمما تىرىشىمىساڭ، ھۈنەر-ئىلىملىك ئادەم بولۇپ كېتىشىڭ ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

▲ چالا-پۇلا بىلگەنلەر، ئەتراپلىق بىلگەنلەرنىڭ ئالدىدا يورغىلاشقا ئامراق كېلىدۇ.

▲ چىن قەلبتىن بولمىغان ھۆرمەت، ياسالماقلىقتىن باشقىسى ئەمەس.

▲ ھەرقانداق مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى، ئۇنى ئومۇملاشتۇرۇش ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ.

▲ ياخشى ئادەملەر ئادەملەرگىلا ئەمەس، تەبىئەتتىكى ھەممە نەرسىگە ياخشىلىق نەزەرى بىلەن قارايدۇ ھەم ئۇنىڭغا ياخشىلىق قولىنى سۇنىدۇ.

▲ يامان دوست يامان ئىشىڭنى چىرايلىق قىلىپ كۆرسىتىدۇ.

▲ مەسئۇلىيەتسىز ئادەملەرگە بۇيرۇغان ئىشنىڭ

تۇرمۇشتىكى ماقال-ئەمىللەر

ناخىدۇر.

▲ مۇھەببەت — تاڭ سەھەرنىڭ ساباسدۇر.

▲ مۇھەببەت — تولمۇ ئالىي، تولمۇ سىرلىق

تۇيغۇدۇر.

مۇھەببەت — ئۇ كىشىنى ھاياجانغا سالدىغان

مۇڭلۇق مۇزىكىدۇر.

▲ مۇھەببەت — بېغىشلاش، ئۆزىنى ئاتاش،

كۆيۈش ۋە سۆيۈشتۈر.

▲ مۇھەببەت — ئىنسان ھاياتىنىڭ بىلەي

تېشىدۇر.

▲ مۇھەببەت — قەلبتىكى قۇياشتۇر.

▲ ئادەمنىڭ كۆڭلى يورۇق بولسا، يولۇقىدۇ

يورۇق بولىدۇ.

▲ نىيىتى يامان ئادەم نىجاسەت ئىزدىگەن

چۈنكىگە ئوخشاش، كىشىلەردىن ئەيىب ئىزدەيدۇ.

▲ يالغانچىنىڭ تىلى ھارغان بىلەن دىلى

ھارمايدۇ، ئەمما ئۆمرى ئۇزۇنغا بارمايدۇ.

▲ نومۇسىز ئادەمنىڭ كۆزى قىزارغان بىلەن

يۈزى قىزارمايدۇ.

— ئابلەمىت قۇربان

ئاپتور: يېڭىسار ناھىيەلىك ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

ھايات چېقىنلىرى

ھاراق ھەققىدە

▲ ھاراق — ھاياجاندىن كۈلدۈرۈپ ۋە

يىغلىتىپ جاننى ئالغۇچى ئەزرائىلدۇر.

▲ ھاراق — ئۆمۈرنىڭ شېرىن دۈشمىنىدۇر.

ئەقىل ھەققىدە

▲ ئەقىل — ھاياتنىڭ نۇرلۇق مەشئىلىدۇر.

▲ ئەقىل — بۈيۈكلۈكنىڭ بەلگىسىدۇر.

▲ ئەقىل — پاراسەت جەۋھىرىدۇر.

▲ ئەقىل — باھاسىز بايلىقتۇر.

▲ ئەقىل — ئىنساننى بەختكە باشلىغۇچى

پاراۋۇزدۇر.

ھايا ھەققىدە

▲ ھايا — دىلنىڭ ۋە تىلنىڭ زىننىتىدۇر.

▲ ھايا — ھەرىكەتنىڭ ھەمراھىدۇر.

▲ ھايا — ئىنساننىڭ ئەخلاق دەرىخىدىكى ئەڭ

چىرايلىق بىر مېۋىلىك شاخىتۇر.

— ئوبۇلھاشىم ئەخەت

ئاپتور: قەشقەر شەھىرى مەدەنىيەت يولى پوچتا مەكتەپ

ئائىلە قورۇ 30-خەت ساندۇق.

▲ ئۆزىنىڭ بىر ئىنسانلىقىنى بىلىش، ھايات

ئىمتىھاندىكى لايىقەتلىك نومۇر...

▲ ھاياتتىكى ئەڭ يېقىملىق، ئەڭ بەدەلسىز

مۇئامىلە سەدىقە — سالام-سەھەتتۇر.

▲ قىممەتنىڭ ئېتىراپ قىلىنىش ئارقىلىق

يارىتىلسا، ئىناۋەتنىڭ ئەمەلىي قىلىنغان پايدىلىق

ھەرىكەتنىڭ ئارقىلىق تىكلەندۇ.

▲ ساختا، چاكانا ۋاپادارلىقنىڭ ھەممىسى شەكلى

ئۆزگەرگەن ۋاپادۇر...

▲ سەبىيلەر دىلىغا تەگكەن ساختىلىق

ئۈشۈكلەرنى كۆچەتلىرىمىزنى مېۋىلەتمەي تۇرۇپلا

قۇرتلىشىشقا مەجبۇر قىلىدۇ.

▲ تۆلەنگەن بەدەل ئىچىدە بالا تەربىيەسىگە،

بالىنىڭ روھىي تەرەققىياتىغا سالغان بەدەل — ئەڭ

ئەھمىيەتلىك بەدەلدۇر.

▲ تەمەگەرلىكتىن ئىبارەت يارىماس خاراكتېر

خورلۇقنى ئېلىپ كەلسە، قانائەتچانلىق، كەڭ

قورساقلىق ئالىي ھىممەت ئېلىپ كېلىدۇ.

▲ قەدىر-قىممەتنىڭ باشقىلارغا قىلالىغان

ياردىمىڭ ئارقىلىق ئاشسا، ئۆزۈڭنى چۈشىنىشنىڭ

ئۆزۈڭنىڭ خاتالىقىنى كۆرۈشۈڭ، ھەم ئۆزگەرتىشنىڭ

ئارقىلىق تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىدۇ.

▲ قىيىنئاننىڭ قولىدا قانچە تال قاقداق بارلىقىنى بىلمەيدۇ.

▲ يورۇقتا يېقىلغان مەشئەلنىڭ نۇرى كۆرۈنمەي ئىسى كۆرۈنەر.

▲ ئاغىنەڭنىڭ ھارىقىنى ئىچىشىپ بەرسەڭ جېدىلىگە شېرىك بولسەن.

▲ مەكتەپتە ئوقۇيالمىساڭ، مەشرەپتىمۇ ئوينىيالمىسەن.

▲ كوناغا كۆنگەن يېڭىنى ياراتماس.

▲ بەزىلەر ئۇيقۇدىن بىر كۈندە نەچچە ئويغىنىدۇ، لېكىن، مۇشۇنداق ئۇخلاۋەرسە نادانلىقىدىن مەڭگۈ ئويغىنمايدۇ.

▲ مائارىپ سېپىدە مەڭگۈ چاقنايمەن دېسەڭ ئاۋۋال ئۆزۈڭنى شام قىلىپ ياق، ئاندىن مول بىلىمىڭ بىلەن غۇبارسىز قەلبەرگە تاكى تۈگىگىچىلىك ئاق.

▲ ئىشەنچسىز دوستۇڭنىڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتكەندە دەسلەپتە ئاۋايلاپ دەسسەپ باق، ئاندىن كۈچەپ سەكرەپ باق، ئەڭ ئاخىرىدا دولقۇنلۇق سۇدەك ئالدىڭغا ئاق.

▲ بالاڭغا مىراس قالدۇرمىساڭ مەيلى، لېكىن ئۇنى نادان قالدۇرما.

— پاشاگۈل تۇرسۇن

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا گەمسەك باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى.

تەپەككۈر گۈلزارى

▲ كەمتەرلىك چېكىدىن ئاشقاندا ئەخمىقانلىككە ئېلىپ بارىدۇ.

▲ سۆيگۈ ئەخمەقنى ئەقىللىق، ياماننى ياخشى، بەختسىزنى بەختلىك قىلىدۇ.

▲ مىللەتنىڭ مۇھىم بايلىقى — خەلقنىڭ مەنئى قىياپىتىدۇر.

▲ سەمەيلىك كىشىنى توغرا يولغا باشلايدۇ، بەتئىيەتلىك بولسا ھاڭغا تاشلايدۇ.

▲ ھەقىقەت ئىنسانلارنىڭ ھاياتلىق يولىدىكى

▲ گۈل-گىياھ سۇغا تەشنا بولغاندەك، بالىلار ئائىلىسىدە ئاتا-ئانىسىنىڭ چۈشىنىشىگە، مېھرىگە، سىردىشىشىغا ئەڭ تەشنا...

— توختىنىياز ئالم

ئاپتور: بۈگۈر ناھىيەلىك ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

تەپەككۈر ھاسىلاتلىرى

▲ ئۆي تۇتىدىغان خوتۇن ئۆيىنى ياسايدۇ، ئۆي تۇتمايدىغان خوتۇن ئۆزىنى ياسايدۇ.

▲ نامەردنىڭ سۆزىگە باقما، ئۆزىگە باق.

▲ بېخىل قوشناڭ سەندىن نەرسە سورىسا بەرگىن، لېكىن سەن ئۇنىڭدىن ھەرگىز بىر نەرسە سورىمىغىن.

— رازاق نىياز

ئاپتور: پىچان ناھىيە پىچان يېزا يېڭىيەر مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى.

تەپەككۈر تامچىلىرى

▲ مۇھەببەت ھىجرانغا ئايلانغاندا كۈچ-قۇدرىتىنى، ۋىسالغا ئايلانغاندا لەززىتىنى نامايان قىلالايدۇ.

▲ پىتنە-پاسات — ۋاقتى كەلگەندە ئۆزلۈكىدىن يوقايدىغان ۋىرۇس.

▲ ئىگىسى يوق ئىش تاشلىنىپ قالىدۇ، ئىگىسى يوق پۇل تالاشتا قالىدۇ.

▲ مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرىدىغىنىمۇ خەلق، تۈگەشتۈرىدىغىنىمۇ خەلق.

▲ كۈتكىنىڭ كۈندە ئەمەس، كۈتۈلمىگەندە كېلىدۇ.

▲ بالىلىق ئادەم بايلىقىنى كۆزلىمەي، بالىلىرىنىڭ بارلىقىنى كۆزلىشى كېرەك.

▲ تارىخنىڭ بۇران-چاپقۇنىنى باشتىن كەچۈرگەن كىشىلا تىنچلىقنى چىن دىلىدىن قوغدايدۇ.

▲ ئاچ كۆز كېلىنچەكلەر چاچ قىسقۇچنىڭ قانچە تال كۆزىنىڭ چۈشۈپ قالغىنىنى ئېنىق بىلىدۇ، بىراق،

ئاپتور: تېكەس ناھىيە بازارلىق خەلق ھۆكۈمەتىدىن.

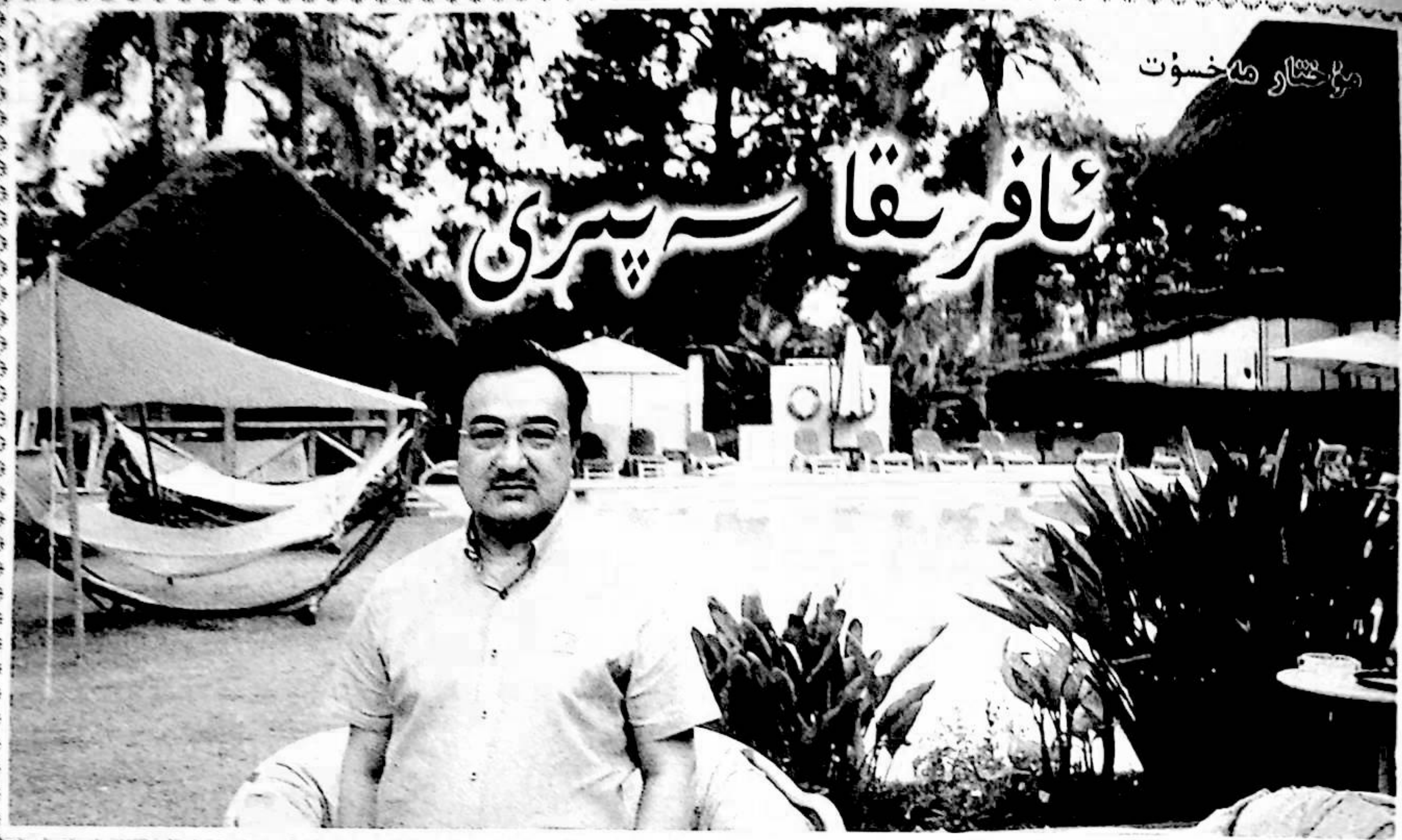
- ▲ ئوقۇتقۇچىنىڭ كىيىمىگە سەپسالماي بېكىتىمگە سەپسال.
- ▲ لەۋزىدە تۇرغان دەۋادىن يىراق.
- ▲ بالىنى كىم بېقىش مۇھىم ئەمەس، قانداق تەربىيەلەش مۇھىم.
- ▲ قەرزىزى ياشاشنىڭ ئۆزى چوڭ بايلىق.
- ▲ تەقدىرىڭنىڭ كاجلىقىدىن ئاغرىنماي، ئۆزۈڭنىڭ تەدبىرىسىزلىكىڭدىن ئاغرىن.
- ▲ بىلىملىك پەرزەنت ئالتۇندىن ئەلا.
- ▲ تىرىشچان ۋاقتىنى يېتىشتۈرەلمەي ئاۋارە، ھۇرۇن ۋاقتىنى ئۆتكۈزەلمەي.
- ▲ تاماخور كىشى تاج تاققان تەقدىردىمۇ، بېشى مۇرىسىدىن ئۈستۈن بولالمايدۇ.
- ▲ ھەققانىيەت ئەڭ قۇدرەتلىك كۈچ.
- ▲ ھىممەت مىننەتسىز بولسا، قىممىتى تېخىمۇ ئاشىدۇ.
- ▲ كېرەكسىز نەرسىلەرنى كېرەكلىك نەرسىلەرگە ئايلاندۇرالىغان كىشى ھەقىقىي قىممەت ياراتقان كىشىدۇر.
- ▲ توغرا يولغا ماڭمىغانلار، باشقىلارغا توغرا يولنى كۆرسىتىپ بېرەلشى ناتايىن.
- ▲ گۈل-گىياھلاردىن ھۇزۇرلىنىشنى بىلگەن ئادەم ئۇنىڭغا سۇ قويۇپ، ئوغۇتلاپ پەۋرىش قىلىشىمۇ بىلىشى كېرەك.
- ▲ ئېرىشىش بار يەردە چوقۇم يوقىتىشىمۇ بولىدۇ.
- تۇردى ئاۋۇت ئۆچمەس
- ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيە تېرىم بازار «ئۇزۇن سەپەر» مۇتوسكىلت رېمونت قىلىش تەربىيەلەش مەركىزىدە.

- ئۆچمەس قۇياش، ھەقىقەتنى توسۇيمەن دېيىش خۇددى كۈن نۇرىنى ئېتەك بىلەن ياپماقچى بولغاندەك ئەڭ چوڭ نادانلىق.
- ▲ ئوغۇل بولساڭ پەزىلەتتە گۈل ئاچقىن، ئەل ۋەتەننىڭ بەختى ئۈچۈن يول ئاچقىن.
- ▲ ئاغزىڭ ئاستا بولسىمۇ، پۈت-قولۇڭ ئىتتىك بولسۇن، بەرىكەت تاپسەن.
- ▲ گاداي بولساڭمۇ پاك بولساڭ، باي بىلەن تەڭ ۋە ئىنسابسىزدىن ئۈستۈن تۇرسەن.
- ▲ تۈز تارتقىلى بولمايدىغان ئارقان يوق، تۈزەتكىلى بولمايدىغان خاتالىق يوق.
- ▲ سۇنىڭ مەنبەسى بولىدۇ، دەرەخنىڭ يىلتىزى بولىدۇ.
- ▲ ھۈنرىڭنى ئالىقنىڭدا تۇتۇۋالما، ئەيىبىڭنى قولتۇقۇڭغا تىقىۋالما.
- ▲ ياخشى كىتابنى ئاچساڭ ئاۋۋال ئۈمىدكە تولسەن، ئاندىن خۇشاللىققا.
- ▲ مىڭ دوست كۆپلۈك قىلماس، بىر دۈشمەن ئازلىق قىلماس.
- ▲ ھاياتىڭ خەلقىڭگە بېغىشلانسا، ئۆلسەڭمۇ ھاياتتەك ياشايسەن.
- ▲ بىر ئادەم توختاۋسىز ئۈمىدۋارلىققا ئىنتىلىپ ياشايدىكەن قېرىمايدۇ.
- ▲ دۇنيانىڭ چوڭ يولى قىستا-قىستاڭ بولىدۇ.
- ▲ ھاياتتىن تولۇق پايدىلانساڭ، ھاياتىڭنى ئۇزارتالايسەن.
- ▲ ھاياتىڭ مەقسىتى تەبىئەت بىلەن ماس ھالەتتە ياشاشتىن ئىبارەت.
- ▲ ئۆزۈڭنى ئەل ئارىسىغا تونۇتقانمۇ ئۆزۈڭ، ئەتراپىڭنى يورۇتقانمۇ ئۆزۈڭ.
- ئىمىن ھاشىم

بۇ ساندىكى ئەسەرلەرنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر: مۇختار مەخسۇت، ئىمىن ئەخمىدى.

ئافرىقا سېرى

بۇ يىل 1- ئاينىڭ 12- كۈنىدىن 25- كۈنىگىچە مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە شىنجاڭ سەنئەت يۇرتى ناخشا- ئۇسسۇل ئانسامبىلىدىن تەشكىللەنگەن 30 كىشىلىك ئۆمەك ئافرىقىدىكى سېنگال، رۋاندا، سېشىل قاتارلىق ئۈچ دۆلەتتە باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئويۇن قويۇش، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىدە بولدۇق.

باھار ئەلچىسى

قش قوينىدىن چىقىپ باھاردەك،
باھار ئېلىپ كەلدۇق باھارغا.
نەگە كەتتى بۇندا تۆت پەسل،
ئوخشىماسكەن بىزنىڭ دىيارغا.

كۆكتىن چۈشتى شەرق يۇلتۇزلىرى،
چاقناپ كەتتى ئافرىقا بىردىن.
تەڭرىتاغنىڭ سەنەم قىزلىرى
گۈزەل ئىكەن، دېدى ئەتىردىن.

مەستخۇش بولدى مۇقام كۈيىدىن،
تاڭ قالدۇردى باشلاردا چىنە.
رەققاس شۇنداق بولامدۇ! — دېدى،
چال، دولاننى، ئوينايلى يەنە!

نېمە بوپتۇ چىرماشسا دىللار،
ئۆڭلىرىمىز قالسا ئوخشىماي.
كۆزىڭمۇ بار ئاق ۋە قارىسى،
تۈن قوينغا زىننەتقۇ شۇ ئاي.

دېمەڭلەر يوق سەنئەتنىڭ تىلى،
تۇيغۇ دېمەك، سەنئەتنىڭ تىلى.
تونۇسلا دىللارنى دىللار،
بىلىنمەيدۇ مىللەتنىڭ تىلى.

قش قوينىدىن چىقىپ باھاردەك،
باھار تۆكتى سەنئەت سەپىرى.
ۋىسال تاپتى دوستلۇق ئاناردەك،
پەرۋاز قىلىپ تىنچلىق كەپتىرى.

سېنگال

بىر يېنىڭدا ئوكيان ئاقىدۇ،
بىر يېنىڭدا سەھرايى كەبىر.

دۇنيا دوستلۇق سەپىرىدىن ھاسىلاتلار

ئاپتور: تېكەس ناھىيە بازارلىق خەلق مۇكۈمەتتىن.

- ▲ ئوقۇتقۇچىنىڭ كىيىمىگە سەپسالماي بىلىمىگە سەپسال.
- ▲ لەۋزىدە تۇرغان دەۋادىن يىراق.
- ▲ بالىنى كىم بېقىش مۇھىم ئەمەس، قانداق تەربىيەلەش مۇھىم.
- ▲ قەرزىز ياشاشنىڭ ئۆزى چوڭ بايلىق.
- ▲ تەقدىرىڭنىڭ كاجلىقىدىن ئاغرىنماي، ئۆزۈڭنىڭ تەدبىرىسىزلىكىڭدىن ئاغرىن.
- ▲ بىلىملىك پەرزەنت ئالتۇندىن ئەلا.
- ▲ تىرىشچان ۋاقتىنى يېتىشتۈرەلمەي ئاۋارە، ھۇرۇن ۋاقتىنى ئۆتكۈزەلمەي.
- ▲ تاماخور كىشى تاج تاققان تەقدىردىمۇ، بېشى مۇرىسىدىن ئۈستۈن بولالمايدۇ.
- ▲ ھەققانىيەت ئەڭ قۇدرەتلىك كۈچ.
- ▲ ھىممەت مەننەتسىز بولسا، قىممەتى تېخىمۇ ئاشىدۇ.
- ▲ كېرەكسىز نەرسىلەرنى كېرەكلىك نەرسىلەرگە ئايلاندۇرالىغان كىشى ھەقىقىي قىممەت ياراتقان كىشىدۇر.
- ▲ توغرا يولغا ماڭمىغانلار، باشقىلارغا توغرا يولنى كۆرسىتىپ بېرەلشى ناتايىن.
- ▲ گۈل-گىياھلاردىن ھۇزۇرلىنىشنى بىلگەن ئادەم ئۇنىڭغا سۇ قويۇپ، ئوغۇتلاپ پەۋرىش قىلىشىمۇ بىلىشى كېرەك.
- ▲ ئېرىشىش بار يەردە چوقۇم يوقىتىشىمۇ بولىدۇ.
- تۇردى ئاۋۇت ئۆچمەس
- ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيە تېرىم بازار «ئۇزۇن سەپەر» مۇتوسكىلت رېمونت قىلىش تەربىيەلەش مەركىزىدە.

- ئۆچمەس قۇياش، ھەقىقەتنى توسۇيمەن دېيىش خۇددى كۈن نۇرىنى ئېتەك بىلەن ياپماقچى بولغاندەك ئەڭ چوڭ نادانلىق.
- ▲ ئوغۇل بولساڭ پەزىلەتتە گۈل ئاچقىن، ئەل ۋەتەننىڭ بەختى ئۈچۈن يول ئاچقىن.
- ▲ ئاغزىڭ ئاستا بولسىمۇ، پۇت-قولۇڭ ئىتتىك بولسۇن، بەرىكەت تاپسەن.
- ▲ گاداي بولساڭمۇ پاك بولساڭ، باي بىلەن تەڭ ۋە ئىنسابسىزدىن ئۈستۈن تۇرسەن.
- ▲ تۈز تارتقىلى بولمايدىغان ئارقان يوق، تۈزەتكىلى بولمايدىغان خاتالىق يوق.
- ▲ سۇنىڭ مەنبەسى بولىدۇ، دەرەخنىڭ يىلتىزى بولىدۇ.
- ▲ ھۈنرىڭنى ئالدىڭىدا تۇتۇۋالما، ئەيىبىڭنى قولتۇقۇڭغا تىقىۋالما.
- ▲ ياخشى كىتابنى ئاچساڭ ئاۋۋال ئۈمىدكە تولسەن، ئاندىن خۇشاللىققا.
- ▲ مىڭ دوست كۆپلۈك قىلماس، بىر دۈشمەن ئازلىق قىلماس.
- ▲ ھاياتنىڭ خەلقىگە بېغىشلانسا، ئۆلسەڭمۇ ھاياتتەك ياشايسەن.
- ▲ بىر ئادەم توختاۋسىز ئۈمىدۋارلىققا ئىنتىلىپ ياشايدىكەن قېرىمايدۇ.
- ▲ دۇنيانىڭ چوڭ يولى قىستا-قىستا بولىدۇ.
- ▲ ھاياتتىن تولۇق پايدىلانساڭ، ھاياتىڭنى ئۇزارتالايسەن.
- ▲ ھاياتنىڭ مەقسىتى تەبىئەت بىلەن ماس ھالەتتە ياشاشتىن ئىبارەت.
- ▲ ئۆزۈڭنى ئەل ئارىسىغا تونۇتقانمۇ ئۆزۈڭ، ئەتراپىڭنى يورۇتقانمۇ ئۆزۈڭ.
- ئىمىن ھاشىم

بۇ ساندىكى ئەسەرلەرنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر: مۇختار مەخسۇت، ئىمىن

ئەخمىدى.

ئافرىقا سېرى

بۇ يىل 1-ئاينىڭ 12-كۈنىدىن 25-كۈنىگىچە مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە شىنجاڭ سەنئەت يۇرتى ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبىلىدىن تەشكىللەنگەن 30 كىشىلىك ئۆمەك ئافرىقىدىكى سېنگال، رۋاندا، سېشىل قاتارلىق ئۈچ دۆلەتتە باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئويۇن قويۇش، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىدە بولدۇق.

باھار ئەلچىسى

قىش قوينىدىن چىقىپ باھاردەك،
باھار ئېلىپ كەلدۇق باھارغا.
نەگە كەتتى بۇندا تۆت پەسل،
ئوخشىماسكەن بىزنىڭ دىيارغا.

كۆكتىن چۈشتى شەرق يۇلتۇزلىرى،
چاقناپ كەتتى ئافرىقا بىردىن.
تەڭرىتاغنىڭ سەنەم قىزلىرى
گۈزەل ئىكەن، دېدى ئەتىردىن.

مەستخۇش بولدى مۇقام كۈيىدىن،
تاڭ قالدۇردى باشلاردا چىنە.
رەققاس شۇنداق بولامدۇ! — دېدى،
چال، دولانى، ئوينايلى يەنە!

نېمە بوپتۇ چىرماشسا دىللار،
ئۆڭلىرىمىز قالسا ئوخشىماي.
كۆزىڭمۇ بار ئاق ۋە قارىسى،
تۈن قوينىغا زىننەتقۇ شۇ ئاي.

دېمەڭلەر يوق سەنئەتنىڭ تىلى،
تۇيغۇ دېمەك، سەنئەتنىڭ تىلى.
تونۇسلا دىللارنى دىللار،
بىلىنمەيدۇ مىللەتنىڭ تىلى.

قىش قوينىدىن چىقىپ باھاردەك،
باھار تۆكتى سەنئەت سەپىرى.
ۋىسال تاپتى دوستلۇق ئاناردەك،
پەرۋاز قىلىپ تىنچلىق كەپتىرى.

سېنگال

بىر يېنىڭدا ئوكيان ئاقىدۇ،
بىر يېنىڭدا سەھرايى كەبىر.

ئىسكىلىتتەك مۆلدۈرلەپ تۇرغان
بالىلارنىڭ كۆزلىرى ناندا،
سەرسان بولۇپ ئاتىلار
تېنەپ يۈرگەن چۆل-باياۋاندا،
تۇل چوكانلار قارا مەجنۇنتال،
تولغىنىدۇ ئاچچىق پىغاندا...
قايتۇ پەقەت ئەمدى ئەسلىمە،
ئاداۋەتلەر يۇيۇلۇپ قاندا...
ئېگىز-پاكار دېمەي باراۋەر
تەڭ ياشاپتۇ شۇ بىر ماكاندا.
رۋاندا،
سۈكۈت بىزنى ئالدى قوينغا،
تۇم قارا يىگىت
نەملەپ كۆزىنى
تارىخىنى ۋاراقلىغاندا،
دېدى: قايتا كەلمەس قاباھەت
سۆيگۈ بىلەن ئەملەندى،
سۇنۇق دىللاردىكى جاراھەت.
جەننەت بولار ئىكەن دوزاخمۇ،
قورساق كەڭ بولسا ئىنساندا.

رۋاندا،
ئوقۇدۇم سېنى —
جىلغىدىكى قەبرىلىرىڭدىن،
تىڭشىدىم سېنى —
ئاق كەپتەرنىڭ ئۈنلەشلىرىنى،
ھەر سەھەردە گۈل تىزىپ كەلگەن
قارا كۆزلۈك نەۋرىلىرىڭدىن،
رۋاندا...

سېشىل

سېشىل،
بىر تامچە يېشىمۇ سەن
ھىندى ئوكياننىڭ
ياپېشىل.
دېڭىز سېنى يۇيۇپ تۇرامدۇ؟
ئىپار تىنىق سۆيۈپ تۇرامدۇ؟

لېۋىڭ چاڭقاقتۇر قان ئاقدۇ،
ساڭا ھەيران قالدۇ ئەسىر.

ئەركەكلىرىڭ تۈكلۈك سايىمۇ،
يا چۆللۈكتە قاتقان مىس ھەيكەل.
چوكانلىرىڭ قارا سايىمۇ،
ئاھۇ كۆزلۈك، ئۆزلىرى تەمبەل.

چۆل يېنىڭدا كۆيمەپسەن ئەجەب،
ئوكيان يېنىڭدا ئاقماپسەن ئەجەب.
ياشاپ كەپسەن مەزمۇت ترەجەب،
گۆھەر كەبى چاقناپسەن ئەجەب.

سېنگال، ئەي، مۇڭلۇق سېنگال،
كېچە كەلدىم. بەردىڭ قولۇڭنى.
ئۆمۈردە بىر كەلدى بۇ ۋىسال،
ئۇنتۇمايمەن ئايدەك قوينۇڭنى.

قۇل ئارىلى

قېتىپ قالغان ھەسرەتلىك ياشتەك،
ئارالدىكى قەدىمىي قەسىر.
مەھەللىلەر خۇددى ئوتقاشتەك،
كەچمىشلەردىن سۆزلەپ تۇرار سىر.

كامبېرلاردا قىزلارنىڭ قېنى،
دولقۇنلاردا يىگىت نالىسى.
يىراق ئەلدە خورلاندى تېنى،
شاكىلاتتەك نېگىر بالىسى.

كەتتى ئۆتمۈش، ئۇنتۇلماس كەچمىش،
ئەمدى كىملىرى كىمنى ساتمىسۇن.
باھارلارغا يولمىسۇن قىش،
تاڭ قوينىدا گۇگۇم ياتمىسۇن!

رۋاندا

رۋاندا،
ئاڭلىغانمەن، كۆرگەن ئېكراندا،

قىران پەسلىمىز،
كۈننىڭ بارماقلىرىمۇ بىر قاتىل.
سېشىل،
ياپياش تۇرۇپسەن،
تاغلىرىڭ يېشىل،
باغلىرىڭ يېشىل،
سۇلىرىڭ يېشىل،
تىنىقلىق يېشىل،
قىلىقلىق يېشىل!
قانمىدۇق بىز
چاڭقىغاچقا تەكلىماكاندا
قانچە-قانچە يىلى.

مامۇق كۆرىپدەك
ساھىلىڭ ئېسىل.
ناخشىمىزنى
دورنىۋالدى شاۋقۇنلار،
ھاردۇقىمىزنى
شورنىۋالدى دولقۇنلار.
ئەركىلىسەك دېڭىزغا
بىلمىسەكمۇ تىل.
ساھىلدەك سويۇلغان تەنلىرىمىزنى
يالىدى ئاپتاپ،
سويۇلۇپ چۈشتى ئەسلىمىز،
تىرىلىپ قالار دېدۇق

سۆيگۈ تېكىستلىرى

يۈرۈپ كەتتۇق دەريانى بويلاپ.

ئاقالامسەن، دېدىم، دەريادا،
زۆھرا ئۈچۈن خۇددى تاھىردەك.
دېدىڭ، ماڭا بىر سەن دۇنيادا،
پىدا قىلاي ھەتتا مىڭ يۈرەك.

مىڭ يۈرەكنىڭ نېمە كېرىكى،
چىن ۋەدىگە بولساڭ ۋاپادار.
ئاشىقلارنىڭ شۇدۇر تىلىكى،
بىر-بىرىگە بولسا غەمگۈزار.

ھايات دېگەن بىر ئۇلۇغ دەريا،
قايىنىمدا ئاقايلى بىللە.
ۋاپا بىلەن گۈزەلدۇر دۇنيا،
مەھشەرگىچە ياشايلى بىللە.

كۈتۈش

يىللار بولدى سېنى كۈتكىلى،
ۋەسلىمىزگە تاڭمۇ ئاتىمىدى.
نېسىپ بولماي بىللە ئۆتكىلى،
ئىچىمگە ھېچ دەردلەر پاتىمىدى.

تار كوچىدا ياغماقتا ئاق قار

مېھرى ئىللىق كونا تار كوچا،
لەپ-لەپ قىلىپ ياغماقتا ئاق قار.
تار كوچىنى كەزسەم دائىما،
يۈرىكىمدە ياندۇ باھار.

يوللار گويا ئاپپاق پايانداز،
شاخ-شاخلاردا كۈمۈش چېچەكلەر.
چېچەكلەردە قىلىدۇ پەرۋاز،
ئوتتەك يېنىپ تۇرغان تىلەكلەر.

تار كوچىدا يۈرسەك قار كېچىپ،
قانمايمەنۇ مېھرىگە پەقەت.
تار كوچىدا بىر ھېكايە بار،
قار كوچىدا ئوتلۇق مۇھەببەت.

تار كوچىدا ياغماقتا ئاق قار،
يۈرىكىمدە ياندۇ باھار.

ۋاپا بىلەن گۈزەلدۇر دۇنيا

تىزىپ كېلىپ باغدىن گۈلدەستە،
دېرىزەمنى چەكنىڭ ئاۋايلاپ.
تار كوچىغا چىقتىم مىڭ تەستە،

پارە- پارە بولسام مەيلىدى،
قۇچۇپ بىر رەت سېنىڭ ۋەسلىڭنى.
كۈز شامىلى خازان ئەيلىدى،
ئالتۇن چېغىم- باھار پەسلىمنى.

ئۆرتەنمەكتىمەن باغرىم پىچاقلاپ،
يېتەي ۋەسلىڭگە ۋەدەمنى ئاقلاپ.
جان بەرسەم مەيلى سېنى قۇچاقلاپ،
سېنى دېدىم مەن، سېنى دېدىم مەن.

ئامانمۇ سەن

كۆزلىرىمدىن كەتتىڭ يىتۈپ،
ئۆتمەكتىمەن سېنى كۈتۈپ،
ئەۋەتتىم كۆپ خەتلەر پۈتۈپ،
ئامانمۇ سەن، ئامانمۇ سەن؟
چۈشلىرىمدە كۆرەلمىدىم،
قانغۇدەك بىر سۆيەلمىدىم.
تەنھالىققا كۆنەلمىدىم،
ئامانمۇ سەن، ئامانمۇ سەن؟

سۆزۈڭ كەتمەس قۇلاقىمدىن،
مىڭ ئۆلىمەن پىراقىڭدىن.
تىرىلىمەن پۇراقىڭدىن،
ئامانمۇ سەن، ئامانمۇ سەن؟

(ئاخىرى 16-بەتتە)

سەن تۇرسەن قارشى قىرغاققا،
زەڭگەر ياغلىق سىلكىپ پەرىشان.
دەريا شاۋقۇن سالار پىراققا،
قوللىرىڭنى تۇتمەن قاچان؟

سېنى دېدىم مەن

شېرىن بولمىساڭ سۆيىمەس ئىدىم مەن،
ئاتەش بولمىساڭ كۆيىمەس ئىدىم مەن.
بىر كېلىپ كەتسەڭ ئۆلمەس ئىدىم مەن،
سېنى دېدىم مەن، سېنى دېدىم مەن.

چۈشۈمدە كۆرسەم غۇنچە بويۇڭنى،
نەدىن بىلەي مەن خىيال- ئويۇڭنى.
كۆرگۈم يوق پەقەت سېنىڭ تويۇڭنى،
سېنى دېدىم مەن، سېنى دېدىم مەن.

《新疆文化》(维吾尔文)

综合性文学双月刊

主管单位: 新疆维吾尔自治区文化厅
主办单位: 新疆维吾尔自治区艺术研究所
编辑出版: 《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号: ISSN1008-6498
国内统一刊号: CN65-1073/1
海外发行: 中国图书进出口(集团)总公司出口部
代理者地址: 中国北京朝阳区工体东路16号
P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, China
海外发行代号: 6498BM
发行范围: 国内外发行
地址: 新疆乌鲁木齐市新华南路11号万国大厦10楼
邮编: 830000 电话: (0991) 2856942
印刷: 《新疆日报》印务中心
发行: 乌鲁木齐市邮局
订 阅: 全国各地邮局

邮发代号: 58-22 定价: 8.50元

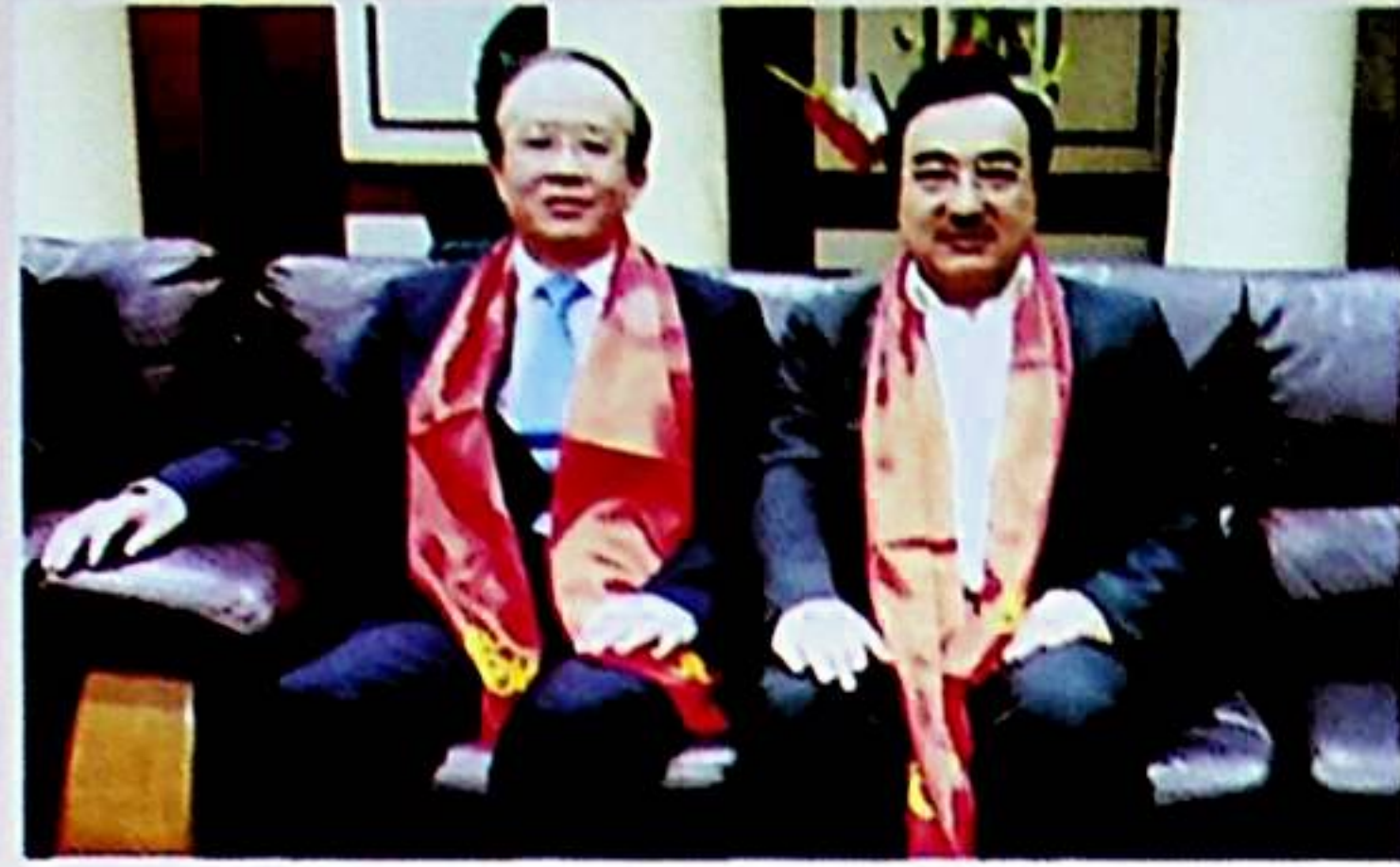
《新疆文化》(维吾尔文) 2017-يىلى 2-سان (ئومۇمىي 344-سان)
(قوش ئايلىق ئونئۆپرەس ئىدەبىي ژۇرنال)

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت تەتقىقات ئورنى
تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/1
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب
ئىمپورت - ئېكسپورت (كۈرۈمى)
باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالىت نومۇرى: 6498BM
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى شىنخۇا جەنۇبى يولى 11-نومۇر ۋەنگو سارىيى 10-قەۋەت
پوچتا نومۇرى: 830000 تېلېفون نومۇرى: (0991)2856942
باشقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇستەرى قوبۇل قىلىدۇ

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 58-22 باھاسى: 8.50 يۈەن

ئافرىقا دوستلۇق مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش سەپىرىدىن كۆرۈنۈشلەر

۴۵۲ - ۸۱

ئافرىقا دوستلۇق مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش سەپىرىدىن كۆرۈنۈشلەر

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكەتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنى يېڭى ئادرېسى
www.uighurkitap.com

